

CEP ÜNİVERSİTESİ

Türkiye Ormanları ve Ormancılık

YÜCEL ÇAĞLAR

İletişim Yayınları

CEP ÜNİVERSİTESİ

Türkiye Ormanları ve Ormancılık

Doç. Dr. YÜCEL ÇAĞLAR
Orman Mühendisleri Odası Genel Sekreteri

İletişim Yayınları

İletişim Yayınları

CEP ÜNİVERSİTESİ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,
Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç
Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan
Dizgi: Maraton Dizgievi
Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)
İletişim Yayıncılık A.Ş. • Cep Üniversitesi 69 • ISBN 975-470-169-5
1. Basım İletişim Yayınları, Nisan 1992.
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1992
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel. 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "ünlversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

SUNUŞ 7

I. BÖLÜM

Ormanlar ve Ormancılık 9
Ormanlar Yalnızca Bir Ağaç Topluluğu mudur? 10
Orman Ağacı ve Orman Çeşitleri 14
Ormanların Vazgeçilmezliği 17
Ormancılık Çalışmaları ve Özellikleri 23

II. BÖLÜM

Dünyada Ormanlar ve Ormancılık 28
Dünyada Ormancılık 32

III. BÖLÜM

Türkiye'de Ormanlar ve Ormancılık 42
Türkiye'de Orman Varlığı ve Dağılımı 43
Türkiye'de Ormancılık 49
Cumhuriyet Öncesi Dönemde Ormancılık 50
Cumhuriyet Dönemi 72

IV. BÖLÜM

Gerçekleşmeler 123
Ormanların Korunması 123
Ormanlardan Yararlanma 126
Orman Yetiştirme 136
Orman-Köy İlişkileri 139
Örgütlenme 141

SONUÇ 143

BİBLİYOGRAFYA 145

SUNUŞ

"Evet, 'orman' sözcüğünü veya başlığını görünceçoğu aydınımız o yazıyı okumaz, ormanı kendi ilgi alanı dışında sayar. Ben onları, Fransızlar'ın 'gourmet' dedikleri, damak zevkine düşkün kişilere benzetirim: Karidesli, levrekli, bonfileli sofrası, düşün, felsefe, ekonomi, politika yazılarıdır. Sadece böyle ince ve karmaşık konulardan zevk alırlar. Orman konusu ise kuru fasulyedir onların çoğu için."
(Hıfzı Veldet Velidedeğlu, 1986)

Türkiye, aydınları için, gündemi son derece değişken ve çoğunluğu da hüzün verici gelişmelerle dolu bir ülkedir. Niceliksel yetersizliğinin yanı sıra aile, okul ve iş yaşamındaki ilişkilerin baskıcı; çok yönlü gelişmeyi, en azından özendirici olmayan niteliği ise aydınlarımızın özel olarak ilgilendikleri konularda bile yüzeysel bilgilenmelerle yetinmelerine yol açıyor. Böylesi koşullarda bilginin "genişletilerek yeniden üretilmesi" de, doğal olarak rastlantılara kalıyor. Örneğin son yıllarda çevre sorunlarına yönelik duyarlılıklar ülkemizde de yaygınlaştı ve yoğunlaştı. Bu tür sorunların çözümlenmesi ve/veya önlenmesine yönelik çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler, eylemler gerçekleştirildi. Ancak, ilginçtir, bu düzenleme ve eylemler, sözkonusu sorunların, bir anlamda *görünme biçimleri* olan hava, su ve toprak kirlenmeleri, gürültü dışında pek az gelişmeyi ilgi alanına aldı. Bu tür duyarlılıkların bir başka ilgi alanı olan doğal yaşamın, özellikle de çeşitli nedenlerle yok edilen ya da azalan yabanıl bitki ve hayvan türlerinin *korunması* yönünden de benzer yüzeyselliklerin yaşandığını gözlüyoruz. Oysa ormanlar, dolayısıyla da ormancılık çalışmaları hem çevre sorunları hem de doğal, yabanıl yaşama ortamları yönünden, gerçekten de yaşamsal önemde bir varlık, bir uğraşı alanıdır. Ayrıca, özellikle Türkiye örneği ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve

hatta siyasal oluşumlar yönünden de "orman" sayılan alanlar ve ormancılık çalışmaları, önemli işlevler görmektedir. Kısacası; Türkiye'de aydınların ormanlar ve ormancılık kesiminde yaşananları tartışma gündemlerine almalarını gerektiren pek çok neden bulunmaktadır.

Öte yandan ormanlarımız ve ormancılığımızla da ilgilenebilen aydınlarımızın konuyla ilgili bilgilerinin önemli eksiklikleri, hatta yanlışlıkları taşıdığında söylenebilir. Aşılması gereken bir olumsuzluk da budur. Açıktır ki bu boyuttaki bir tek çalışma ile sözü edilen olumsuzlukların tümden aşılabilmesi olanaklı değildir. Ancak, aşılabilmesine yönelik somut bir adım atılmış olabilir ve gerisini okur getirebilir. Getirebilmelidir de.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde ormanların ve ormancılık çalışmalarının evrensel nitelikteki ayırtedici özelliklerinin kısaca anımsatılmasına yer verildi. Bu bölümde, ayrıca, izleyen bölümlerdeki tartışmalar getirildi. İkinci bölümde dünyada ormanlar ve ormancılık çalışmaları ile durumlara ve önemli kimi gelişmelere değinildi. Üçüncü bölüm ise tümüyle Türkiye ormanları ve ormancılığına ayrıldı: Bu bölümde, önce Türkiye ormanları, çeşitli özellikleri yönünden tanıtıldı. Daha sonra ise Türkiye ormancılığı, önemli sayılan dönüşümlerin yaşandığı dönemlerdeki gelişmeler özelinde irdelenmeye çalışıldı. Dördüncü bölümde gerçekleştirilebilen ormancılık çalışmalarına ilişkin sayısal büyüklüklere yer verildi. "El Kitabı" niteliğinde de olsa, yararlanılan kaynakların, en azından başlıcalarına dipnotta yer verilmesi yararlı görüldü. Ayrıca, ilgilenenlerin yararlanabilecekleri seçilmiş bir kaynakça da çalışmaya eklenmiştir.

Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR, Ankara, 1991

BİRİNCİ BÖLÜM
ORMANLAR VE ORMANCILIK

Günlük yaşamda, özellikle de özel gün ve haftalarda ormanların korunması gereğinden sıkça söz edilir; çok çok da ormanların "tarımın sigortası" olduğu vurgulanır. Ancak, niçin ve nelere ya da kimlere karşı korunması gerektiği üzerinde o denli durulmaz. Belki de bilindiği varsayılır. Kitle iletişim araçlarında, sözgelimi TV'de çeşitli biçimlerde sunular "bilgilere" bakılırsa bu, hiç de gerçekçi bir varsayım değildir. Örneğin; orman yangınlarıyla ilgili "uyarıcı" bir TV oyununda, gönlünü kaptırdığı ve kaçırmaktan başka umarı kalmayan bir köylü gencin köylülerinin dikkatini başka bir yana çevirme amacıyla ormanı yakabildiği sergilenebilmektedir. "Bilgilendirme" amaçlı başka bir TV yayınında ise, yine orman yangınlarının nedeni olarak ormana atılmış ve kırılmış şişelerin ve/veya söndürülmemiş sigara ve piknik ateşleri gösterilebilmektedir. Sanılmaktadır ki, bu tür davranışlardan kaçınılabilirse ormanlar korunabilir. Açıktır ki, bu türden bilgilendirme çabaları insanların ormanı koruma gereğini kavrayabilmelerine, bilince dönüştürebilmelerine yetmez. Bunun için koruyacakları varlığı tüm yanlarıyla tanımaları; zarar verebilecek tutum ve davranışları, yaklaşım biçimlerini, giderek, bu tür tutum ve davranışlara yol açan nedenleri de bilmeleri gerekecektir.

Ormanlar Yalnızca Bir Ağaç Topluluğu mudur?

Ormanlar, çoğunlukla rastgele bir araya gelmiş ya da getirilmiş ağaç ve ağaçcık topluluğu olarak algılanmaktadır. Bu algılama biçimi, doğal olarak kesilen ya da yakılan bir ormanın yerinde fidan dikilerek kolaylıkla *orman* yetiştirilebileceği düşüncesine yol açmaktadır. Sanayi Devrimi yıllarında gerek duyulan enerjinin ormanlardan sağlanması, ormanların yalnızca orman ürünü dışsatımı ve/veya başta inşaat olmak üzere çeşitli kesimlere ucuz girdi sağlamak amacıyla işletilmesi vb. yaklaşımlar böylesi bir düşüncenin ürünü sayılabilir. Ancak, geç de olsa, ormanların, rastgele bir araya gelmiş ya da getirilmiş ağaç ve ağaçcık topluluğu olmadığı gerçeğinin ayırdına varılabilmiştir.

Yeryüzünde, temelde, su ve kara olarak ayrılabilecek iki kütlenin bulunduğu, deyiş yerindeyse "gözle görülüp, elle tutulabilecek" yalınlık ve somutlukta bir gerçekliktir. *İçinde* barındırdığı varlıklarla birlikte deniz, göl ve akarsular olarak su kütlesi bir yana bırakıldığında, *üzerindeki* ve *içindeki* varlıklar ve oluşumlar nedeniyle kara kütlesi görece olarak daha fazla ve hızlı değişme geçirmektedir. Öyle ki bu yargı, yalnızca *üzerindeki* varlıkların değişimleri ya da yine üzerinde yaşanan oluşumlar ele alındığında da öne sürülebilir. Sözgelimi, herhangi bir zaman kesitinde karalar üzerinde yerleşmeler olabilir; tarım ve/veya hayvancılık yapılabilir; orman yetişebilir ya da yetiştirilebilir yahut hiçbir şey yapılmayıp kendi haline bırakılabilir. Bu değişkenlik, daha alt düzlemlerde de gözlemlenebilmektedir. Örneğin, karalar üzerindeki bitki örtüsünü ele alalım: Kara üzerinde tarla bitkileri ya

da çeşitli meyve ağaç ve ağaççıkları yahut ormanlar yetişebilir ya da yetiştirilebilir. Ormanların ayırtedici özelliği öncelikle bu noktada ortaya çıkmaktadır. "Bitki Örtüsü" kavramı, ormanları da içerir, ancak, bitki örtüsünün her biçimi "orman" değildir. Çünkü "bitki örtüsü" kavramının çağrıştırdığı her türlü bitkinin varlık ortamı, ancak ormanların doğrudan ya da dolaylı olarak sunduğu çıktıların varlığıyla oluşabilmektedir.

Başka bir söyleyişle; her türden bitki örtüsünün kendi kendine ya da insan çabasıyla yeniden üretimi yönünden ormanların varlığı öncelikli koşuldur. Çünkü ormanların, havanın ve suyun nitelik ve niceliğinin canlıların yaşayabilmesinin gerektirdiği düzeylerde sürdürebilmesi; tarım yapılabilir toprakların oluşumu ve korunabilmesine olan katkıları bilimsel olarak kanıtlanmış gerçekliklerdir. Ayrıca, ormanların, topluma, yerine kullanılabilecek ürünlerin henüz geliştirilemediği kimi ürünleri de sunabildiğini bilinmektedir. Bu yanlarıyla ormanlar, başta insanlar olmak üzere canlıların yaşama ortamlarının belirleyici konumdaki *öznelerinden* birisidir.

Öte yandan ormanlar, canlı ortamların, süregelen değişme ve gelişmelerinden en kolay etkilenebilen *nesnelerinden birisidir.* Ne var ki etkilenme biçimleri ve sonuçlarının çoğunlukla kısa zamanda ayırdına varılamayacak nitelikte oluşumlar olması bu gerçeğin kolaylıkla gözlerden kaçırılabilmesine yol açmaktadır.

Sözkonusu ikili konumu ormanların özgül yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yapısıyla ormanlar bilimsel olarak şöylece tanımlanmaktadır: "Çok sayıda bitki ve hayvan popülasyonlarından oluşan bir yaşama ortaklığı (biozönose), yaşam birliği, ekosis-

tem, hatta büyük bir canlı, bir organizma...[1] Orman bilimci kalıpsız bu tanımı şöyle açmaktadır: "Orman dışa açık bir sistemdir ve çevresi ile sürekli etkileşim içindedir. Sistemi etkileyen çevre özelliği değişkenleri, yani orman ekosisteminin girdileri; doğal etmenler (güneş, yağış, rüzgar), içeri göçler (tohum, hayvan, madde) olarak özetlenebilir. Orman ekosistemini oluşturan elemanların varlığı, ilişkileri, etkenliği ve değişimi girdilere bağlıdır; doğal etmenler havayı ve araziyi yaşama uygun duruma getirmekte, göçlerle hayat başlamaktadır. (...) Orman da çevresini etkilemektedir. Bu suretle oluşan ormanın çıktıları; anakayaya sızan dere ve göllere kavuşan sular ve içindeki maddeler, atmosfer katmanına yayılan oksijen, karbondioksit, subuharı ve ısı, sistem dışına göç eden hayvan, tohum, spor, odun, bitki, meyve, av hayvanı gibi organik ve inorgonik maddeler, çevrenin doğal yapısını ve yaşama ortamını etkileme olarak sayılabilir."[2] Kısacası, ormanlar, sonsuz sayıda alt sistemden oluşmuş, son derece karmaşık, canlı bir *sistemdir;* ağaç ve ağaççık topluluklarına "orman" niteliğini kazandıran bu sistem olma özelliğidir ve bu sistemin kurulabilmesi için de belirli koşulların sürekli olarak bulunması gerekmektedir. Bu koşulların oluşumu ise içsel ve eşanlı bir süreçtir: Ağaç ve ağaççık topluluklarının *ormana dönüşmesi, bir bakıma bu koşulların oluşma* süreçleridir. Herhangi bir yolla başlatılan bu süreç ısı, nem ve toprak yapısı olanak verdiğinde ve herhangi bir nedenle dışsal olarak engellenmediğinde kendiliğinden işler. Bu nedenledir ki ormanlar, böylesi engellemelerin olmadığı dönemlerden kalma

(1) Abdülkadir Kalıpsız 1982; *Orman Hasılat Bilgisi,* İÜ Orman Fakültesi, İstanbul, s.4.

(2) A.g.e., sayfa. 14-15

bir kanıksanmışlıkla *yenilenebilir kaynaklar* olarak nitelenmektedir.

Ağaç topluluklarının ormana dönüşmesi; ormanı oluşturan ağaçların gelişmesi, orman ekosistemini oluşturan tüm etmenlerin bileşkesi yönünde olmaktadır. Orman ekosistemlerinin başlıca etmenleri, aralarındaki nedensellik ilişkileri göz ardı edilmeden iki kümede toplanabilir.

a) *Yersel Konum:* Enlem dereceleri, denizden yükseklik, yönsel konum; arazinin yüzey biçimi, toprağın fiziksel ve kimyasal yapısı.

b) *İklim:* Işık, sıcaklık, nem, yağış ve hava hareketleri.

Enlem derecelerinin sözkonusu bileşkenin yönü üzerinde en büyük etkiyi yapabildiği bilinmektedir. Gerçekten de, yeryüzündeki bitki ve hayvan türleri ve çokluğu, büyük ölçüde, enlem dereceleriyle sınırlandırılabilen "kuşaklara" göre değişmektedir. "Büyük Yaşama Bölgeleri" olarak anılan, başlıca beş kuşak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre;

a) *Tropikal Kuşak:* 0° - 23°/28° enlemleri arasında bulunan bu kuşakta sıcak ve bol yağışlı bir iklim sürmektedir ve hızlı büyüyen geniş yapraklı "yağmur ormanları" geniş alanları kaplamaktadır.

b) *Sıcak-Ilıman Subtropikal Kuşak:* 23°/28° ile 30°/40° enlem arasındaki bu kuşakta da ortalama sıcaklık 20°C üzerindedir. Ancak; yüksek dağlar bol yağış alabilmekte; kimi yörelerine ise çok az yağış düşmektedir. Göl, yarıçöl ve "yağmur ormanları" ile kaplı alanlar bulunmaktadır.

c) *Serin-Ilıman Kuşak:* 30°/40° ile 50° enlemleri arasındaki kuşaktır ve meşe örneği sert yapraklı ormanlar ve stepler bu kuşakta bulunmaktadır.

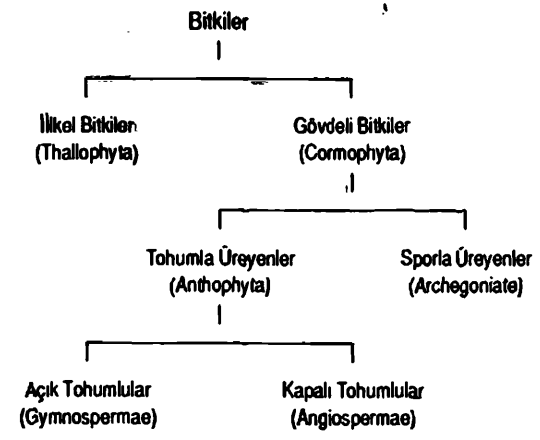
d) *Soğuk-Ilıman Kuşak:* 50° ile 66,5° enlemleri arasında uzanan bu kuşakta ortalama ısı -10°C ile

15-20°C arasında değişmektedir. İbre yapraklı ormanlar ve geniş yapraklı ormanlar bulunmaktadır.

e) *Kutuplar:* 66,5° ile 30° enlemleri arasındaki bu kuşak, bilindiği gibi ormansızdır.

Orman Ağacı ve Orman Çeşitleri

Daha önce de belirtildiği gibi ormanların temel öğesi ağaç ve ağaççıklardır. Ağaç ve ağaççıklar ise yetişme ortamı koşullarına göre sonsuz sayıda çeşitlilik göstermektedir. Ormanların sınıflandırılmasında temel hareket noktası da bu çeşitlilik olmaktadır. Ancak, bu çeşitliliğin boyutlarının kolaylıkla kavranabilmesi için orman ağaçlarının bitkiler evrenindeki konumunun bilinmesi gerekiyor. Bu amaçla, aşağıdaki toplu gösterimlerden yararlanılabilir:

Yukarıdaki gösterimde yer alan "ilkel bitkiler" kapsamında kök, gövde, dal ve yaprak gibi organları ayrışmamış algler, mantar ve likenler örneği bitkiler bulunmaktadır. "Gövdeli bitkiler" ise eşeysel

olan ve sporlarla çoğalan yosun ve eğreltileri ile çoğalmasını tohumlarıyla yapan bitkileri kapsamaktadır. Yeryüzünde bulunan yaklaşık 300 bin bitki türünün 170 binini "tohumlu bitkiler" oluşturmaktadır. Tohumlu bitki türlerinin 130 bini "kapalı tohumlular", 300'ü ise açık "tohumlular" olarak anılan türlerdir. Yeryüzündeki ormanları kapalı ve açık tohumlu ağaç türlerinin oluşturduğu söylenebilir. Bu türlerin ilişkin olduğu sınıf, takım, familya ve cinsler şöylece özetlenebilir:

a) Açık Tohumlular (Gymnospermae): Dördü canlı ortamdan çekilmiş (Pteridospermae, Nilssoniales, Bennettitinae, Cordaitinae) 8 sınıftan oluşmaktadır: İki familyası, 9 cinsi ve 100 dolayında türü bulunan *Cycadinae;* yalnızca bir familya ve bu familyanın da yalnızca bir cinsi kalan *Ginkgoinea;* 3 cinsi ve toplam 66 türü bulunan *Gnetinae* ve 7 familya, 46 cins ve 500 dolayında tür ile *Coniferae.* Coniferae sınıfı içinde değerlendirilen ve kışın dökülmeyen ibre biçiminde yaprakları bulunan ağaç ve ağaççıklar yeryüzündeki ormanlar içinde çeşitli yönlerden büyük öneme sahiptir. Özellikle *Pinoideae* takımını oluşturan dört familya ve bunlardan biri olan *Pineceae* familyası; çok bilinen 9 cinsi kapsamaktadır: Çam (Pinus), sedir (cedrus), göknar (Abies), lâdin (Picea), melez (Larise) türleri bu familyanın üyeleridir. Belirlemelere göre göknar ve ladin cinslerinin 40, sedir cinsinin 4, çam cinsinin ise bilinebilen 105 türü; onlarca alt türü, varyete ve formu, ekotip ve yetişme yeni ırkları bulunmaktadır.

b) *Kapalı Topumlular (Angiospermae):* 2 sınıfa (dicotyledoneae ve monocotyledoneae) ayrılmakla birlikte 300 familya, 10000 cins, 20000 tür, onbinlerce çeşit ve formdan oluşan bu bölükte özellikle 2 takımı temel orman ağacı türlerini kapsamaktadır:

İki çenekliler (dicotyledoneae) sınıfından *Fagales* takımının iki familyasından biri olan *huşgiller* (Betulaceae) 120 dolayında türü bulunan 6 cinsten oluşmaktadır.

Bilinen kızılağaç (Alnus), huş (Betula) gürgen (Carpunis), fındık (Corylus) ve kayacık (Ostrya) cinsleri bu familyanın üyeleridir. Bu türler, Kuzey Yarımküre'nin çoğunlukla ılıman bölgelerinde doğal olarak yetişmektedir. 7 cins ve 600 dolayında türü kapsayan kayıngiller (Fagaceae) familyasında ise kestane (Castanea), kayın (Fagus) ve meşe (Quercus) cinsleri bulunmaktadır. Güney ve Kuzey Yarımküre'nin ılıman ve yarısıcak bölgelerinde doğal olarak yetişen bu cinslerden yalnızca meşenin 300 dolayında türünün bulunduğu düşünüldüğünde bu bölüğün tür çeşitliliği yönünden ne denli zengin olduğu kolaylıkla kavranabilecektir.

Ormanların yalnızca ağaçlardan oluşmadığı, ayrıca çok sayıda ağaççık türünün de bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Orman ağaçları, yetişme ortamı koşullarına göre ya "saf", tek tür ya da çeşitli türlerin karışımı olarak bulunurlar: Ormanlar, bu yönden, "saf" ya da "karışık" olarak iki kümeye ayrılmaktadır. "Saf" ormanlar "ibre yapraklı" ya da "geniş yapraklı" olarak; karışık ormanlar ise "İbreli karışık", "geniş yapraklı karışık" ve "ibre ve geniş yapraklı karışık" olarak bulunabilmektedir.

Öte yandan ormanlar, kendilerini oluşturan ağaç ve ağaççıkların "çoğalma" biçimine göre de iki bölümü ayrılabilmektedir: Tohum ile çoğalan ve bağımsız kök sistemlerine sahip ağaç ve ağaççıklardan oluşan ormanlar "koru"; aynı kök ya da kütüğün sürgün vermesiyle çoğalan, dolayısıyla bağımsız kök sistemi bulunmayan ağaççıklardan oluşan

ise "baltalık" ormanlar olarak nitelendirilmektedir. Kuşkusuz, tohum ve sürgünden çoğalan türlerin oluşturduğu; "korulu baltalık" ormanlar da bulunmaktadır.

Ormanlar bir de, yararlanma amaçlarına ve/veya gördükleri işlevlere göre sınıflandırılmaktadır: Orman ürünü üretme ve koruma ormanları, ulusal parklar vb. son yıllarda, özellikle, su dengesini koruma, hava kirliliğini, toprak erozyonunu ve gürültüyü önleme, araştırma, avlanma ve kent koruları vb. işlevlerle yetiştirilen, korunan ve işletilen ormanlar da bu bağlamda göz önünde bulundurulmalıdır.

Çeşitli amaçlarla yapılan başka orman sınıflandırmaları da bulunmaktadır. Tüm sınıflandırmalarda ya ormanların yapısal özelliklerinin ya da yararlanma amaçlarının yahut da bu iki olgunun içiçe olabildiği ölçütlerin temel alındığının bilinmesi yararlı olacaktır.

Ormanların Vazgeçilemezliği

Doğal kaynakların hemen hemen hiçbirinde bulunmayan kimi özelliklere sahiptir ormanlar. Örneğin; niceliksel olarak ne denli artarsa artsın, ormanlar, hiçbir zaman yıkıcı bir güce dönüşmemektedir. Oysa, sözgelimi rüzgar ya da hangi biçimde olursa olsun yağışların yahut sıcaklığın, bir noktadan sonra çevresine çeşitli zararlar verdiği bilinmektedir. Üstelik, ormanlar, üretilmesi için ayrıca herhangi bir çabayı gerektirmeden de çeşitli ürün ve/veya hizmeti çevresindeki canlıların yararlanmasına sunabilmektedir. Ormanların canlıların, yaşamaları yönünden yaşamsal önem taşıyan bu tür ürün ve hizmetlerin başlıcaları şöylece sıralanabi-

lir.(*)

* Ormanlar, güneş ışınlarının yüzde 80'ine yakın bir kısmını tepeleriyle tutup geriye yansıtabilmekte, geriye kalan ışınların yarısı ağaç gövdelerinde kalırken öteki yarısı da toprağa ulaşabilmektedir. Bu oranlar ağaç türlerine göre değişmektedir. Örneğin ortalama 15 yaşlarında bir çam ormanı üzerine gelen ışık enerjisinin yalnızca yüzde 36'sı orman içine girebilmektedir. Bu miktar, 30 yaşındaki orman içinde yüzde 16; 100 yaşındaki için de yüzde 31 olarak saptanmıştır. Bu özelliği nedeniyle ormanlar mevsimlik ve günlük ısı değişmelerini sınırlayabilmektedir. Örneğin, yaz sıcaklıkları ormanlarda, açık alanlara göre 5° - 8.5°C daha düşük; kışın ise 1.6° - 2.8°C daha yüksek olabilmektedir.

* Ormanlar ortamların su dengesi üzerindeki çok yönlü etkiler yapabilmektedir: Sözgelimi; orman ağaçları üzerine düşen yağışın önemli bir kısmını yaprak ve dallarıyla tutabilmekte ve buharlaşma yoluyla yeniden atmosfere kazandırmaktadır (İntersepsiyon). Bu miktar ibreli ormanlarda yağışların yüzde 30-35; geniş yapraklılarda ise yüzde 15-20'si oranında olabilmektedir. Başka bir söyleyişle; yılda ortalama 900 mm. yağış alan bir yörede ağaçların türüne göre 150-200 mm.'si atmosfere geri verilmektedir. Bu özellikle, barajların yukarı su toplama havzaları ve/veya yakın çevresinde yapılacak ağaçlandırma çalışmalarında tür seçimi yönünden büyük önem taşımaktadır. Yoğunluğu yağışların bi-

(*) Bu bağlamda sunulan bilgiler Prof. Dr. Besalet Pamay'ın *İÜ Orman Fakültesi Dergisi*'nin Seri B, Cilt XXV ve Sayı 2'de yayımlanan "Orman ve Çevre" adlı yazısı ile Prof. Dr. Necmettin Çepel'in aynı Fakültenin yayınları arasında 1983 yılında yayımlanan *Orman Ekolojisi* ve 1988 yılında yayımlanan *Peyzaj Ekolojisi* adlı yapıtlarından derlenmiştir.

çimi, süresi ve şiddetine bağlı olan intersepsiyon olgusu toprağın fiziksel özelliklerini iyileştirerek yüzeysel akışı azaltırken hem toprak aşınma ve taşınmasını en aza indirmekte hem de toprağın alt katmanlarına giren su miktarını artırmaktadır.

Öte yandan ormanlar, ağaçların kökleriyle topraktan aldığı suyu yaprakları ile atmosfere vererek de (transpirasyon) solunabilir havanın nem oranının artmasına katkıda bulunabilmektedir. Örneğin bir meşe ağacı, günde 570 litre; ortalama olarak da bir ağaç, yılda 20 ton suyu transpinasyon yoluyla atmosfere verebilmektedir.

Yağışların yüzeysel akışa geçebilen kısmının ormanlarda yüzde 18 oranında iken çayırlarda yüzde 36; tümüyle çıplak alanlarda ise yüzde 56 oranında olmasının yine toprak aşınma ve taşınması yönünden taşıdığı önem ortadadır.

* Ormanların yağışları artırdığına ilişkin kimi saptamalar bulunmaktadır. Sözgelimi, ABD'de aynı koşullara sahip ormanlı ve ormansız alanlarda 4 yıl boyunca yapılan ölçmelerin sonuçlarına göre ormanlı alanda 180 mm.lik yağış fazlası olmuştur. SSCB'de, 80000 hektar genişliğinde orman alanı ile aynı koşullara sahip step bölgelerinde 26 yıl ölçme yapılmış ve ormanlı alanın ortasındaki yağış miktarının 1000 km. uzaklıktaki step bölgesinde gözlenenden yüzde 50 daha fazla olduğu saptanmıştır.

* Hava hareketlerinin yönü ve hızı orman varlığına göre büyük ölçüde değişmektedir. Ağaç türü, sıklığı ve ağaç tepelerinin oluşturduğu kapalılığa bağlı olarak değişen bu etki, özellikle "rüzgar perdeleri" oluşturularak örneğin tarımsal verimliliğin artırılması yönünden önem taşımaktadır: SSCB'de yapılan bir saptamaya göre açık alandaki rüzgar hızı orman içindeki 600 m. genişliğinde ormansız bir

şeritte, yüzde 42 oranında; buna karşılık 200 m.'lik şeritte yüzde 63, 100 m.'lik şeritte yüzde 75 ve 50 m.'lik şeritte de yüzde 92-95 oranında azalmaktadır. Oysa, rüzgar hızının yüzde 30 oranında azaltılmasıyla buharlaşma yoluyla toprak yüzeyinden su kaybı yüzde 20 oranında düşürülebilmektedir.

* Ormanlar su niteliğinin iyileştirilmesi yönünden de önemli işlevler görmektedir. Örneğin; ormanlarla çevrili bir barajın suyunda 1 cm^3'te 76 mikrop ve/veya bakteri sayılmış iken bu sayı, tarım alanı ve çayır alanı ile kaplı bir barajın suyunda ise 4400 olarak belirlenmiştir. Öyle ki, Federal Almanya'da, bu gerçekten hareketle daha 1950'li yıllarda "Su Koruma Ormanları"nı yetiştirilmeye başlanmıştır.

* Önemli çevre sorunlarından biri olan gürültünün en azlanması amacıyla da ormanlardan yararlanabilme olanağı bulunmaktadır: Örneğin, çok tabakalı, sık ve genç bir ormanın 1 metre derinliğindeki gürültü şiddetinin, açık alanlardakine göre 0:16 dB daha az olduğu saptanmıştır. Bu miktar 200 m.'de 32 dB ve 250 m.derinlikte de 40 dB'yi bulmaktadır.

* Dünya yüzeyinde 360 milyon km^2 tutan denizlerde, yılda 360 milyar ton oksijen üretilmektedir. 44 milyon km^2'lik tarım alanları 11.5, 78 milyon km^2'lik step, çöl ve kutuplar ise ancak 3.6 milyar ton oksijen üretebilmektedir.

* 25 metre boyunda ve 15 metre tepe çapına sahip bir kayın ağacı, saatte 1.7 kg. oksijen üretmektedir. Bu değer 72 kişinin oksijen gereksinmesine denktir. Bir başka araştırmaya göre de 100 yaşında bir kayın ağacı, oksijen üretmesinin yanı sıra özümleme (fotosentez) sırasında, bir saatte 2.350 kg. CO_2 kullanmaktadır. Bu değer, 40 kişinin bir saatte çıkardığı CO_2'ye eşdeğer bir miktardır.

* Bir hektarlık çam ormanı, yılda, 30-40 tonu toz olmak üzere hava kirliliğini emebilmekte; aynı genişlikte kayın ağacı ormanında ise, bu miktar 68 tona ulaşabilmektedir.

* Çeşitli Avrupa kentlerinde yapılan ölçmelerde ağaçların hava kirliliği yönünden taşıdığı önem açıklıkla ortaya konulmuştur. Örneğin Hamburg'da kent merkezinde 420-850 mgr/m^3 olan havadaki toz miktarı kent parkında 100 mgr/m^3 olarak ölçülmüştür. Frankfurt'ta yapılan bir ölçmede ise, kent merkezinden alınan 1 litre havada 18.370, ağaçlı bir caddede 3.830, ancak kent parkında ise 1.140 toz vb. zerre sayılmıştır.

Evrensel düzeyde geçerli olan bu saptamaların gerçekliğini pekiştirici araştırma bulgularına Türkiye'den de örnekler verilebilir. Örneğin bir araştırma bulgusu, Türkiye'deki toprak kullanım politikasına ilişkin tartışmalar yönünden oldukça anlamlı. Zaman zaman ortaya atılan kimi savlara göre orman ekosisteminin bozulması sonucu ortaya çıkan makilik alanlarının tarıma dönüştürülmesi ulusal ekonominin yararınadır. Bu tez tarım ürünlerinin, özellikle de zeytin, antep fıstığı vb. gibi meyve bahçelerinin da ağaç topluluklarından oluştuğu, dolayısıyla da toprak koruma ve hidrolojik yönlerden ormanın işlevinin yerine getirebileceği yargısına dayandırılmaktadır. Oysa, araştırmalara göre; zeytinliğe dönüştürülmüş yüzde 30'dan fazla eğimli alanlarda toprakların taşlılığı, boşluk hacmı ve su tutma kapasitesi, toprak hava kapasitesi ve toprak yoğunluğu gibi fiziksel özellikler sahile yakın düzlüklerdeki alanlara göre kötüleşmiştir.[3] Bir başka araştırma ise, aynı yörede bulunan ve aynı genişlik-

(3) Selman Uslu (1982), "Türkiye'de Arazi Kullanma", *İÜ Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Seri B, Sayı 1, İstanbul, S.5,1.

te olan iki parselden maki örtüsü kaldırılmış olanında, kaldırılmamış olandan 125 katı daha fazla miktarda toprak taşınması olduğunu saptamıştır.[4] Öte yandan, Bolu'da, ormandan fındıklığa dönüştürülmüş alanlarda yapılan bir araştırmanın bulgularına göre, üç yılı aşkın bir süre içinde yüzde 45 eğimli bir alana düşen yağışın yüzde 20.8'i yüzeysel akışa geçmesine ve bu akışın hektarda 3.1 ton toprak taşınmasına yol açmasına karşın ormanla kaplı ve aynı özelliklere sahip bir alanda herhangi bir toprak taşınması olmamıştır.[5]

Görülüyor ki gerek kentsel yerleşmeler gerekse tarımsal üretimin verimliliği yönünden ormanlar, göz ardı edilemeyecek işlevlere sahiptir. Ayrıca, bu türden işlevlerinin yanı sıra, çeşitli ürünlerin elde edilmesi, işlenmesi, giderek ulusal ve uluslararası ticaretinin yapılanmasına yönelik olarak çeşitli büyüklüklerde yatırımı ve işlendirmeleri gerektirmesi, bu etkinliklerin sonunda da sahibinin, dolayısıyla da ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunabilmesi vb. nedenlerle de ormanlar ve ormancılık çalışmalarının ekonomik yaşamın, en azından öteki sektörleri kadar önemsenmesi zorunlu oluyor.

Görüldüğü gibi ormanlar, gerçek anlamda "barışçı" varlıklardır ve başta hava kirliliği ve gürültü olmak üzere çeşitli çevre sorunlarının çözümlenmesi yönünden göz ardı edilemeyecek önemde işlevleri hem de kendiliğinden görebilmektedir. Bu işlevlerin mülkiyet sınırlarıyla engellenemeyecek nitelikte olması ise ormanların kamu yararına işletilmesi gereğini ortaya koymaya yetmektedir.

(4) A.g.e., s.51.

(5) Hakkı Aydemir (1972), *Batı Masifinde Araziden Faydalanma Biçimlerinde Yüzeysel Akışla Toprak Taşınması Üzerine Araştırmalar*, Ormancılık Araştırma Enstitüsü, Ankara, s.7.

Ormancılık Çalışmaları ve Özellikleri

Özgün ve son derece karmaşık, canlı bir sistem olan ormanlardan yararlanma amacıyla yapılacak çalışmaların da ayırt edici özelliklere sahip olacağı açıktır. Gerçekten de; tümüyle nesnesi olan ormanların, daha önce sözünü ettiğimiz doğası, ormancılık çalışmalarına evrensel nitelikte kimi özellikler kazandırmıştır. Kuşkusuz, her uğraşı alanı ayırt edici kimi özelliklere sahiptir ve bu özellikleri çoğunlukla bilinir. Ancak, ormancılık çalışmalarının ayırt edici özellikleri, bu kesimle doğrudan ilgili bir öğretim ya da eğitim sürecinden geçmemişlerce hemen hemen hiç bilinmez. Kimilerince de ağaç kesmekten öte bir anlam taşımaz ormancılık çalışmaları. Oysa, bu çalışmalar nesnesi olan varlığın yapısında gözlenenlere yakın karmaşıklıkta etkinlikleri kapsamaktadır.

Bir kez, karşılıklı etkileşimleri nedeniyle, sözkonusu etkinliklerin bütüncü bir yaklaşımla yürütülmesi gerekmektedir. Başka bir söyleyişle, ormancılık çalışmalarının bir sistem yaklaşımıyla tasarımlanması ve gerçekleştirilmesi kesinlikle zorunludur.

Çalışmaların zamanlanması, yoğunlukları ve yersel dağılımının belirlenmesi sırasında her türden doğal oluşumdaki olası değişme ve gelişmelerin önceden kestirilebilmesi son derece büyük önem taşımaktadır. Oysa, bu kestirimlerin gerçekçi olarak yapılabilmesi uzun süreli, düzenli ve ayrıntılı gözlemleri gerektirmektedir. Ayrıca, sözkonusu değişme ve gelişmelerin kaynaklarının doğal nitelikte olduğu ve denetlenip yönlendirilebilme olanaklarının kısıtlılığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Çalışmaların hem yersel hem de zaman içinde değişmeler gösterebilen koşullarda yürütülüyor ol-

masık da ormancılığın ayırt edici özelliklerinden birisidir. Bu nedenledir ki yapılacak çalışmaların içeriği, zamanlanması ve yoğunluğunun eşörnek yaklaşımlarla belirlenmesi çoğu durumda olanaksızdır; özgün yaklaşımların yapılması zorunludur.

Ormancılık çalışmalarının amaçlanan çıktılarının elde edilebilmesi, başka hiçbir alanda görülemeyecek denli uzun sürelerin geçmesini gerektirmektedir. Bu süreler içinde amaçların değiştirilmesini de gerektirebilecek gelişmelerin gündeme gelmesi olasıdır. Ancak, böylesi gelişmelerin gerektirdiği amaç değişikliklerini gerçekleştirebilme olanakları son derece kısıtlıdır.

Çalışmaların başarılı olup olmadığının tam olarak belirlenebilmesi olanakları da kısıtlıdır. Bir kez, daha önce de değinildiği gibi, sonuçlarının alınabilmesi için gerekli süre çok uzundur. Ayrıca, bu sonuçların alınmasında etkili olan etmen ve/veya süreçlerin neler olduğunun ve ne denli etkili olabildiklerinin belirlenip ölçülebilmesi için de uzun dönemli, ayrıntılı, özenli gözlemlerin yapılması gerekmektedir.

Ormanların sunabildiği ürün ve hizmetleri birbirinden ayırarak hasat edilebilmek, toplumun yararlanmasına sunulabilmek de her durumda olanaklı değildir: Ormanlar çeşitli ürün ve hizmetleri eşanlı olarak üretir ve bu, devamlı bir süreçtir. Ancak, dışsal olarak belirlenen orman işletme amacına göre bir ya da birden fazla ürün ve/veya hizmetin elde edilmesi öne çıkabilir. Bu durumda da öteki ürün ve/veya hizmetlerin üretilme süreçleri durdurulamaz.

Ormancılık çalışmaları, bu evrensel nitelikteki ayırt edici özellikleri göz önünde bulundurularak üç temel kümede toplanabilir:

a) Orman Koruma Çalışmaları: Ormanların varlığı üzerinde olumsuz etkileri bulunan etmen ve süreçler son derece çeşitlidir. Sözgelimi "zararlı" bir mantar ve/veya böcek salgını ormanların, önce niteliklerinin bozulması, sonra da tümüyle yok olmasına yol açabilmektedir. Tekniğine uygun olarak yapılamadığında ormancılık çalışmaları da ormanlara zarar verebilmektedir. Kar, fırtına vb. hava koşullarının geniş orman alanlarında kırılma ve devrilmelerine neden olabildiği bilinmektedir. Ayırdına ancak son yıllarda varılabilen hava kirlenmesinin, "asit yağışları"na dönüşerek ormanlara verdiği zararlar giderek yaygınlaşmaktadır. Orman yangınları ve yakmaları ile tarla açma, orman içine yerleşme, hayvan otlatma ve teknik dışı yollarla yararlanmalar ise orman yıkımının en bilinen, gözle görülebilir biçimleridir. Bu tür olumsuzlukların önlenmesi ya da en az zararla aşılmasına yönelik çeşitli çabalar, ormancılık çalışmalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

b) Orman Yetiştirme Çalışmaları: Yaygın olarak bilinen biçimi fidan dikmek ya da tohum ekmek olan orman yetiştirme çalışmaları; gerçekte, iki boyutlu olarak yürütülmektedir: Ormanlar, sözgelimi, doğal süreçler işletilerek yenilenebilmektedir. İlgili yazında "doğal gençleştirme" olarak anılan bu yordam, yaşlanmış ve verim gücünü yitirmiş ormanların içinde üstün özelliklere sahip ağaçların ya da belirli genişlik ve konumdaki orman parçalarının çevresine tohum saçma gücünün bol tohum yıllarında açığa çıkarılması ve/veya pekiştirilmesine dayanmaktadır. Bu işlemler sırasında, saçılan tohumların tutma oranının artırılması amacıyla toprak, üzerindeki bitki örtüsünden temizlenmekte, kimi durumlarda da işlenmektedir. Bu yordama, çoğun-

lukla ibreli ağaç türlerinin oluşturduğu ormanlarda başvurulmaktadır. Başta çeşitli meşe ağacı türleri olmak üzere gürgen, kestane gibi kışın yaprağını döken ağaç türlerinin oluşturduğu ormanlar ise, uygun mevsimlerde ve tekniğine uygun olarak kesildiğinde, toprakta kalan kütüklerde yeni sürgünler (dallar) yetişerek de bir anlamda kendiliğinden yenilenebilmektedir.

Fidan dikerek ve/veya tohum ekerek orman yetiştirmek ise, görece olarak daha kolay denetlenebilir bir süreçtir. Ancak, yine görece olarak daha büyük harcamaları gerektirmektedir.

Orman yetiştirme çalışmalarının, hangi yordama başvurularak yürütüleceği; ormanın yetişme yeri koşulları (iklim ve toprak yapısı, eğim, yükselti) seçilecek ağaç türü ya da türlerinin özellikleri, yenilenecek ormanın yapısal özellikleri, ekonomik ve teknik olanaklar, yetiştirilecek ormanın hangi amaçla işletileceği vb. durumlar göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Hangi yordam seçilirse seçilsin başarı, çalışmaların her anlamda özenli, deyiş yerinde ise bir sanatçı duyarlılığıyla yürütülmesini gerektirmektedir.

c) Orman İşletme Çalışmaları: Dar anlamdaki tanımıyla; ormanların sunabildiği her türden ürün ve/veya hizmetin hasat edilmesine yönelik etkinliklerden oluşmaktadır orman işletme çalışmaları. Geniş anlamda ise orman işletme çalışmaları orman yetiştirme, dolayısıyla orman korumaya yönelik etkinlikleri de kapsamaktadır. Gerçekte yalnızca orman ürünü ve/veya hizmetlerinin hasadına yönelik etkinlikler, tekniğine uygun yürütüldüğünde ormanların korunması ve yenilenebilmesini de sağlayabilmektedir.

Ormanlar çeşitli amaçlarla işletilebilmektedir:

Sözgelimi başta çeşitli özelliklerde odun olmak üzere reçine, sığla yağı, yaprak, mantar, mazı vb. ürünlerden bir ya da birkaçının elde edilmesi bir işletme amacı olabilir. Bu ürünlerden bir ya da birkaçının elde edilmesiyle birlikte yahut tümüyle bunlardan bağımsız olarak su ve toprak dengesini korumak, yabanıl yaşamı sürdürmek, hava kirliliğini önlemek ya da azaltmak, iklimi ılımanlaştırmak, insanlara görsel güzellikler sunmak ve dinlenme olanakları sağlamak vb. amaçlarla da işletilebilmektedir ormanlar. Açıktır ki, işletme amaçlarının belirlenmesi sırasında orman sahiplerinin öznel yaklaşımlarından çok ormanın ağaç türü bileşimi, sıklığı, yaşı, yersel konumu vb. yapısal özellikleri belirleyici olmaktadır.

Günümüzde, ormanların çok amaçlı olarak işletilmesine yönelik çabalar giderek yaygınlaşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA ORMANLAR VE ORMANCILIK

Yapısal özelliklerinin büyük ölçüde yetişme ortamı koşullarına bağlı olması, doğal olarak ormanların yeryüzüne dağılımını da biçimlendirmiştir. Öyle ki, ormanların yersel dağılımında, özellikle iklim koşullarına bağlı olarak, çeşitli özellikler yönünden son derece belirgin farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulların, dolayısıyla da ormanlardan yararlanma biçiminin etkisiyle artmakta ve pekişmektedir. Ayrıca, yine bu farklılıklara bağlı olarak ormancılık çalışmalarının içeriği, yoğunluğu, yürütülme düzeninin örgütlenmesi de önemli değişkenlikler göstermektedir. Bu farklılık ve değişkenliklerin, yaşanan kimi gelişmelerin kısaca irdelenmesi yararlı olacaktır.

Dünya'da Orman Varlığı

ABD başkanlarından J.Carter'in isteğiyle 1970'li yıllarda oluşturulan bir uzmanlar kurulu tarafından hazırlanan ve yayımlandığında panik sayılabilecek yoğunlukta tepkilere yol açan *Global 2000* adlı raporun verilerine göre dünyadaki orman sayılan alan varlığı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de verilen alanların "orman" sayılan, ancak orman içindeki açık alanları da kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı kaynakta belirtil-

Tablo 1
Dünyadaki Orman Sayılan Alanın Bölgelere Göre Dağılımı
(Milyon Hektar)

Bölgeler	*Orman Alanı*
Kuzey Amerika	1.841
Orta Amerika	272
Güney Amerika	1.760
Afrika	2.970
Avrupa	474
Sovyetler Birliği	2.144
Asya	2.700
Pasifik	842
Toplam	13.003

Tablo 2
Dünyadaki Orman Alanlarının Bölgelere Dağılımı

Bölgeler	*Seyrek Ormanlar*	*Sık Ormanlar*	*Toplam*
Kuzey Amerika	176	470	646
Orta Amerika	2	60	62
Güney Amerika	150	530	680
Afrika	570	190	760
Avrupa	29	140	169
Sovyetler Birliği	115	785	900
Asya	60	400	460
Pasifik	105	80	185
Toplam	1.207	2.655	3.862

diğine göre, dünyamızda, 2.6 milyar hektarı sık, 1.2 milyar hektarı da seyrek ağaçlıklı olmak üzere, toplam 3.8 milyon orman bulunmaktadır ve bu alanların bölgelere göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Dünyadaki orman varlığının niceliğini ve niteliğine ilişkin verilerin gerçeklik düzeyinin, en azın-

Tablo 3
Orman Çeşitlerine ve Biyokütle* Değerlerine Göre Dünyadaki Orman Varlığı

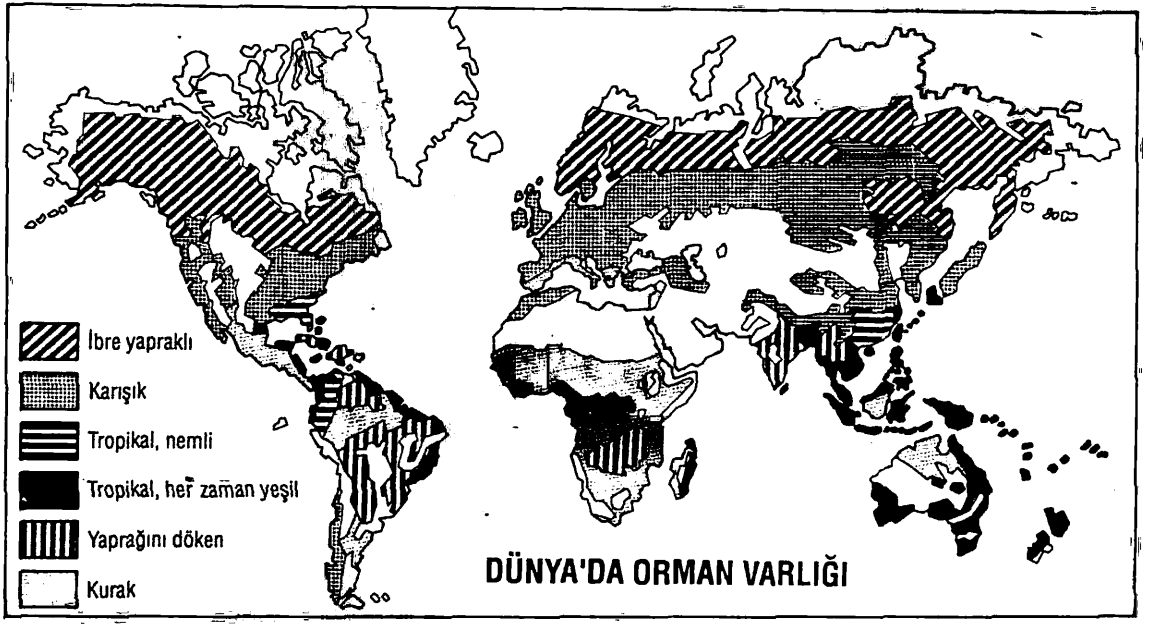
Orman Çeşitleri	*Alan (Milyon Hektar)*	*Biyokütle Değeri (Milyar (Ton)*	*Biyokütle Yoğunluğu (Ton/ Hektar)*
Sürekli yeşil Tropikal Ormanlar	568	115	202.5
Yaprak Döken Tropikal Ormanlar	1.112	175	157.5
İbre Yapraklı Ormanlar	448	65	157.5
Geniş Yapraklı Ormanlar	?	?	135.0
Boreakar Ormanlar	672	60	90.0
Ormaniçi Açıklıklar, Savalar	1.000	22	22.5
Toplam	3.800	437	-

(*) Kömür eşdeğeri olarak hesaplanmıştır.

dan tartışmalı olduğu bilinmelidir. FAO'nun bu doğrultudaki çabaları sonuç vermemiştir ve yararlanılan bilgiler, çoğunlukla, çalışmalarını Stockholm'daki bir enstitüde yürüten R. Persson'un öngörülerine dayanmaktadır. Ülkelerin "orman" tanımlarının farklı olması ise, her ülkeden elde edilebilecek verilerin toplulaştırılabilmesine olanak vermemektedir. Ancak, genel bir değerlendirmeyle, dünyadaki ormanların yüzde 16.7'si Kuzey Amerika, yüzde 1.6'sı Orta Amerika yüzde 17.6'sının Güney Amerika, yüzde 19.7'sinin Afrika, yüzde 4.4'ünün Avrupa, yüzde 23.3'ünün Sovyetler Birliği, yüzde 11.9'unun Asya ve yüzde 4.8'inin de Pasifik'te bulunduğunu söylenebilir.

Perrson'un 1970'li yıllarda yaptığı öngörülere göre dünyadaki orman varlığının orman çeşitlerine ve biyokütle varlığına göre dağılımları ise Harita 1 ve Tablo 3'de verilmiştir.

Gerçekte dünyadaki orman varlığına ilişkin ve-

DÜNYA'DA ORMAN VARLIĞI

rilerin alan genişlikleriyle sınırlı kalması eksik yargılara yol açmaktadır. Alan genişliğinin yanı sıra; bölge ya da ülkelerin toplam yüzey içindeki oranının bir hektardaki odun türünden ürün varlığı ve verim güçlerinin bilinmesi, dahası, bu değerlerin ülke ya da bölgedeki nüfus başına düşen büyüklükler olarak tanımlanması gerekmektedir. Ne yazık ki, bu ayrıntıda veri derleme olanağı bulunmamaktadır.

Dünyada Ormancılık

Dünyada orman kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik yaklaşımları aynı bağlamda değerlendirme, önemli yanılgılara yol açacaktır. Doğru değerlendirmeler yapabilmek için, en azından "Gelişmiş" - "Azgelişmiş" ülkeler ayrımını temel almak gerekecektir.

Gelişmiş Ülkelerde Ormanlar ve Ormancılık: Bu ülkelerde, pek çok gerçeklik gibi ormanların vazgeçilmezliği gereği de görece olarak daha önce kavranmıştır; sözgelimi, Fransa ve Almanya'da ormanların korunması, genişletilmesi ve iyileştirilmesine yönelik ilk kurumsal ve yasal düzenlemeler 11 ve 12. yüzyıllarda gerçekleştirilmiştir. Daha geniş kapsamlı düzenlemeler için 17,18 hatta 19. yüzyıllara gelinmesi gerekmiştir. Kapsamlı ilk orman yasası Fransa'da 1827, Avusturya'da 1853 ve İngiltere'de ise 1919'da çıkarılmıştır. Bu yönelişte, "Sanayi Devrimi" olarak anılan gelişmelerin yaşandığı dönemde, özellikle enerji üretimi ve konut yapımında kullanılmak üzere ormanların hızla tüketilmesi etkili olmuştur. Özellikle, İngiltere'de demirin ergitilmesi işleminde 18. yüzyılın başlarına değin yalnızca odun ve/veya odun kömüründen elde edilen enerjinin kullanılması orman yıkımını hızlandırıp

yaygınlaştırmıştır. Bu ülkelerde ormanların korunmasına yönelik duyarlılıklar giderek artmış, bu gelişmeye koşut olarak da artan orman ürünleri gereksinmesinin ormanca zengin, ancak azgelişmiş ülkelerden karşılanmasına yönelinmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerinde gözlenen bu yönelişin düşünsel temelleri 1950'li yıllarda atılmaya başlanmıştır. Örneğin Avrupalı bir orman bilimci F.Heske 1950li yılların başında Türkiye'de, İ.Ü. Orman Fakültesi'nde şu görüşleri öne sürebilmiştir.[6] "Açık, temel olarak Batı Avrupa'ya devamlı biçimde orman ürünü sağlayabilen çok geniş ormanlara sahip yörelerden kapatılacaktır. Böyle şartları, ancak, bugünkü orman ürünlerine olan ihtiyacından fazla üretim gücüne sahip ve aynı zamanda gelecekte de bu üretimi geniş ölçüde arttırabilecek çok yoğun ormanları bulunan ülkelerde bulmak mümkündür. Batı Avrupa limanlarına oldukça yakın uzaklıkta böyle şartlar, ancak, Güney Afrika, Batı ve Merkezi Afrika'da bulunmaktadır."

Batı Avrupa'nın yıllık tüketiminin 201.6 milyon m^3, ancak, sahip olduğu ormanların yıllık veriminin 142.1m^3 olduğunu belirterek "yıllık odun açığının 59.5 milyon m^3 gibi korkunç bir rakama baliğ" olduğunu söyleyen Heske, bulduğu çözüme ulaşmanın yolunu da şöyle çizmiştir: "... bu tropik ormanları geniş ölçüde işletmeye açmak, devamlı bir ormancılıkla çok çeşitli hammaddelerden entansif bir tarzda faydalanmak, bu vasi ormanları kontrolleri altında bulunduran milletlerle yapılacak sıkı işbirliği ile bu problemleri çözmek, yeni doğan Batı Avrupa birliği milletlerinin en büyük vazifelerindendir. (...) Bu işin gerçekleşmesi ilim, ticaret ve hükümetlerin

(6) Franz Heske, *Milletlerarası Bir Problem Olarak Ormancılık* (Çeviren; İsmail Eraslan) İÜ Orman Fakültesi, İstanbul 1951, s.25.

sıkı işbirliğini ve geniş ölçüde bir sermayenin bu işe tahsisini icap ettirmektedir."

Öte yandan, 1975 Şubat'ında Yeni Delhi'de toplanan "Dünya 3. Odun Levha Endüstrisi Kongresi"nde ise; "Odun levhası tüketiminde gelişmiş ülkelerin tüketim talebinin geri kalmış ülkelere nazaran çok yüksek olması ve bu talebin gün geçtikçe artması nedeniyle 1980 ve 1990 yıllarında gelişmiş ülkelerin odun levhası ihtiyacının karşılanması için en uygun kaynağın tropik bölgeler ormanları olduğu..." öne sürülmüştür. Bu yönelişlerin somut sonuçları olarak azgelişmiş ülkelerin hammadde niteliğindeki orman ürünü dışsatımları giderek artmıştır. Sözgelimi, azgelişmiş ülkelerin dünyadaki toplam hammadde odun dışsatımındaki payı 1960'lı yılların başında yüzde 35-38 iken; 1970'li yılların sonunda, düzenli bir artışla yüzde 42-45 düzeyine ulaşmıştır. Buna karşılık gelişmiş ülkelerin payı, aynı dönemde yüzde 61'den yüzde 57'e düşmüştür. FAO verilerine göre, 1963=100 olmak üzere, hammadde odun üretimindeki artış endeksi 1979 yılında, Afrika için 167.2; Japonya dışında Asya için 206.7; Güney Amerika için 156.8 olarak gerçekleşirken Avrupa ülkeleri için, ortalama 108.9 düzeyinde kalmıştır.[7]

Gelişmiş ülkelerin, görece olarak azgelişmiş, ancak ormanca zengin ülkelerin orman varlıklarına yönelişinde tek neden, kuşkusuz orman ürünleri açıklarını kapamak olmamıştır: Bu ülkeler, orman ürünü üretiminde kullanılmak üzere ürettikleri teknolojilere pazar sağlamak amacıyla da ormanca zengin ülkelere yönelmişlerdir.

Kısacası, bu evrede, gelişmiş ülkelerin kurduk-

(7) Yücel Çağlar, "Ormansızlaşan Dünya ve Ekonomik Temelleri" *Çevre ve Ormancılık*, Sayı 5, Ankara, 1985, S.19.

ları orman ürünü işleme sanayiilerinin hammadde gereksinmesinin yurtdışından, dışalım yoluyla karşılama çabası içinde olmuştur.

Ancak, başta kağıt olmak üzere orman ürünlerini işleyen sanayilerin yoğun çevre kirliliğine yol açması, artan çevre korumacı duyarlılıklar sonucu ikinci evreye geçilmiştir. Bu evrede süreç gelişmiş ülkelerin çevre kirletici orman ürünü işleme sanayilerini ormanca zengin azgelişmiş ülkelere aktarmaları orman sanayi ürünü gereksinmesini de dışalım yoluyla karşılamaları biçiminde işlemiştir. Günümüzde Malezya örneği Güneydoğu Asya ülkeleri ile Afrika'nın azgelişmiş ülkelerinin ağırlıkla dışsatıma yönelik orman ürünleri işleme sanayiilerini kurmuş olması bu sürecin olağan sonuçlarıdır.

Dönemin FAO Genel yönetmeni A. Boerna'nın 1972 yılında Arjantin'de toplanan 7. Ormancılık Kongresi'nde yaptığı şu saptama sözkonusu sürecin gerçekliğini açıklıkla ortaya koymaktadır: *"Gelişmekte olan bazı ülkelerde yöneticiler ormanların yabancı girişimciler tarafından korkunç şekilde sömürülmesine izin vermiştir. Bu ülkeler birkaç yıldan beri orman ürünü dışsatımını üç katına çıkarmıştır."*

Öte yandan, bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, gelişmiş ülkelerde ormanların korunmasına yönelik yasal, teknik ve kurumsal önlemler giderek artırılmış; yeni ormanların yetiştirilmesini sağlama amacıyla destekleme politikaları geliştirilmiş, ancak, bu kez, hava kirliliğinin ormanlarda büyük yıkımlara yol açtığının ayırdına varılmıştır. Gerçekten de, hava kirliliğinin "asit yağışlarına" dönüşmesi, özellikle Avrupa'daki ormanlara büyük zararlar vermiştir. Örneğin, 1984 yılında yapılan belirlemelere göre F.Almanya'daki ormanların yarısından

fazlasını oluşturan 3.7 milyon hektar alan asit yağışlarından zarar görmüştür, asit yağışlarının özellikle Orta Avrupa ülkelerinde yol açtığı yıkımlar, bu ülkelerdeki ormancılık çalışmalarına yeni boyutlar kazandırmıştır: Asit yağışlarına dayanıklı türlerin yetiştirilmesi; geniş alanlarda tıraşlama kesimlerin kısıtlanması; ormanların doğal yoldan yenilenmelerine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi; karışık ağaç türleriyle orman yetiştirme çalışmalarının yaygınlaştırılması; ormanlardan çok amaçlı; özellikle de gürültüyü, hava kirliliğini önleyici ormanların yetiştirilmesi ve/veya var olan ormanların bu türden amaçlarla değerlendirilmesi, artık, gelişmiş ülkelerdeki ormancılık çalışmalarının ayırt edici özellikleri olmuştur.

Gelişmiş ülkelerdeki ormancılık çalışmalarının bir başka ayırt edici özelliği de ormanlardan sağlanan ürünlerin tüketilme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerde, ormanlarda elde edilen ürünler, hemen hemen tümüyle çeşitli sanayi dallarında hammadde olarak tüketilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, sözgelimi odunun yakacak olarak tüketilmesi ve/veya ilkel düzeyde işlenerek kullanılması eğilimi yaygın değildir. Bu ülkelerde orman ürünlerinin kullanımı teknolojik olanaklara bağlı olarak son derece çeşitlilenmiştir.

Kısacası; gelişmiş ülkelerde, bir yandan ormanların ne pahasına olursa olsun korunmasına özen gösterilirken bir yandan da elde edilen ürünlerin tüketilmesine olabildiğince verimli davranılmakta; bir yandan da elde edilen ürünlerin tüketilmesinde olabildiğince verimli davranılmakta; bir yandan da hızla artan orman ürünü gereksinmesinin, işlenmiş ya da işlenmemiş olarak dışalım yoluyla karşılanmasına çaba gösterilmektedir.

Azgelişmiş Ülkelerde Ormanlar ve Ormancılık - Ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmişliğin çok boyutlu bir olgu olduğu gerçeğinin en çarpıcı yansıması, başta ormanlar olmak üzere doğal kaynaklardan yararlanma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de, doğal kaynakların tükenmeyecekmişcesine bir yaklaşımla "işletilmesi" artık, bu ülkelerin kalkınabilmelerinin de en büyük engeline dönüşmüştür. Ormanlar sözkonusu olduğunda, ulaşılan nokta, son derece hüzün vericidir. Ulaşılan bu noktayı sayısal olarak sergilemeden önce azgelişmiş ülkelerdeki ormanlardan yararlanma biçimlerini kısaca anımsamak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi azgelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde, varsa ormanların içinde ve/veya bitişiğinde yaşamaktadır. Toplumun görece olarak en yoksul kesimini oluşturan bu kütlenin geçimini, çoğunlukla, tarım ve hayvancılıkla sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak hem tarım yaptığı toprakları hem de hayvanlarını beslediği otlakları, ısınma ve pişirmede kullanacakları enerji için gerekli yakacak odunu yine çoğunlukla ormanları yok ederek sağlamaktadır. Öyle ki, hızlı nüfus artışı ve başka kesimlerde iş bulabilme olanaklarının bulunmaması ya da kısıtlı olması nedeniyle bu süreç giderek daha da hızlanıp yaygınlaşmaktadır. Öte yandan, yine bilindiği gibi, sözkonusu kütle toplumun, aynı zamanda, kültürel yönden de görece olarak daha geri kesimidir. Bu durumları nedeniyle de her zaman çıkarcı politikacıların, ormanlardan ödün vererek kolaylıkla oy sağladıkları bir kesim olmuşlardır. Ormanların, çoğunlukla kamu mülkiyetinde bulunması ve sınırlarının belirlenmemiş olması ise bu doğrultudaki uygulamaları kolaylaştırmıştır. Öyle ki, yoksul köylülerin toprak istekleri-

nin, köylerden kentlere göç etmelerinin ormanların tarıma açılmasına bir anlamda göz yumarak "toprak reformu" vb. köktenci yaklaşımlar kolaylıklak etkisizleştirilebilmiştir.

Öte yandan, özellikle ormanca zengin azgelişmiş ülkelerde ormanlara her zaman, ekonomik büyümeye dışsal, üstelik maliyetsiz katkı sağlama olanağı olarak yaklaşılmıştır: Bu yaklaşımda ormanlar, sözgelimi madenler ya da petrol yatakları olarak görülmektedir. Kamuoyunun duyarsızlığının da sağladığı kolaylıklar içinde ormanlar yerli ve yabancı girişimciler tarafından ağırlıkla dışsatıma yönelik olarak "işletilmektedir". Son yıllarda azgelişmiş kimi ülkelerde, son derece gelişkin teknolojiler ile büyük ölçekli ve hemen hemen tümüyle dışsatım amacıyla üretim yapan orman ürünleri işleme sanayiilerinin kurulmuş olması bu yanıyla da anlamlı bir gelişmedir. Bu türden gelişmelerin bir sonucu olarak azgelişmiş ülkelerin işlenmiş ve/veya işlenmemiş orman ürünü dünya ticareti ve/veya dışsatımı içindeki payı giderek artmıştır. Örneğin; FAO'nun verilerine göre işlenmemiş orman ürünü dışsatımı on yıl boyunca, ülkeler ortalaması olarak 1979'da Afrika için yüzde 25.5, Sovyetler Birliği dışında Asya için yüzde 224.4, Güney Amerika için yüzde 267.6 iken Avrupa için yüzde 60.8 olmuştur. Öte yandan, azgelişmiş ülkelerin dünya toplam kağıt-karton üretimi içindeki payı, yalnızca on yıl içinde yüzde 4'lük bir artışla yüzde 11.2'ye; kağıt hamuru üretimindeki payları ise yüzde 2.7'lik bir artışla yüzde 5.9'a çıkmıştır. Dünya kağıt-karton ve kağıt hamuru dışsatımı içindeki payları ise, sırasıyla, yüzde 1.3 ve yüzde 1.9'dan yüzde 2.1 ve yüzde 6.2'ye çıkmıştır. Malezya'nın 1980'li yılların sonunda yalnızca orman ürünü dışsatımında bir milyar

dolar dolayında gelir sağladığı göz önünde bulunursa söz konusu sürecin boyutları daha kolay kavranabilecektir.

Sözü edilen süreçler nedeniyle azgelişmiş ülkeler, bugün hızla ormansızlaşmaktadır. Tablo 4'te azgelişmiş ülkelerdeki ormansızlaşmanın hızı açıklıkla görülmektedir:

Tablo 4
Afrika, Amerika ve Asya'daki Toplam 76 Ülkede Orman Varlığı ve Yıllık Ormansızlaşma Miktarları

Ülkeler	*1981-1985 Dönemindeki Orman Varlığı (1000 Hektar)*	*Ortalama Yıllık Ormansızlaşma Miktarı (1000 Hektar)*
Amerika (23 ülke)	895.650	5.611
Afrika (37 ülke)	703.100	3.676
Asya (16 ülke)	336.450	2.016
Toplam	1.935.200	11.303

Çeşitli kaynaklara göre kimi azgelişmiş ülkelerdeki ormansızlaşmanın boyutları aşağıya çıkarılmıştır:

* Tropikal bölgelerdeki ormansızlaşma hızı yılda 7.3 milyon hektara ya da yaklaşık olarak dakikada 14 hektara ulaşmıştır.

* Afrika ülkelerinde Zaire'deki yıllık ormansızlaşma hızı yüzde 2.2 iken Nijerya ve Fildişi Kıyıları'nda yüzde 10 dolayındadır.

* Herhangi bir yolla durdurulmadığında 2000 yılına değin, en az 225 milyon hektar (Türkiye yüzeyinin yaklaşık 3 katı) alan ormansızlaşabilecektir.

* Amazon bölgesindeki yıllak ormansızlaşma,

yaklaşık yüzde 4 dolayındadır ve 2000 yılına değin yarısı yok edilmiş olacaktır.

* Orta ve Güney Amerika'da verimli ormanlarınher yıl, yaklaşık yüzde 2'si yok edilmektedir.

* Brezilya'da yalnızca 1988 yılında 8 milyon hektar orman tarım alanına dönüştürülmüştür.

Azgelişmiş ülkelerdeki ormanların hızla yok edilmesinin kaçınılmaz sonuçları giderek daha yıkıcı boyutlarda ve daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Bu sonuçların ulusal sınırları da aşan etkileri, gelişmiş ülkelerin de soruna eğilmelerine yol açmış; Dünya Bankası, FAO örneği uluslararası kuruluşları sözkonusu sürecin durdurulmasına yönelik önlemler almaya yöneltmiştir: Son yıllarda Brezilya örneği ülkelerin ormansızlaşmanın dış borçlarının silinmesi koşuluyla durdurulması türünden önerilerinin ilgi ile karşılanması; bu ülkelere uzun erimli düşük faizli kredilerin açılması; Sting, Paul McCartney örneği ünlü şarkıcıların, başta Amazonlardakiler olmak üzere azgelişmiş ülkelerdeki ormanların korunması yeni ormanların yetiştirilmesine gerekli ilgi ve kaynağı sağlamak amacıyla konserler düzenlemeleri sözkonusu yönelişin somut biçimleridir.

Günümüzde, hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerde ormanlara yönelişin, deyiş yerinde ise "kağıt üzerinde de kalsa", artık bir ortak paydaya sahip olduğu söylenebilir: Nedenleri farklı da olsa ormanların verimsizleşmesi, giderek yok olmasının, artık, ozon tabakasındaki incelemeler gibi tüm canlılara yıkım getirdiğinin ayırdına varılmıştır. Bu nedenledir ki, ormanların da atmosfer örneği "ortak varlıklar" dan sayılmasına yönelik çabalara girilmektedir.

Ancak, bu çabalar sırasında, azgelişmiş ülkeler-

deki ormansızlaşmanın, temelde, ekonomik, toplumsal ve kültürel geriliğin bir sonucu olduğu gerçeğinin yeterince göz önünde bulundurulmadığı gözlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ORMANLAR VE ORMANCILIK

77.9 milyon hektar genişliğinde bir yüzeye sahip olan Türkiye'de, 1980'li yıllardaki ölçümlere göre 20.2 milyon hektar orman, daha doğru bir söyleyişle de "orman sayılan alan" bulunduğu öne sürülmektedir. Bu genişlik, ülke yüzeyinin yaklaşık yüzde 26'sına denk düşmektedir. Yine ölçümlere göre Türkiye, orman ağaç ve ağaççık çeşitliliği yönünden son derece zengin bir ülkedir. Ayrıca, ülke nüfusunun yaklaşık dörtte biri ve görece olarak en yoksul kesimi ormanların içinde ve/veya bitişiğinde yaşamaktadır. Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, salt bu nedenlerle ormanların ve ormancılık kesiminin Türkiye'de de gerektiğince önemsenmesi, bu alandaki olumlu ve özellikle de olumsuz gelişmelerin yakından izlenmesi, tartışılması gerekiyor. Ancak, tartışılmıyor, "Dün" olduğu gibi "bugün" de ormanlar ve ormancılık, ormancılık dışı kamuoyunun, sözcüğün tam anlamıyla yabancısı olduğu bir alandır. Bu, büyük ölçüde, yetersiz bilgilenmeden kaynaklanıyor. Oysa, Türkiye'de ormanlar ve ormancılık kesiminde, en azından ekonomi, toplum, siyasal ve çevre bilimcileri yönünden son derece önemli süreçler yaşanmakta; dönüşümler gerçekleşmektedir. Üstelik, bu süreç ve dönüşümler, bilimadamları ve aydınların bitmez-tükenmez tartışmalarına yalnızca yeni boyutlar kazandıracak nitelikte de değildir; Yaşananlar, ayrımsız, tüm yurttaşlarımızın geleceğini, hat-

ta bugünlerini bile çok yakından ilgilendirmektedir. Bu gerçek, Türkiye ormanları ve ormancılığı yakından irdelendiğinde kolaylıkla kavranabilecektir.

Türkiye'de Orman Varlığı ve Dağılımı

Ülkemizde "orman" sayılabilecek alanlar, 1956 yılından bu yana yürürlükte bulunan 6831 sayılı yasanın 1. maddesinde yasal olarak tanımlanmakta; alan belirleme ve sınırlandırma çalışmaları bu tanım temel alınarak yürütülmektedir. Yalnızca 1980'li yıllarda iki kez değiştirilen bu tanıma göre; *"Tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları yerleriyle birlikte orman sayılır."* Yasa, "Ancak" ile başlayan on bir fıkrada ise yapısal özellikleri ve mülkiyet durumu açıklanan ağaç ve ağaççık topluluklarının "orman" sayılmayacağını belirtmektedir. Ülkemizde, ilk kapsamlı "orman" sayılan alanları belirleme çalışmaları, 1963-

Tablo 5
Türkiye'de "Orman" Sayılan Alan Varlığı (Hektar)

Niteliği	Koru Ormanları				Baltalık Ormanlar	Toplam Orman Alanı
	İbre Yapraklı	Geniş Yapraklı	Karışık	Toplam		
Verimli	4.564.035	1.007.169	605.695	6.176.899	2.679.558	8.856.457
Verimsiz	3.951.135	497.352	309.219	4.757.708	6.585.131	11.342.839
Toplam	9.515.172	1.504.521	914.914	10.934.607	9.264.689	20.199.296

1972 döneminde yapılan ölçümlere dayanmaktadır. Sonraki yıllarda orman yönetim (amenajman) planları yenilenirken güncelleştirilen bu ölçümlere göre Türkiye'nin "orman" sayılan alan varlığı Tablo 5'te topluca verilmiştir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi Türkiye'de "orman" sayılan alanların yalnızca yüzde 43.8'i "verimli"dir. Bu oran, toplam orman sayılan alan içinde yüzde 45.9'luk bir paya sahip olan Koru ormanlarında yüzde 56.5'e çıkmaktadır. Bu verilere göre Türkiye, İsveç (27.8 milyon hektar) ve Finlandiya'dan (23.2 milyon hektar) sonra Avrupa'da en geniş "orman alanına sahiptir. Ancak verim gücü, birim alandaki toplam hammadde odun varlığı ve ülke yüzey genişliğine oranı sözkonusu olduğunda bu olumlu durum değişmektedir. Sözgelimi;

* Türkiye yüzeyinin yüzde 26'sı "orman" sayılan alanlardan oluşurken bu oran Macaristan, İspanya, Hollanda, Danimarka ve Belçika dışındaki Avrupa ülkelerinde daha yüksektir.

* Türkiye'de nüfus başına 0.354 hektar "orman" sayılan alan düşerken Dünya ortalaması 1.200 hektar; ABD ortalaması 1.3, Avustralya 7.2 ve Kanada ortalaması 18.7 hektardır.

* Türkiye'de "orman" sayılan alanların bir hektarındaki hammadde odun miktarı, koru ormanlarında 74 m^3, baltalık ormanlarda 13 m^3 ve ortalama 46 m^3 iken, bu miktar Avusturya'da 212 m^3, F.Almanya'da 147 m^3, Yugoslavya'da 108 m^3; Polonya, Fransa, Bulgaristan ve Yunanistan'da, sırasıyla; 138, 105, 80 ve 26 m^3'tür.

* Bir hektardaki yıllık ortalama büyüme (artım) miktarı Türkiye ormanlarında 1.4 m^3 iken, örneğin F.Almanya, Fransa, Romanya, İtalya ve Yunanistan'da, sırasıyla; 5.63, 4.15, 4.59, 3.07 ve 2.05 m^3'tür.

Görüldüğü gibi Türkiye'de "orman" sayılan alanlar, kimi Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında son derece düşük verimlidir. Ayrıca bu alanların ülke yüzeyine dağılımları dengesizdir. Harita 2'de

toplam alanlar içindeki orman alanı paylarına göre (yüzde olarak); harita 3'de nüfus 1990 sayımı verileri başına düşen orman alanı genişliğine göre (dekar olarak) illerin durumu görülmektedir.

Öte yandan; verim güçlerinin göreli düşüklüğüne ve dengesiz dağılımına karşın Türkiye ormanları, ağaç ve ağaççık cins ve türleri yönünden son derece zengindir. Tablo 6'da bu gerçek açıklıkla görülmektedir.

Tablo 6
Türkiye Ormanlarının Ağaç Cinsleri Bileşimi (Hektar)

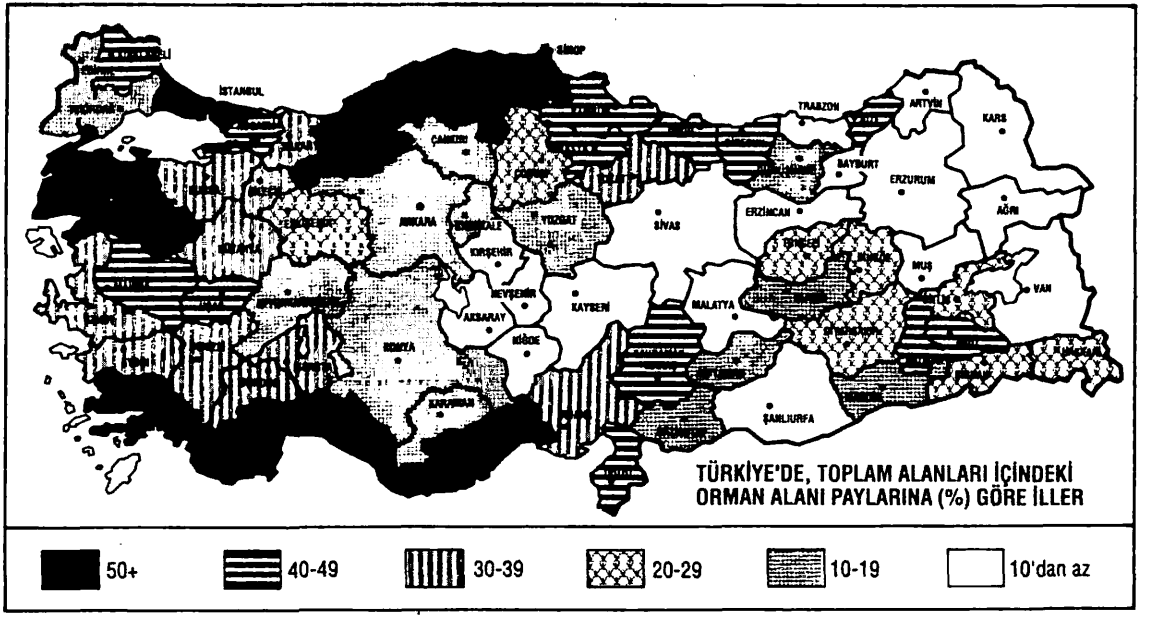
Ağaç Cinsleri	*Alan*	*Ağaç Cinsleri*	*Alan*
Çam (Pinus)	6.059.189	Kayın (Fagus)	666.607
Göknar (Abies)	183.880	Meşe (Quercus)	4.600.993
Ladin (Picea)	135.959	Gürgen (Carpinus)	4.177
Sedir (Cedrus)	99.325	Kızılağaç (Alnus)	36.184
Ardıç (Juniperus)	925.822	Kestane (Castanea)	15.024
Ötekiler	1.675	Dışbudak (Fraxinus)	3.512
Karışık İbreli	1.109.325	Ötekiler	1.698.067
İbreli-Yapraklı	914.914	Karışık Gen. Yapraklı	3.739.763
Toplam	9.430.086	Toplam	10.766.333

Kaynak: *Türkiye Orman Envanteri*, Orman Genel Müdürlüğü 1981, Ankara

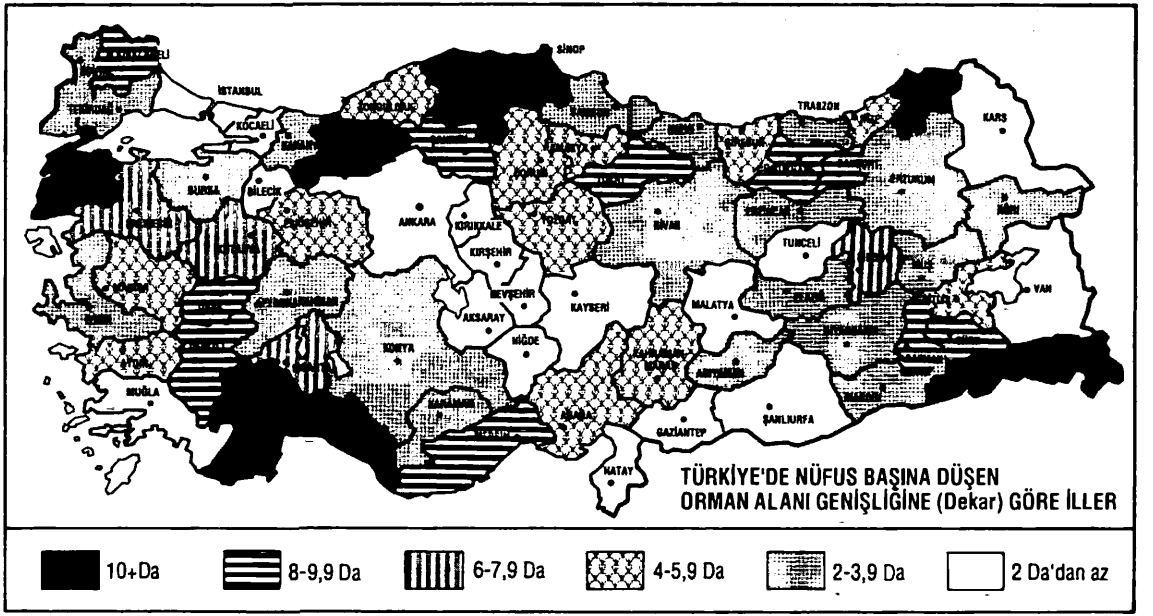
Orman varlığını belirleme çalışmalarının türler düzeyinde ayrıntılı sonuçlar vermemesine karşın Tablo 6'da yer verilen cinslerin çeşitli türleri içerdiği bilinmektedir. Türkiye'de doğal olarak yetiştiği belirlenebilen ve kimileri ülkeye özgü olan bu türlerin başlıcaları şunlardır:

* *Çam: Karaçam (Pinus nigra), kızılçam (P.brutia), sarıçam (P. silvestris), Halepçamı (P.halepensis) ve fıstıkçamı (P.pinea).*

* *Göknar:* Kazdağı göknarı (A.equi-trojani), Doğru Karadeniz göknarı (A.nordmanniana), Ulu-

TÜRKİYE'DE, TOPLAM ALANLARI İÇİNDEKİ ORMAN ALANI PAYLARINA (%) GÖRE İLLER

SİNOP
İSTANBUL
KOCAELİ
TRABZON
KARS
BURSA
BİLECİK
ANKARA
KIRIKKALE
YOZGAT
SİVAS
ERZURUM
KIRŞEHİR
TUNCELİ
VAN
NEVŞEHİR
AKSARAY
KAYSERİ
MALATYA
KONYA
NİĞDE
MUĞLA
ŞANLIURFA
GAZİANTEP
HATAY
TÜRKİYE'DE NÜFUS BAŞINA DÜŞEN
ORMAN ALANI GENİŞLİĞİNE (Dekar) GÖRE İLLER
10+Da
8-9,9 Da
6-7,9 Da
4-5,9 Da
2-3,9 Da
2 Da'dan az

dağ göknarı (A. bronmülleriana), Toros göknarı (A.-cilicica).

* *Sedir:* Lübnan sediri (C.libani).

* *Ladin:* Doğu ladini (P. orientalis).

* *Ardıç:* Katran ardıçı (J. oxycedrus), ağaçardıcıya da boylu ardıç (J. exelsa), Finike ardıcı (J. pheoenicea), bodur ardıç (J. nana).

* *Meşe:* Saplımeşe (Q.robur), saçlımeşe (Q. cerris), tüylümeşe (Q. pubescens), sapsızmeşe ya da karameşe (Q.sessiliflora), palamut meşesi (Q.aegilops), kermezmeşesi (Q.coccifera), pırnalmeşesi (Q.ilex), mazımeşesi (Q.infectoria), Macarmeşesi (Q.conferta), mantarmeşesi (Q.ruber), Lübnanmeşesi (Q,libani).

* *Sığla Ağacı:* L.orientalis

Bu türlerden Toros göknarı, Kazdağı ve Uludağ göknarı ile bir dişbudak (F.ornus), söğüt (Salix trabzonica) ve sığla ağacı (L.orientalis) türünün endemik (ülkeye özgü) nitelikte olduğu bilinmektedir.

Öte yandan Türkiye ormanlarının mülkiyet biçimlerine dağılımının da özgül olduğu söylenebilir: Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da özel mülkiyetin sınırlı olduğu ormanlar,

Tablo 7
Türkiye'de Ormanların Mülkiyet Biçimlerine Dağılımı (Hektar)

Mülkiyet Biçimleri	*Koru Ormanları*	*Baltalık Ormanlar*	*Toplam*
Devlet Ormanları	10.934.607.0	9.264.689.0	20.199.296.0
Köy Ormanları	16.0	-	16.0
Özel İdare Ormanları	254.0	-	254.0
Özel Ormanlar	1.026.2	3.108.7	4.134.9
Tekel		52.7	52.7
Toplam	10.935.903 2	9.267.850 4	20.203.753 6

Kaynak: Turhan İstanbullu, *Türkiye'de Devletten Başkasına Ait Ormanların İdare ve İşletilmesi Üzerine Araştırmalar* İ.Ü.Orman Fakültesi, İstanbul, 1978, S.129-130.

1945 yılında çıkarılan 4785 sayılı yasa ile birlikte hemen hemen tümüyle devlet mülkiyetine geçirilmiştir. Son belirlemelere göre Türkiye ormanlarının mülkiyet biçimlerine dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi Türkiye'de "orman" sayılan alanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir ve izleyen başlıklar altında da tartışılacağı gibi 1937 yılından bu yana devlet orman işletmeleri aracılığıyla işletilmektedir.

Türkiye'de Ormancılık

Daha önce de değinildiği gibi ülkemizde ne tarihçiler, toplumbilimciler ne de siyaset bilimciler ve ekonomiciler ormancılık kesimini hiçbir boyutuyla çözümlemelerine katmamıştır. Sözgelimi, 1920'li yıllardaki devletçilik uygulamaları örneklenirken, Anayasaya devletçilik ilkesinin konmasına yol açan ve bunun gerçekleşmesini izleyen ilk yasal düzenlemenin ormancılıkta devletçiliğe geçiş yasasının olduğuna konuyla ilgili hiçbir araştırmada her nedense yer verilmemiştir. Yine hiçbir tarih araştırmasında, Tanzimat dönemindeki yenilikçi düzenlemelerin başında ormancılık alanındaki gelişmelerin geldiğinden söz edilmemektedir. Kırsal kesimdeki küçük meta üreticilerinin, kuramda öngörüldüğü gibi, kapitalist gelişmeye koşut olarak "tasfiye olmadığı"na açıklamalar getirilirken ormanların içinde ve bitişiğinde yerleşik köylülerin ormanları tarım alanına dönüştürme olanaklarının da bulunduğu; bu nedenle de siyasal iktidarların umulduğu düzeyde yaygın ve yoğun toprak istekleriyle karşılaşmadığı gerçekleri her zaman göz ardı edilmiştir. Oysa, Türkiye ormancılığında yaşanan gelişmelerin

ayrıntılı çözümlenmesi, başta kırsal dönüşümler olmak üzere pek çok ekonomik ve toplumsal sürecin açıklanmasına katkılar sağlayabilirdi ve yine de sağlayabilir.

Türkiye'de ormancılığın "gelişimi" tarihsel olarak iki temel dönemde incelenebilir: Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemler. Cumhuriyet öncesi dönem, Tanzimat öncesi ve sonrası olarak iki alt döneme ayrılırken, Cumhuriyet sonrası dönem de devletçilik öncesi ve sonrası olmak üzere iki alt döneme ayrılmakla birlikte bu alt dönemler, yaşanan köktenci gelişmeler nedeniyle kendi içinde dönemlendirilebilir. Sözgelimi, devletçilik öncesi dönem Alman ve Avusturyalı ormancıların yönlendirici olduğu devre ile ulusalcı, popülist ancak gerçekçi yaklaşımların yaşandığı devrelerde ayrı ayrı incelenebilir. Devletçilik dönemi de çeşitli yönlerden çok sayıda devreye ayrılabilir. Ancak, bu çalışmada, temel nitelikteki dönem, alt dönem ve devreler ile yetinilecektir.

I. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Ormancılık

Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal ve siyasal gelişimi irdelenirken yapılagelen Tanzimat öncesi ve sonrası düzeyinde bir dönemselleştirme ormancılığımız yönünden de anlamlıdır. Yaşanan gelişmeler irdelendiğinde bu yaklaşımın ormancılık kesimi için mekanik ya da zorlayıcı olmadığı kolaylıkla görülebilecektir.

Tanzimat Öncesi Dönem - Ormanlar, bu dönemde, hava ve su gibi, ancak olmadığı zaman varlığı anlaşılabilen ya da aranan türden bir kaynak olarak algılanmış ve "değerlendirilmiştir". Belgelerden anlaşılabildiği kadarıyla Tanzimat öncesi dönemde ülkedeki ormanlar üzerindeki beş mülkiyet

biçimi sözkonusuydu: a) Vakıf, b) Özel, C) Cibal-i Mübaha, d) Köy ve Kasaba Baltalıkları, e) Tersane ve tophanelerin gereksinmesine ayrılmış ormanlar. Gerçekte, bu sınıflandırmada, ikinci ve dördüncü kümeye giren ormanlar, çeşitli kaynaklarda "Mir-i Korular" ya da "Devlet Ormanları" olarak aynı başlık altında toplanmaktadır. İmparatorluk sınırları içinde kalan ormanların çok büyük bir kesimini kapsayan ve kümede, "Koruyu-u Hümayun" olarak anılan ve üzerinde bulundukları topraklara ilişkin mülkiyet düzenine uygun olarak değerlendirilen ormanlar da bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak, kısaca "Dirlik Düzeni" olarak anılan bir işlerlik içinde değerlendirilmekteydi. Bu işlerlikte ise, toprak "Tımar", "Zeamet" ve "Has" adıyla anılan paylar olarak sipahi ve zaimlerle sultan ve vezirlere verilmekteydi. Bu topraklar üzerindeki ormanların da, öteki varlıklar gibi, dirlik sahiplerinin kullanımına bırakıldığı anlaşılıyor. Sözgelimi, 1664'te, dönemin Seyhülislâmı Yahya Efendi'nin çıkardığı bir fetva ile; köylülerin, bir sipahinin, tımarı olan topraklar üzerinde kendi kendine yetişen ağaçları izinsiz kesmeleri durumunda engelleyebilmelerine olanak tanınmıştır. Kaynaklar, sultanlara ayrılan ormanların sınırlandırıldığını, her üç yılda bir içinde yaşayan insan ve hayvanlarla birlikte sayıldığını; bu alanlar üzerinde halkın avlanmasının, orman ürünü hasat etmesinin yasaklandığını da ortaya koymaktadır. öte yandan, dirlik düzeni içinde sonradan ortaya çıkan mültezimlerin, gelir kaynaklarına ormanları da kattıkları anlaşılmaktadır. Yine devlet ormanları içinde mülkiyeti doğrudan doğruya devletin olan, ancak, özel olarak hiçbir kişi ve topluluğun yararlanmasına bırakılmamış ormanlar da bulunmaktadır. Çeşitli tarih-

lerde çıkarılmış "telhis", "hüküm" ya da "ilmuhaber"lerden, "Koruyu-u Hümayûn" ormanlardan ayrı olarak, "Mir-î Koru" biçiminde anılan bu ormanlardan, ancak devletin çeşitli gereksinmelerinin, sözgelimi yakacak odun ve kömür, gemi yapımında kullanılan kereste vb. karşılanması amacıyla yapılacak yararlanmalara izin verildiği anlaşılmaktadır. "Tersane ve Tophane" ormanları ise, adından da çıkarılabileceği gibi gemi ve top yatak ve arabalarının yapımında kullanılan kerestelerle döküm için gerekli yakacak odunun sağlanması amacıyla ayrılmıştır. Bu ormanların nitelikleri ve ağaç türleri yönünden belirli özelliklerin bulunması öngörülmüş ve bu özelliklere sahip ormanlar yöreleriyle belirlenmiş, yönetimleri de "Tersane-i Âmire"ye bırakılmıştır. Devlet ormanları içinde değerlendirilen ve gerek kapsadığı alan gerekse yararlanım biçimi yönünden döneme adını verebilecek denli büyük önemi *cibal-i mübaha* olarak anılan ormanlık alanlar taşımaktaydı: Devletin mülkiyet ve gözetiminde olmasına karşın, bu ormanlardan yararlanma hakkı, hiçbir özel ve tüzel kişiye bırakılmamıştı; herkes serbestçe yararlanabilmekteydi. Kalıntıları, çeşitli biçimlerde günümüze değin ulaşan "Cibal-i Mübaha" düzeninde ormanlar, her yararlanmak isteyene açık bir doğal kaynak olarak değerlendiriliyordu. Örneğin, cibal-i mübah sayılan ormandan yararlanmak isteyen bir köy halkı, bu ormana daha yakın bir konumda bulunan başka bir köy halkı tarafından engellenemiyordu. Öte yandan, İslâm hukukunda önemli bir konuma sahip bulunan vakıflarla ilgili mülkiyet düzeni ormanlar için de geçerliydi: *Vakıf ormanları,* vakfedilme amaç ve biçimine uygun olarak ve vakıf yöneticileri tarafından değerlendirilmiştir. *Özel ormanlar* ise, Osmanlı toprak

düzeninde, fıkıh yaptırımlarıyla Müslüman olmayan halka bırakılan, savaş vurgunu olarak sahiplerine verilen yahut devlet arazisinden mülkiyetiyle kişilere bırakılan arazilerle, köy ve şehirlerde kişilerin özel mülkiyetinde bulunan araziler üzerindeki ormanlardır. Sonra ki yıllarda yürürlüğe konan çeşitli yasal düzenlemelerde de yer verilmekle birlikte özel mülkiyet altındaki ormanlık alanlar büyük bir genişliğe sahip değildi ve bütünüyle, üzerindeki toprağın sahibi tarafından, hiçbir dışsal yönlendirme ya da kısıtlamayla karşılaşmadan değerlendirilmiştir.

Mülkiyet düzeni, dolayısıyla da yararlanma biçimine kısaca değindiğimiz Tanzimat öncesi dönemin ormancılığı, ormancı bilimadamı Mazhar Diker'in çok yerinde bir nitelemesiyle, "Mutlak Başıboş Dönem" olarak değerlendirilebilir. Ancak, sözkonusu başıboşluk yalnızca, yararlanma isteğinin miktar, yer ve zaman olarak eyleme dönüştürülmesiyle ilgili idi. Ancak, hangi mülkiyet düzenine girerse girsin, elde edilen orman ürünleri için, çeşitli vilayetlerde, çeşitli zamanlarda çıkarılan "Kanunname"lerin yaptırımlarıyla belirlenen oranlarda vergi ya da gümrük alınmıştır. Sözgelimi Sultan II. Mehmet döneminde, 1437 yılında yürürlüğe konan "Kanunâme-i Âli Osman"da bile, kereste ve yakacak odundan parasal ya da ürün olarak vergi alınmasına ilişkin yaptırımlar bulunmaktadır. Çeşitli belgelerden, merkezden geçici olarak görevlendirilen memurlar tarafından, özellikle kereste ve yakacak odunun yurtiçi ve yurtdışı ticaretinden vergi alınması Tanzimat'a değin sürmüştür.

Özetlenirse, Tanzimat öncesi dönemde ormanların, belirli amaçlarla ayrılanları dışında, kalan kesiminden rastgele yararlanılmış, devletin bu ormanlarla ilgisi, yalnızca ticarete konu olan kereste

ve yakacak odundan vergi almanın ötesine geçmemiştir.

Tanzimat Dönemi - Tanzimat'tan Cumhuriyet'e değin uzanan dönemin ormancılığı iki alt dönemde incelenmesi yararlı olacaktır: Ormanlara yaklaşım biçimi, ormancılık çalışmalarıyla gözetilen amaç ve dolayısıyla da gündeme gelen yasal ve kurumsal düzenlemeler, bu düzenlemelere yol açan ekonomik, siyasal ve kültürel oluşumların farklılığı göz önünde bulundurularak bu dönem, II. Meşrutiyet Öncesi ve II. Meşrutiyet Sonrası dönem olarak ayrı ayrı ele alınabilir.

II. Meşrutiyet Öncesi Dönem - Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeleştirilmesi çabaları yönünden önemli bir adım sayılan 1838 tarihli Ticaret Sözleşmesi'ni izleyen yılın sonlarında ilan edilen Tanzimat'la birlikte ormanlardan yararlanma biçimine yeni bir düzen verme çalışmaları da gündeme gelmiştir. Henüz bir yıl bile geçmeden, 1840'da, Merkezi İstanbul'da bulunan ve Ticaret Nezareti'ne bağlı olan Orman Müdürlüğü kurulmuş ve müdürlüğüne de Ahmet Şükrü Bey atanmıştır. 1941 yılında çıkarılan bir genelgeden anlaşıldığına göre, taşrada da, çeşitli yörelerde "orman müdürleri" adıyla görevlendirmeler yapılmıştır. "Orman müdürleri", çoğunluk, kereste ya da yakacak odun ticareti ve dışsatımı yapılan kıyı bölgelerinde görevlendirilmiştir. "Orman müdürleri"nin çalışmalarını düzenleyen belgelerde, ormanların, bir yandan kesilirken bir yandan da iyileştirilmesi ya da yenilerinin yetiştirilmesinin sağlanması görevlerinden de söz edilmekle birlikte yönetimin ormanlara yönelmesi, tümüyle ekonomiktir: Gerçekten de, yönetimin ormanlardan yararlanma biçimine bir düzen getirmeye yönelmesi, hemen hemen tümüyle, daha fazla

geliri sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Bu amaç, söz konusu dönem boyunca değişmemiştir. Ülkenin çeşitli yörelerine gönderilen "Orman müdürleri"nin kereste, yakacak odun ve odun kömüründen alınagelen vergilerin yanı sıra, "Dağ Hakkı" ya da "Kum Hakkı" gibi adlarla anılan keyfi vergilere de yöneldikleri saptanmıştır. Bu keyfi vergilendirme düzeni sözkonusu orman ürünlerinin fiyatlarını arttırmış, bu yüzden halkın yakınmalarına yol açmış; buna karşılık öngörüldüğü gibi; yeni ormanların yetiştirilmesini sağlayamamıştır. Bu nedenle de 1941 yılı sonlarında çıkarılan bir resmi genelge ve "ilmuhaber" ile orman müdürlükleri kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra, bir yandan yeni kurallar getirilmiş bir yandan da eskiden beri yürürlükte olan ilkelere açıklık kazandırılmış ve pekiştirilmiştir. On beş yıl sonra ülkeye çağrılacak olan Fransız ormancıların gündeme getirdiği yeni düzenlemelere değin ormanlardan yararlanma biçimini düzenleyen bu iki belgeye göre;

* Tapulu, vakıf ya da köy ve kasabalara ayrılmış ormanlardan sahiplerinin yapacağı yararlanmalardan yasada belirtilenlerin dışında kimse vergi almayacaktır.

* Devlet ormanlarından sağlanacak büyük çaplı keresteden 2/10, küçük çaplı kerestedeen ise 1/10 oranında vergi alınacaktır.

* Özel mülkiyet altındaki ormanlardan elde edilecek küçük çaplı kereste için alınagelenlerin dışında 1/10 oranında daha vergi alınacaktır.

* Yakacak odun ve odunkömürü dışsatımından yüzde 15, kereste dışsatımından ise yüzde 25 oranında vergi alınması; ancak, yakacak odun ve odunkömürünün yurt içinde tüketilmesi durumunda ise vergi alınmaması uygun görülmüştür.

* Tersanelerin gereksinmesine ayrılan ormanlardan dışsatım amacıyla kereste yapılmasına izin verilmemiş; özel durumlarda ise kerestelerin çap, miktar ve cinslerinin Ticaret Nezareti'ni bildirilip gerekli onay alındıktan sonra dışsatımın yapılabileceği ilkesi getirilmiştir.

Ormanlardan yararlanma biçiminin yeniden düzenlenmesi çabalarının yeniden gündeme gelmesi için on beş yılın geçmesi; Islahat Fermanı'nın çıkarılması gerekmiştir. Islahat Fermanı'nın çıkarılmasını izleyen ay içinde Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Paris Antlaşması imzalanmış buna dayanarak ülkeye çağrılan Fransız ormancılarla birlikte ülke ormancılığı yönünden yeni bir döneme girilmiştir. Bilindiği gibi, Islahat Fermanı ile birlikte ülkede, toplumsal yaşamın hemen her alanında yeni düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler sırasında da Ferman ve Paris Antlaşması ile Fransız ya da Fransa ile çıkar bağları bulunan Rum ve Ermeniler'in "hakları" gözetilmesine de özen gösterilmiştir. Bu bağlam içinde değerlendirildiğinde, İmparatorluk ormancılığının yeniden düzenlenmesi için başka ülkelerden değil de, yalnızca Fransa'dan, "yabancı uzman" getirilmesi ve ormancılık örgütlenmesinin önemli birimlerinde azınlık halklardan kişilerin görevlendirilmesinin nedenleri kolaylıkla kavranabilir. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e değin uzanan zaman aralığında, *"... ormanların bir usulü cedide ve muntazamaya raptı için"*, kimileri birkaç kez olmak üzere, ülkeye üç grup halinde on Fransız ormancı getirilmiştir. Bu ormancılardan Lois Tassy, gerek ilkliği gerekse sürdürdüğü etkinliklerin niteliği ve kalıcılığı yönünden özellikle anılmaya değer önemdedir: 1856 Aralığında ülkeye gelen Tassy, yönetimin isteği üzerine Ticaret Neza-

reti binasında bir Orman Mektebi açılması çalışmalarına başlamış; bu arada da İmparatorluğun orman varlığı konusunda bilgi edinmek üzere inceleme gezileri yapmış; 17 Kasım 1857'de ormancı yetiştirmek üzere ilk Orman Mektebi'ni açmıştır. Bu okulun ilk müdürlük ve öğretmenliğini de üstlenen ve 1860 yılından başlayarak Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı bir birim olarak etkinlikte bulunan Meclis-i Meabir'de başmühendis olarak görev yapan Tassy, 1865'te bu birimde "Reis Vekili", 1866-1867'de "İkinci Reis" ve 1868 Nisanına değin de "Birinci Reis" olarak çalışmıştır.

a) Yasal Düzenlemeler: Lois Tassy, İmparatorluk'ta kaldığı süre içinde, "Orman Mektebi"nin açılmasının yanı sıra; 1869 yılında yürürlüğe konan ve ülkedeki ormanların işletilmesiyle ilgili ilk kapsamlı yasal düzenleme olan "Orman Nizamnamesi"nin bir bakıma taslağı sayılan *Devlete Ait Yani Eşhas Uhdesinde Olan, Kasabat ve Kuraya Mahsus Bulunan Korular ve Baltalıklar ile Ahalinin Muhtaç Olduğu Cibal-i Mübahadan Maada Olan Mir-î Ormanlar Hakkında 68 Maddelik Nizamname Layihası* ile *İltizam veya Taahhüt veya İmtiyaz Hasebile Mir-î Ormanlarından Ağaç Kat'ına Mezun Olanların Muamelatı Hakkında Şartname Layihası*'nı da hazırlamıştır. Meclis-î Vâlay-ı Ahkâm-ı Adliye'nin yasalarla ilgili biriminde bu taslağın savunmasını yapmış; sınırlandırılmış olanlar üzerinde de olsa, 1861'den başlayarak uygulanmasını sağlamıştır.

1861 tarihinde yürürlüğe konan "68 Maddelik Nizamname Layihası"nın "Ormanlar İdarei Umumiyesi" örgütleninceye değin, Ticaret Nezareti'ne bağlı bir birim olan "Meclis-i Meabir" tarafından uygulanması öngörülmüştür. Layiha'nın on beşinci maddesiyle, olağanüstü bir neden olmadıkça ya da

padişahın özel izni alınmadıkça devlet ormanlarından kimsenin ücretsiz olarak yararlanamayacağı yaptırımı getirilmiştir. Bunun dışında, "mültezim" ya da "imtiyaz" sahibi olanların dışında herhangi bir kişiden keseceği ağaç için, bildirilmiş gerçek değerinin yarısı kadar bir ücret alınması öngörülmüştür. "Layiha", ayrıca, çeşitli düzeylerden ilgililerin verebileceği ağaç kesme izninin sınırlarını da belirlemiştir. Bunlardan başka, "Layiha", devlet ormanlarında ağaç kesme iznini alanların, gerektiğinde, kendileri ve çalıştırdıkları işçilerin ormanlara verebileceği zararı karşılamak üzere "Kefalet Akçesi" yatırması; her köy muhtarının, köy halkının devlet ormanlarında otlatacakları hayvanların cins ve sayısını belirten bir dizelgeyi, her yıl "orman müfettişi"ne bildirmesi, ormanların korunması ve orman suçlarını önleyici yaptırımları da içermektedir.

1869 yılında Orman Nizamnamesi'nin hazırlanmasına değin yürürlükte kalan "68 Maddelik Nizamname" ve "38 Maddelik Şartname" layihalarının, Tassy'nin tüm çabalarına ancak, Bahriye Reisi'nin; ülkede özellikle gemi yapımında kullanılacak kerestenin sağlanmasını güçleştireceği gerekçesiyle karşı çıkması üzerine yalnızca Kuşadası'ndan İskenderun'a değin uzanan kıyılarda ve Varna vilayetindeki ormanlarda uygulanması; ancak yararı saptandıktan sonra tüm imparatorluk ormanlarını kapsaması öngörülmüştür.

Bu arada, ormaların mülkiyeti ve ormanlardan yararlanma biçimine ilişkin kimi yaptırımları da içeren 1858 *Arazi Kanunnamesi*'ne de kısaca değinmekte yarar var. Bilindiği gibi, Arazi Kanunnamesi, "17. Yüzyıldan beri beyler, ayanlar ya da güçlü çiftçiler tarafından gaspedilen topraklar üzerindeki mülkiyet haklarını güvence altına alan ve devlet

topraklarının özel mülkiyete dönüştürülmesi sürecini de kolaylaştıran" yaptırımları içermekteydi. Gerçekte, Arazi Kanunnamesi, 104. maddesiyle, cibal-i mübah sayılan ormanların özel mülkiyete geçirilmesini önlemeyi öngörmüştür. Ancak, 27. maddesiyle de devlet toprakları üzerinde bulunan ve kendiliğinden yetişmiş ağaçları aşı vb. yollarla yararlanılabilecek duruma getirenlerin bu ağaçları ve ormanları mülkiyetine geçirebilmesine olanak vermiştir. Ayrıca 30. maddesiyle özel mülkiyet altında bulunan ormanların sahiplerinin haklarını pekiştirmiştir. Öte yandan, "Arazi Kanunnamesi", köy ve kasabalara ayrılmış ormanlardan yararlanma biçimine ilişkin kimi yaptırımlara da yer vermiştir. Sözgelimi 92. maddesiyle bu ormanların işletilmek ya da tarla yapılmak üzere kesilmesi ve tapuyla sahiplenilmesini önlemek istemiştir.

Ülkedeki ormanlardan yararlanma biçimine ilişkin ilk kapsamlı yasal düzenleme sayılan Orman Nizamnamesi ise "68 Maddelik Nizamname" ve "38 Maddelik Şartname" layihalarının sekiz yıllık uygulanmasıyla kazanılan deneyimlerin ve özellikle de Tassy'nin yoğun çabaları ürünü olarak 1869 yılında yürürlüğe konmuştur. Ormancı bilimadamı Ali Kemal Yiğitoğlu "Nizamnme"yi şöyle değerlendiriyor: *"Orman mevzuatına temel olan 1869 tarihli Orman Nizamnamesi'ni telkin edenler Fransızlardı. Bunlar vasıtasıyla mevzuata iktisadi ferdiyetçilik fikri sokulmuştur."* Yaklaşık yarım yüzyıl yürürlükte kalan "Orman Nizamnamesi" için bir başka ormancı bilimadamı da şu değerlendirmeyi yapıyor: *"Saltanat fiili ormancılığa 1869 tarihli Orman Nizamnamesi ile ve münhasıran para tedariki kaygı ve gayretiyle başlamış bulunuyor."* Gerçekten de, "Orman Nizamnamesi", Sanayi Devrimi'ni yapmış,

kapitalizmi emperyalist evreye ulaşmış, üstelik alacaklı olan bir ülkeden, Fransa'dan getirilmiş ormancıların katkı ve yönlendirmeleriyle hazırlanmıştır: Fransız ormancılar ekonomik açmazlık içinde kıvranan İmparatorluğun, hazinesine daha fazla gelir sağlamak amacıyla her türden kaynağa yöneldiği bir dönemde ülkeye getirilmiş ve "-Ormanlardan daha fazla gelir nasıl sağlanabilir?" sorusuna yanıt bulunması ve bu yanıtın yaşama geçirilmesi için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu nedenle, *aynı dönemde gündeme gelen kimi oluşumlarla* birlikte irdelendiğinde "Orman Nizamnamesi"yle gözetilen amaç kolaylıkla kavranabilir. Bir kez, ülkeye gelen *Fransız ormancıların* Tassy dışındakilerin tümü, çalışmalarını, ağırlıkla dışsatıma konu olabilecek orman varlıklarının belirlenmesi ve yerli ve yabancı girişimlere ihale edilmesine ilişkin işlemlere yöneltmişlerdir. Örneğin, bunlardan Bricogne Konya-Karaman ile Edirne vilayetleri ormanlarıyla Osmaniye Gavurdağı (Nurdağı) ormanlarını; Simon Bosna-Saray; Chervau Selanik; Godchaux ise Edremit Kazdağı ormanlarını incelemiş; açık arttırmayla satılması için gerekli teknik ve yönetsel işlemleri yapmıştır. Bricogne, 1870'lerde yayımlandığı gezi tutanaklarında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *Sıfırdan hareket ettik ve neye vasıl olduk? Üç milyon hektardan fazla bir arazinin keşfine ve orman idaresinin inzibatı altına vaz'ına, ileride tezyit edilmek (çoğaltılmak.-Y.Ç.-) üzere 3 212 886 Kuruşluk (Takriben 700.000 Frank) bütçe teşkiline; umumi hazineye geçen sene için 12 500 000 Kuruştan (Takriben 2 500 000 Frank) fazla bir gayrisafi gelir teminine, yeni ihdas olunan rüsumun tamamen ve namuskârane cibayeti halinde bu gelirin hiç*

olmazsa iki misline baliğ olacağı şüphesizdir. İşte vasıl olan netice..."

Orman Nizamnamesi, hazırlanışı ve uygulamaya konulması geciktireceği, eksik yanlarının daha sonra çıkarılacak orman yasasıyla tamamlanabileceği gerekçesiyle özel mülkiyet altındaki koru ve ormanları kapsamına almamıştır. Birinci maddesiyle ülkedeki ormanları, ilişkin olduklarını mülkiyet biçimine göre; devlet, vakıf, özel ile köy ve kasabâ ormanları olmak üzere dört kümede toplayan "Orman Nizamnamesi" 52 maddeden oluşmuştur. *İkinci* maddesiyle, ülkedeki tüm "Mir-î" (Devlet) ormanlarının belirlenip sınırlandırılmasını; *dördüncü* maddesiyle, gerek "Mir-î" gerekse vakıf ve özel mülkiyet altındaki ormanlardan Tersane ve Tophane yönetimlerinin kereste gereksinmesinin karşılanması için ağaç kesme ve taşıma işlemlerinin Nizamnamenin içeriği doğrultusunda çıkarılacak başka bir Nizamnameyle düzenlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca, *Beşinci* maddesi ile kimi değişikliklerle günümüze değin uygulanagelen ve ormancılık kesiminde, orman köylüleri arasında Zati İhtiyaç ya da "Kanuni Hak" olarak anılan bir yararlanma biçimini ilk kez gündeme getirmiştir. Bu maddeye göre; köy halkının anbar ve ahırlarının yapım ve onarımıyla tarımsal araç ve gereç yapmak; gereksinimleri ölçüsünde odun kömürü hazırlamak amacıyla Mir-î ormanlardan parasız olarak ağaç kesmelerine izin verilmiştir. Ancak, köy halkının ticaret amacıyla yapacakları kereste için, tüccarlar gibi belirli oranlarda vergi ödemeleri gerekmektedir. Öte yandan Orman Nizamnamesi de sürdürülegelen *imtiyaz* ve *iltizam* yoluyla orman işletme biçiminin sürdürülmesini öngörmüştür.

b) Kurumsal Düzenlemeler: 1861 tarihinde gün-

deme getirilen "Nizamname" ve "Şartname" layihaları ile 1869 tarihli "orman nizamnamesi" söz konusu dönemin önemli, ancak, tek gelişmesi değildir. Kuruluşundan bir yıl sonra kaldırılan "Orman Müdürlükleri"nden sonra ilk ormancılık örgütü olan Orman Meclisi de 1869 yılında kurulmuştur. "Orman Meclisi", merkezde değişik adlarla; Maliye (1869-1872), Orman ve Maadin (9.1872-10.1872); Maliye (1873-1877); Orman ve Maadin (1878); Ticaret ve Ziraat (1879-1886); Maliye (1877-1892) ve Orman ve Maadin ve Ziraat (1892-1908) bakanlıklarına bağlı bir birim olarak etkinliklerini sürdürmüştür.

c) Yararlanma Düzeni: Orman Nizamnamesi'nin yürürlüğe konduğu yıllarda gündeme gelen gelişmeler, II. Meşrutiyet'e değin uzanan dönemdeki ormancılık çalışmalarının ayırt edici özelliklerini de açıklıkla ortaya koymaktadır. Sözgelimi, çeşitli büyüklüklerde orman parçalarının işletilmek üzere yerli ve yabancı özel girişimcilere "mukavele" ile satılması işlemleri, en fazla 18. yüzyılın son otuz yılında yapılmıştır. Yine bu zaman kesitinde, İmparatorluğu sömürgeleştirme çabalarının bir uzantısı olan demiryolu yapımı sözleşmelerinde ormanların işletilmesine ilişkin yaptırımlara da yer verilmiştir. Örneğin, 1864 yılında Ruscuk-Varna demiryolunu yapacak şirkete Rusçuk'un doğusu ile Balkan'ın kuzeyinde bulunan Mir-î ormanlardan yol yapımı sırasında gerek duyulacak keresteyi sağlamaları için izin verilmiştir. 1870'lerde ise, Silistre, Dobruca-Köstence ve Baneihas ormanları işletilmek üzere sözleşmeyle Rumeli Demiryolu Şirketi'ne verilmiştir. Öyle ki, yöredeki köy halkının bu ormanlık alanlar içindeki köy baltalıklarından ticaret amacıyla yararlanabilmesi için Şirket'e gerekli bedeli ödemesi de öngörülmüştür. Demiryolu şirketlerine

çevredeki ormanların işletilmesi hakkının satılması uygulamalarına en çarpıcı örnek, ünlü Bağdat Demiryolu Sözleşmesi'dir. 1902 tarihli sözleşmenin 22. maddesine göre; "Şirket, demiryolu güzergâhının 20 km. çevresindeki, imtiyazı alınmamış bütün maden ocaklarının işletme hakkına sahip olacaktır. Şirket, hattın civarındaki ormanları ister odun kesmek, isterse kömür elde etmek amacıyla olsun, kullanabilecektir." Ormancı bilimadamı Ali Kemal Yiğitoğlu, bu türden sözleşmelerin yol açtığı gelişmeleri şöyle değerlendirmektedir: *"Demiryolları ve şoseler boyunca çıplak sahalardan başka bir şey görülmemesi, bu suretle işletmeye açılan ormanların kısa yıllar içinde tamamı ile istismar edildiğine; kayıtsız şartsız hususi menfaatlerin bu işte her türlü devamlılığı nazarı itibare almadıklarına bir delilidir".* Öte yandan, yerli ve yabancı tüccarların, herhangi bir yolla işletmek, daha doğru bir söyleyişle kesmek üzere satın aldıkları orman parçalarını nasıl değerlendirdiğini Fransız ormancı Bricogne, bir raporunda açıklıkla ortaya koymaktadır: "Tüccarlar bir mıntıka sakinleriyle, mesela bir dere havzasının halkıyla pazarlık eder ve halk da nehir kenarında veya iskelede, muayyen bir müddet zarfında, kararlaştırılan şartlara tevfikan kerestenin teslimini taahhüt eder. Ve buna mukabil, kısmen aynen ve kısmen nakden kendilerine bir pay verilir ve hatta bedeli bilahare tasviye olunmak üzere nakliyatta istihdam olunacak hayvanlar da tüccar tarafından tedarik olunur. Bu avansların temettü nisbeti ekseriya mürabaha derecesine varır. Emvalin iskeleye muvasalatinde tüccar, malın fiyatından bizzat kendisinin verdiği hissei öşrü, verdiği avansları ve yüzde iki, ikibuçuğu bulan faizleri tenzil eder. Bir yandan alıcıların kötü niyeti, diğer taraftan köylülerin para ihtiyacı,

köylünün daima borçlu kalmasından gayri bir netice vermeyecek surette vaziyeti müşkülleştirir. Ve işte bu süretledir ki faizcilik zincirleriyle bağlanan halk kütleleri en koyu sefaletlere mahkûm bir hâlde tüccarların esiri vaziyetinde kalırlar."

Öte yandan, bu dönemde, hazırlık çalışmaları, çoğunluk Fransız ormancılar tarafından yapılan sözleşmelerle pek çok verimli orman parçasının, kısa ve uzun dönemli sözleşmelerle yerli ve yabancı girişimcilere satıldığına daha önce de değinilmişti. Gerçekten de, Bricogne'nin 3.5 milyon hektar olduğunu söylediği orman varlığından bu yolla sağlanan gelirin yıllara göre dökümü yapılan çalışmaların niteliğini açıklıkla ortaya koymaktadır:

Yıllar	*Miktar (Kese)*	*Yıllar*	*Miktar (Kuruş)*
1868-1869	1.200	1888	9.962.840
1869-1870	1.800	1889	18.161.448
1871-1872	2.000	-	
1872-1873	2.600	1900	22.610.618
		1906	32.203.960

Gelirlerin sağlanmasında başvurulan yollar, dönemin ormancılık çalışmalarının yalnızca daha fazla gelir sağlama amacına yönelik olduğuna ilişkin yargıları pekiştirecek niteliktedir. Sözgelimi, 1895 yılında vilayetlere gönderilen bir genelgeyle, her altı ayda bir yapılacak saptamalara göre en fazla gelir toplayan üç Orman Memuru'na başarı belgesi verilmesi ve üst üste başarı belgesi alabilenlerin de görevlerinde yükseltilmeleri uygulaması getirilmiştir.

Sözkonusu dönemde, ormanlarda ağaç kesmeye ilişkin satış ve izinleri dört kümede toplayabilmek olanaklı "Sözleşmeli orman satışları" olarak anılan uygulamada, ağaç kesimi yapılacak orman parçası belirlenip damgalandıktan sonra ya açık arttırma

ya da sözleşmeyle alıcılara satılmaktaydı. İkinci uygulama, çevre halkına, Orman Hakkı, Pul Resmi adıyla anılan vergiler alındıktan sonra, pazarda satmak amacıyla ağaç kesme, palamut örneği ikincil orman ürünü toplamaya izin verilmesine ilişkindir. Bunun dışında, tek tek ve hiçbir işleme tutulmadan pazar yerleri ve iskelelere getirilen işlenmiş ya da işlenmemiş orman ürünlerine yönelik olarak, "Ondalık Memurları" tarafından yapılagelen Parakende Kesim uygulaması sözkonusudur. Dördüncü satış ya da izin biçimini de, köylülerin, kendi gereksinmelerini karşılamaları için hiçbir vergi vb. bedel alınmadan aldıkları yararlanma izinleri oluşturmuştur.

Öte yandan, gerek 1861 tarihli Nizamname ve Şartname layihaları, gerekse 1869 tarihli Orman Nizamnamesi ve çeşitli tarihlerde çıkarılan Tebliğ, Talimatname ve Tenbihname vb. ile ormanların korunması, hatta yeni ormanların yetiştirilmesine yönelik çabalara girildiği de söylenebilir. Sözgelimi, "Nizamname layihasının 10 ve özellikle de 19-68. maddeleri, "Şartname" layihasının 19-29. maddelerinde, orman nizamnamesinin 27-52. maddelerinde, otlatma başta olmak üzere, izinsiz orman ürünü toplamak, orman ağaçlarına zarar vermek, orman yangını çıkarmak vb. sakıncalı eylemler sayılmış; cezaları sıralanmıştır. Ayrıca, örneğin "Şartname" layihasının 25. maddesinde olduğu gibi, ağaç kesme sözleşmelerinde, yeniden ağaç yetiştirilmesi zorunluluğunu getiren yaptırımlara da yer verilmiştir. Bu dönemde, orman ya da ağaç yetiştirilmesine yönelik bireysel çabalara da rastlanmaktadır. Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa'nın çabaları, bu bağlamda özellikle anılmaya değer: Halil Rıfat Paşa, 1880'lerde, vilayet halkına yayımladığı "tembihname"lerle,

her köyde, her köylünün, kaç parça tarlası varsa hepsinin de dört köşesine ve kenarlarına, kendi arazisinin bir dönümlük parçasına tohum ekme ya da fidan dikme yoluyla ağaç ve orman yetiştirmesini sağlamaya çalışmıştır. Orman yetiştirme bağlamında sayılabilecek bir başka gelişme de, 1894 yılında, Orman Mektebi öğrencilerinin fidan dikme ve tohum ekerek orman yetiştirmeleri sırasında kullanmak üzere, İstanbul Halkalı'da, bir orman fidanlığının kurulması ve bir ormanın yetiştirilmesine ilişkin "Sadaret Tezkeresi"nin çıkarılmasıdır. Ne var ki, bu türden çabalar, çoğunlukla, deyiş yerinde ise kağıt üzerinde kalmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi - Ormancı bilimadamı Mazhar Diker, 1908-1920 dönemini, özetle, şöyle değerlendiriyor: "İmparatorluk ormancılığındaki ilk ilmî ve teknik adımların atıldığı devredir. Teknik eleman yetiştirilmesi maksadıyla ormancılık tahsil durumunun ıslahı, Avrupa'ya talebe gönderilmesi ve ormanların fennî şekilde işletilmesi hakkında kanun çıkarılması bu devrenin karakteristik çalışmalarını teşkil eder." Gerçekten de; Cumhuriyet öncesi dönemin ormancılığına ilişkin gelişmelerin, özellikle de, yasal düzenleme çabaları göreli olarak en yoğun bir biçimde bu on yıllık dönemde gelmiştir. Öte yandan, doğal olarak bu gelişmelerin gündeme gelmesiyle, yaşamın öteki alanlarında gözlenen gelişmeler arasında da çarpıcı bir koşutluk bulunmaktadır. Sözgelimi, 1908-1920 döneminin ikinci yarısında, bu kez, önce Avusturyalı, sonra da Alman ormancıları ülkeye çağrılmış ve ormancılığa ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler sırasında belirleyici ya da yönlendirici olmuşlardır.

a) Yasal Düzenlemeler: Cumhuriyet öncesi dönemde yasa niteliğindeki ilk düzenleme, Hoca Ali

Rıza Efendi tarafından hazırlanan Orman ve Mer'a Kanunu Tasarısı" olarak, 1910 yılında gündeme gelmiştir. Orman ve Maadin Okulu'nda öğretmenlik ve yöneticilik, Orman Heyeti Fenniyesi başkanlığı görevlerini üstlenmiş olan Hoca Ali Rıza Efendi, daha önce, bu tasarı kesinleşinceye değin uygulanmak üzere, 1910 Temmuz ayında, *Orman ve Mer'a Kanununun Neş'ir ve İlanına Kadar Ormanlarda Tatbik Edilmek Üzere 14 Maddelik Talimat*'ı yürürlüğe koymuştur. "Talimat" ile, devletin sınırları içindeki ormanlarda yapılagelen yararlanmalardan, olanaklar elverdiğince daha fazla pay alınması hedeflenmiştir. Talimat, "orman rantı" olarak da tanımlanabilecek bir uygulamaya ilişkin üçüncü maddesiyle, Cumhuriyet dönemi ormancılığında orman ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesine "tarife bedeli" adıyla katılan bir payın belirlenme biçimine de açıklık getirilmiştir. Öte yandan, 1869 tarihli Orman Nizamnamesi'nin 1895 yılında değiştirilen 6. maddesini yeniden gündeme getirmesi, dönemin ormancılığı yönünden önem taşıyan bir gelişmedir. Bu maddeye göre, ormanlardan her yıl satılacak ağaçların, önceden orman fen memurları tarafından saptanması, işaretlenmesi, özelliklerinin tutanaklara geçirilmesi; satış bedellerinin ilân yoluyla duyurulması; satışı yapılanların da devlet damgasıyla damgaladıktan sonra kesilmesi koşulu yeniden yürürlüğe konmuştur. Talimat, köylülerin, ormanlardan yapacağı yararlanmaların üst sınırları ve koşullarını da belirlemiştir. Bu yanıyla da Talimat, köylülerin, serbestçe yapageldikleri her türlü yararlanmayı, en azından nicelikleri yönünden önemli ölçülerde kısıtlayan ilk düzenleme olarak değerlendirilebilir. Aynı yıl, *Ormanların Muhafazası ve İnzibatına Dair Kura ve Kasabat Ahalisine Tembihna-*

me adıyla çıkarılan bir uyarı ile birlikte ele alındığında, talimatla birlikte, Hoca Ali Rıza Efendi'nin ülke ormanlarının korunması ve tekniğine uygun olarak işletilmesi çabalarının boyutları daha kolay kavranabilecektir. "Tembihname", devlet ormanlarıyla köy baltalıklarının tümünde, özel ormanların ise, tarım yapılacak kesimi dışındaki yerlerinde tarla ve otlak yapmak amacıyla ağaç kesilmesi, yakacak odun elde etmek üzere ağaç dallarının kesilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, köylülerin kendi gereksinmelerini karşılamak ya da satmak amacıyla ağaç kesmeleri de, ancak belirlenen süre içinde bitirilmek koşuluyla "orman fen memurları"nın iznine bağlanmıştır. 1911 Eylül ayında yürürlüğe konan *Köy Baltalıklarının İdaresine Dair Nizamname Layihası* ise, köylülerin, köyleri için ayrılmış ormanlardan yararlanma koşulları, bu kez, tüm ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Dahası, bu "Layiha" köy baltalıklarından, geliri, köylerinin çeşme, okul ve camiler ile mezarlığının yapım, onarım ve bakımı amacıyla kullanılmak üzere yararlanma olanağı da getirmiştir.

Bu dönemde Hoca Ali Rıza'nın hazırladığı yasa tasarısı araştırmacı Kerim Yund'a göre, daha önce çıkarılan nizamname ve talimatnamelerle karşılaştırıldığında, çok yetkindir: Tasarının en önemli yanı ise, başka ülkelerdeki orman yasalarının bir çevirisi olmaması; halkın gelenek ve göreneklerine uygun bir içeriğe sahip olmasıdır. Ne var ki, sürdürülen yoğun çabalara karşın bu ulusal tasarı, Bakanlar Kurulu'ndan geçirilerek Meclis'e sunulmasına karşın yasalaşmamıştır.

Hoca Ali Rıza'nın örgütten ayrılmasını izleyen yıllarda, dönemin ormancılığında köktenci sayılabilecek nitelikte yeni yönlendirmeler gündeme gel-

miştir: Siyasal alandaki değişme ve gelişmelerin doğal bir uzantısı olarak, ülkenin ormancılık çalışmalarının, bu kez, Avusturya-Macaristan ve Almanya'dan gelen ormancılar tarafından yönlendirildiği gözlenmektedir. 1914 yılında, Tevfik Ortaç'ın Orman Genel Müdürlüğü döneminde, ilk olarak Avusturyalı Hofrat Veith'in getirilmesini izleyen bir yıl içinde, Almanya, Avusturya-Macaristan'dan sekiz ormancı "uzman" getirilmiştir. Bu uzmanların da katılımıyla yapılan çalışmalar sonunda, ülkede ilk orman amenajman heyetleri oluşturulmuş, özellikle de Veith'in çabalarıyla; 1917'de *Ormanların Usulü İdare-i Fenniyeleri Hakkında 9 Maddelik Kanun*, sonra da *Ormanların Muvakkat İşletme Planlarının Sureti Tanzimine Dair 10 Maddelik Tarifname* hazırlanarak yürürlüğe konmuş; 1919 yılında da *Devlet Ormanlarına Ait Amenajman Talimatnamesi çıkarılmıştır.* Ayrıca, yine bu dönemde, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Fransa'daki orman yasalarından esinlenerek, bir de *"Orman Kanunu"* adıyla yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve 1918 yılında Meclis'e sunulmuştur.

H.Weith'in hazırlanmasında katkılı olduğu Orman Kanunu da yasallaştırılamamıştır. Ancak, öteki yasal düzenlemeler, özellikle de "9 Maddelik Kanun", Cumhuriyet döneminde, ancak 1937 yılında çıkarılabilen Orman Kanunu'na değin tüm ormancılık çalışmalarının tekniğine uygun olarak yapılabilmesinin yasal dayanakları olarak yürürlükte kalmıştır. "9 Maddelik Kanun", özel kişilerin mülkiyetindekilerle köylere ayrılmışların dışında kalan tüm ormanlarda yapılacak çalışmaları kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Önceki düzenlemelerden farklı olarak, "Koru" ve "Baltalık" olarak teknik yönden iki ayrı kümede toplanan ormanlardan ya-

rarlanmanın işletme planlarına dayandırılması koşulu getirilmiştir. Ticaret ve Tarım Nezareti'nin imzasıyla 1917 Mayıs ayında yayımlanan bir genelgede yasanın amacı; ".... Osmanlı ülkesinde ormanların yönetiminde geçerli olan düzensiz kesime son verilerek, ormanlardan her yıl eşit ve belirli miktarda, devamlı gelir almak" biçiminde belirtilmiştir. "9 Maddelik Kanun"un 3. maddesi uyarınca, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından hazırlanacak olan *Amenajman Talimatnamesi* ise, 1. maddesinde belirtilen amacına uygun olarak, çalışmaların, ormanların devamlılığının sağlanması yönünden öncelikle yerine getirilmesi gereken koşulları içermektedir.

Önceki dönemde olduğu gibi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal, özellikle de savaş koşulları içinde, bu düzenlemeler de ülkenin her yanında yeterince yaşama geçirilememiştir.

b) Kurumsal Yapı: Dönemin en önemli düzenlemelerinden biri olarak, Merkezde, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olarak etkinlikte bulunan Orman Heyeti Fenniyesi'nin, 1908 devrimini izleyen ay içinde Orman Müdüriyeti Umumiyesi'ne dönüştürülmesi ve yöneticiliğine de İttihat ve Terakki yanlısı olarak tanınan Hoca Ali Rıza Efendi'nin getirilmesi sayılabilir.

1915 yılında, ormanların korunmasını sağlamak üzere yeni bir örgütlenmeye gidilmişti; Fransız askeri ateşe Saro'nun yönlendirmesiyle ordunun bir parçası olarak Orman Jandarma örgütü kurulmuş; Istanbul Kağıthane'de bir de Orman Jandarma Mektebi açılmıştır. Orman jandarmasının, her orman müdürlüğünde, orman varlığının önemine göre, bölük-takım karakol düzeni içinde örgütlenmesi öngörülmüştür. Ancak Orman Jandarma Mektebi, kısa bir süre sonra kapatılmış, yerine, Weith'in öne-

risiyle, 1915 yılında Orman Ameliyat Mektebi kurulmuştur.

c) Yararlanma Düzeni: Dönem boyunca, üstyapıya ilişkin düzenlemelerin yanı sıra, ormanlardan sağlanan gelirin arttırılmasına da çaba gösterilmiş; 1916-1917 yıllarında Avusturya'dan getirilen beş orman amenajman mühendisiyle yedi yerli orman mühendisinden ilk amenajman heyeti oluşturulmuş ve Adapazarı'nın Hendek nahiyesinde 7 147 hektarlık bir ormanlık alan için *Mustafa Şeref Ormanı Amenajman Planı* adıyla ilk amenajman planı hazırlanmıştır. Bu arada, yine ilk kapsamlı Orman İstatistiği, 1910 yılında yayımlanmıştır. 1906-1907 yıllarında yapılan hazırlık çalışmalarının sonuçlarını içeren "Orman İstatistiği"ne göre ülkedeki ormanların çeşitli mülkiyet biçimlerine göre dağılımları şöyledir:

1910 Tarihli Orman İstatistiği'ne göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Orman Varlığı

Mülkiyeti	Ormanlık Alan Hektar	%
Devlet	7.750.132	88.03
Vakıflar	107.295	1.22
Kasaba ve Köyler	146.423	1.66
özel Kişiler	539.473	6.13
Mülkiyeti Tartışmalı	260 442	2.96
Toplam	8.803.765	100.00

Kaynak: Hasan Asmaz: "Orman İstatistiklerinin Tarihçesi" *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken, 1857-1957,* Türkiye OrmancılarCemiyeti, Ankara, 1957, s.116

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e değin uzanan yaklaşık on yıllık arada da ormanlar yerli ve yabancı özel girişimciler tarafından "ihale" ile satın alına-

rak işletilmiştir. Sözgelimi, 1908-1911 Temmuz aralığında 1.343 Milyon m^3 kerestenin üretildiği, 27.800 bin "kantar" odunun elde edildiği 15 satışın yapıldığı saptanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle, bu yolla yapılan satışlarda azalmalar olmuştur. Öte yandan, bu arada, orman yetiştirme çalışmalarına da devam edilmiştir. 1911 yılında Kayseri'nin Kızlarpınarı yöresinde 7.00 dönümlük bir alanda fidan dikme yoluyla orman yetiştirilmesi için bir Talimatname çıkarılmıştır. Yine 1911 yılında çıkarılan *Köy Baltalıklarının İdaresine Dair Nizamname Layihası* da, sözgelimi 6. maddesinde olduğu gibi, köylüler, baltalıklarının iyileştirilmesi, verimli ağaç yetiştirilmesi amacıyla seyrek ağaçlı ya da ağaçsız yerlere fidan dikmek ya da tohum ekmek ile yükümlü tutulmuşlardır. 1912 yılında tüm vilayetlere gönderilen bir "Tahriratı, Umumiye"de ise; önemli servetlerden biri olan ormanların pek çok vilayette çeşitli nedenlerle yok edildiği ya da verimsizleştirildiği belirtilerek, 4-5 dönümlük bir tarlanın geçici olarak kiralanarak orman fidanlığına dönüştürülmesi, fidanlık için bir bekçinin görevlendirilmesi istenmiştir.

II. Cumhuriyet Dönemi

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı izleyen yıllarda Türkiye'de yeni devlet yönetimi düzenin gerektirdiği siyasal, ekonomik ve toplumsal değişikliklerin hızla gerçekleştirildiği; bu amaçla çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelere yönelindiği bilinmektedir. Yine bilindiği gibi bu değişikliklerin önemli bir kesimi ekonomik yapılanmaya ilişkindir. Bu yönelişin doğal bir uzantısı olarak madenler ve ormanlar gibi kaynakların işletilmesi düzenine de el atılmıştır.

Ne var ki, yapılmak istenen yeni düzenlemelerin pek çoğu nesnel koşullarının oluşmamış olması nedeniyle tümüyle yaşama geçirilememiş ya da etkenlikleri gerektiğince sağlanamamıştır. Bu gerçeğin kavranabilmesi için Cumhuriyet yöneticilerinin devraldıkları ekonomik ve toplumsal yapılanmanın özelliklerinin anımsanması gerekiyor. Sözkonusu özelliklerin belli başlıcaları şöylece sıralanabilir:[8]

- *Sanayi:* El sanatları düzeyinde olan sanayi, loncaların devamı sayılabilecek gruplar biçiminde toplanmıştır. (...) Kurtuluş savaşından sonra durum, savaş sanayii dışında daha da kötüleşmişti. 1923 yılında ulusal denebilecek nitelikte, birkaç fabrika dışında hiçbir sanayi yoktu.

- *Ticaret:* İç ticaretin bir kısmı, dış ticaretinse büyük bir kısmı yabancıların elinde ve büyük kentlerde toplanmıştı. Yiyecek ve içeceğin büyük bir kısmı iç ticaretin ve ulaşım olanaklarının gelişmemiş olması nedeniyle yabancı ülkelerden getiriliyordu.

- *Tarım:* Nüfusun yüzde 70-75'i tarımda işlendirilmekteydi. Köylü, büyük ölçüde aşarla mültezim, köy ve kasaba murahabası, büyük toprak sahibi ve ağaya bağlıydı. Tarım teknolojisi geri, tarımsal ürünlerin pazarlama olanakları yok denecek kadar azdı. Tarım kesimi, çoğunlukla pazar ekonomisine henüz girmemişti.

Ülke yöneticileri ve ülkede yönetimin biçimlenmesinde etkili olabilen toplumsal kesimler, ekonomik gelişmenin hızlandırılmasını sağlamaya yönelik kararların alınması, bu kararların yaşama geçirilmesinin gerektirdiği düzeneklerin belirlenmesi çabasına girdiler. 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi, bu bağlamda sözü edilebilecek

(8) Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, DİE, Ankara, 1973, s.147.

önemli atılımlara ilk ivmeyi vermiştir. Bilindiği gibi bu kongrede alınan kararlarla, ülkede 1930'lara değin sürecek özel girişimciliğe dayalı bir kalkınma düzeneğinin kurulmasına yönelinmiştir; Türkiye İş Bankası'nın kurulması, aşar vergisinin kaldırılması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, yabancı sermayeye büyük olanakların sağlanması vb. gelişmeler hep İktisat Kongresi'ni izleyen yıllarda gerçekleştirilmiştir.

Devletçilik Öncesi Dönem - Dönemin ormancılık uygulamalarında İktisat Kongresi'nde alınan kararların etkisi açıklıkla görülmektedir. Sözgelimi Kongreye katılan kesimler, çoğunluğu oybirliğiyle kabul edilen şu istekleri öne sürmüştür:[9]

* Çiftçi Kesimi:

"- Köylü ve bilumum çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin binalarının ve aletlerinin yapımı için muhtaç oldukları kerestelerin parasız ve müşkülatsız mirî ormanlardan kesilmesine müsaade edilmesi.

- Her köy ve kasabadaki çiftçilere ve maişetleri ormana mühhasır olan köy ve kasabalara ihtiyaçları nisbetinde, kendi hudutları dahilindeki mirî ormanlardan lüzumu kadar baltalık tefriki."

* Tüccar Kesimi:

"- Büyük ormanların haritaları tanzim edilerek ihalelerinden evvel bunlar civarındaki hızar ve fabrikalara ait ormanların tefriki ve bunların sedelat-ı mukarrere (yazılı bedeli-Y.Ç.) üzerinden fabrika ve hızar sahiplerine verilmesi.

- Depozite usulünün lağvı ile kefalet-i ticariye ve itibariyenin ikamesi ve bedel-i iltizamın bir defada alınmayarak tekasit-i muayeneye raptı..."

Kurtuluş Savaşı sürerken çıkarılan, ancak et-

(9) A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 - İzmir*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1971, s. 398, 410, 411

kin ve yaygın olarak uygulanmayan Baltalık Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 484 sayılı *Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkına Dair Kanun* ile *Devlet ve Özel Ormanların İşletilmesinden Alınan Verginin İdaresine Dair 14 Maddelik Talimatname*'nin 7. maddesinin yeniden düzenlenmesi, 1924 yılında çıkarılan *Türkiye'de Mevcut Bilimum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmeleri Hakkında Kanun*'un 1925 yılında çıkarılan 526 sayılı yasa ile değiştirilmesi, yine 1924 yılında Orman Talimatnamesi'nin çıkarılması, devlet ormanlarının yerli ve yabancı özel kişi ve kuruluşlar tarafından "kiralanması"na yönelik uygulamaların yaygınlaştırılması bu bağlamda sayılabilecek gelişmelerdir.

Bilindiği gibi, 1869 yılında çıkarılan Orman Nizamnamesi, pek çok maddelerinin değiştirilmesine karşın 1937 yılında 3116 sayılı yasanın çıkarılmasına değin yürürlükte kalmış, özellikle devlet ormanlarının işletilmesi düzenini biçimlendirmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında yürürlükteki ormancılık düzeninde Orman Nizamnamesi ile birlikte;

- 1924 yılında çıkarılan ve 1925 yılında 582 sayılı yasa ile değiştirilen 484 sayılı "Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkı Kanunu",
- 1925 yılı başında çıkarılan 526 sayılı yasa ile değiştirilen 504 sayılı "Türkiye'de Mevcut Bilumum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmeleri Hakkında Kanun",
- Orman Talimatnamesi

ile çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1920 yılında çıkarılan Baltalık Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 484 sayılı yasa ile, eskiden beri koru ve baltalığı olmayan köy ve köy niteliğindeki kasaba halkının devlet ormanlarından bedelsiz olarak yararlanabilme koşulları belirlenmiştir. Bu yasaya göre sözü

edilen koşullara sahip olanlar hem öz gereksinmelerini karşılamak hem de kendi araçları ile taşımaları koşuluyla ilişkili oldukları pazarlarda satmak için verimi uygun devlet ormanlarından parasız olarak yararlanabileceklerdir. Ülkedeki ormanlarda yapılacak yararlanmaların ormancılık tekniğinin gereklerine uydurulması amacıyla çıkarılan 504 sayılı yasa ile ise, her türlü ağaç kesiminin işletme planlarına dayandırılması koşulu getirilmiştir. Ancak, bu yasada yedi ay sonra yapılan değişiklikle, kesin ya da geçici işletme planları yapılmış devlet ormanlarından köylülerin 1000 m^3'e kadar, özel ormanlarla köy baltalıklarından yapılacak yararlanmaların ise tümü için yapılacak keşif raporları yeterli görülmüştür. 504 sayılı yasa, 8. maddesiyle, ilk kez "Muhafaza Ormanı" olgusunu da gündeme getirmiş, bu ormanlarda her türlü ağaç kesimi yasaklanmıştır. Orman Talimatnamesi ise, 484 ve 504 sayılı yasalarla Orman Nizamnamesi'nin yürürlükte bulunan maddelerinin uygulanmasını düzenlemektedir.

Bilindiği gibi Orman Nizamnamesi'nin 2. maddesi ormanları, mülkiyet durumlarına göre; a) Devlet, b) Vakıf, c) Köy ve Kasaba ile d) Özel Ormanlar olarak dört kümede toplamıştır ve hemen hemen tümüyle devlet ormanlarından yapılacak yararlanmaları düzenlemektedir: Devlet ormanları, yerli ve yabancı özel girişimcilere kiralanarak işletilmektedir. Özel mülkiyet altındaki ormanların işletilmesi, keşif raporlarına dayandırılmak ve devlete "Öşr" adı altında bir vergi ödemek koşuluyla serbest bırakılmıştır. Bunların dışında yine İktisat Kongresi'nin kararları doğrultusunda gelişmelerin kimileri de şunlardır:

* 484 sayılı yasa, Baltalık Kanununu yürürlükten kaldırmakla birlikte devlet ormanlarından üc-

retsiz yararlanma hakkını "köy niteliğindeki kasaba halkına"da sağlamıştır.

* Hoca Ali Rıza tarafından hazırlanarak 1910'da yürürlüğe konan 14 Maddelik Talimat'ın 7. maddesine göre tüccarlar, satın aldıklarının bedelinin 1/3'ünü güvence karşılığı peşin ve para olarak mal sandığına ödüyor ve ancak işlemler bittikten sonra geri alabiliyordu ve üretime de, ancak, satın aldığı ürünün tüm bedelini peşin olarak ödedikten sonra başlayabiliyordu. Bu Talimatta yapılan bir değişiklikle peşin ödeme yerine kefil gösterme yeterli sayılmıştır.

* Üç maddelik 526 sayılı yasanın 1. maddesi ile kesin ve geçici işletme planları yapılmamış tüm ormanlarda üretimin, eskiden olduğu gibi keşif raporlarına dayandırılması sağlanmıştır. Yasa, ayrıca, devlet ormanlarına bitişik olmayan ve 5 Ha.'dan daha küçük olan tapulu özel ormanlardaki üretimin de hiçbir plan ya da rapora dayandırılmamasını da sağlamıştır.

484 ile 504 sayılı yasaların ardından kapsamlı bir orman yasası çıkarma çalışmaları da başlatılmıştır: Daha önce de değinildiği gibi, 1916-1919 döneminde hazırlanan, ancak yasalaştırılamayan "OrmanKanunu Layihası", 1925 yılı sonu ve 1926 yılı başında yeniden ele alınmış BMM'nin ilgili komisyonlarında görüşülmüştür. Bu arada, Halil Kutluk'un belirttiğine göre; "1926 yılının ikinci ayını takip eden tarihlerde Ziraat Vekaleti tarafından Ormanlar Kanunu adı altında bir "eshabı mucibe layihası" ve bir de Ormanlar Kanunu Tasarısı kaleme alınmıştır.[10] Bu durumda, 1926 yılının Şubat ayında iki

(10) Halil Kutluk "1926-1933 Devresine Ait 'Ormanlar Kanunu' *Orman Genel Müdürlüğü Teknik Haberler Bülteni*, Aralık, Ankara 1968, s. 213.

ayrı orman yasası taslağının gündemde bulunması gerekiyor. Bu olası değil: 1928 yılında yeni kurulan İktisat Vekaleti tarafından kimi maddeleri değiştirilerek "Ormanlar Kanunu Layihası" adıyla Devlet Şur'ası Tanzimat Dairesi'ne gönderilen taslak, 1926 yılında Prof. Dr. R.Bernhard'ın hazırladığı taslak; tartışılan tasarının ise, gerçekte, 1918-1919 döneminde görüşülen ve kimi maddeleri değiştirilen, ancak yasalaştırılamayan ve 1926'da da yeniden gündeme getirilen tasarı olabilir. Kaynağı ne olursa olsun bu tasarı, devletçilik öncesinde ormanlara nasıl yaklaşıldığının kavranabilmesi yönünden anlamlıdır.

Orman Kanunu Layihası, 13 "Fasl"dan (Bölüm) oluşmuştur. Birinci Fasl da yer alan birinci maddeye göre tasarı, özel ormanların dışında kalan tüm ormanların işletilmesini kapsamaktadır. Tasarı, özel olarak bir maddede tanımlanmamakla birlikte ormanları mülkiyet biçimlerine göre dört kümede (devlet, köy ve kasaba, vakıf, özel) toplamakta, herbirinden yararlanmaya ilişkin yaptırımları ayrı ayrı başlıklar altında vermektedir. Tasarıda, ayrıca, "Takviye Ormanları" adı altında koruma ormanlarından da söz edilmektedir. 1925-1926 yılında yapılan değişiklikten sonraki içeriğiyle tasarının 39. maddesine göre; ağaç kesimi, ağaçlandırma, temizlik, iyileştirme vb. çalışmaların tüm ormanlarda teknik görevliler tarafından hazırlanacak işletme, ağaçlandırma, ağaç kesme, temizlik rapor ve planlarına dayandırılacaktır. Tasarının Altıncı Fasl'ında yer alan 45-82. maddeler devlet ormanlarının işletilme düzenine ilişkindir. Bu maddelere göre devlet ormanlarının müteahhitler tarafından işletilmesi ilkesi benimsenmektedir. Örneğin, tasarının 45. maddesine göre; "devlet ormanlarından yapılacak

satışlar ol babtaki talimatname mucibince müzayede usulü ile icra olunur." 1925-1926 görüşmeleri sırasında, uzak yörelerde bulunduğu için işletilmesi büyük sermaye gerektiren devlet ormanlarının Türk özel girişimcilere arttırmasız olarak, pazarlıkla satılması, orman satışlarına yabancıların katılmamasını sağlamaya yönelik yaptırımlar konmuştur. Tasarının çeşitli maddelerine göre, özetle;[11]

- Köy, kamu kuruluşu ve vakıf ormanları, hükümetin onayı alınmadan tümüyle kesilmeyecektir.
- Köy ormanlarının, köy halkı arasında bölüştürülmesi olanaklı değildir.
- Köy ve kamu ormanlarının işletilmesi ve korunmasına ilişkin işlemler, devletin teknik görevlileri tarafından ücretsiz olarak yapılacaktır.
- Köy, kamu kuruluşu ve vakıf ormanlarına keçi sokulması yasaktır.
- Özel şahısların mülkiyetinde bulunan ormanların tamamının ya da bir kısmının, üzerinde bulunduğu toprakların başka amaçlarla kullanılması yararlı görüldüğünde kesilmesi belirli koşullara bağlanmıştır.(*)
- Özel ormanlarda her yıl kesilecek ağaçların miktarı ve ormanın genişliğinin, orman fen memurları tarafından belirlenmesi gerekmektedir.
- Kimsenin mülkiyetinde bulunmayan devlet

(11) Halil Kutluk, "1916-1919 ve 1925 Dönemlerine Ait Orman Kanunu" *Orman Genel Müdürlüğü Teknik Haberler Bülteni*, Eylül, Ankara, 1968, s. 161-177.

(*) Çok yakın bir geçmişte de gündeme getirilen bir yasa değişikliğini anımsatması nedeniyle tasarının 117. maddesinin birinci fıkrasının son paragrafını olduğu gibi buraya da aktarıyorum. "Kal'i arzu olunan orman kıtası on hektardan dun olduğu ve orman olarak ibkasında bir faide olmayıp bilakis ziraat ve sait suretle işletilmesinde menfaat görüldüğü takdirde hükümeti mahalliye kal'iyata müsaade edecektir."

arazileri içindeki yabani zeytin, harnup, kestane ve fıstık gibi ağaçların aşılanması izne bağlanmıştır.

- Devlet ormanlarında herhangi bir nedenle açık kalmış alanlar Ziraat Vekaleti tarafından ağaçlandırılacaktır. Tasarının yasalaşmasından iki yıl sonra Ziraat Vekaleti, her yıl bin hektardan az ve on bin hektardan fazla olmamak üzere ağaçlandırma programı, haritası ve planları hazırlayacaktır. Ağaçlandırma alanlarının altı saat yakınında bulunan köy ve kasaba halkından 17-50 yaşlarındakiler yılda beş gün bedenen çalışmak ya da bedel ödemek zorunluluğundadır. Ağaçlandırma çalışmalarının müteahhit ve şirketlere yaptırtılması da olanaklıdır.

- Köylüler, geçimlik hayvanlarını devlet ormanlarında ücretsiz olarak otlatabilecektir. Ancak, keçilerin ormanlara sokulması kesinlikle yasaktır.

- Devlet ormanlarına bitişik köylerde yaşayan halk, bireysel ve ortak gereksinmelerini karşılamak amacıyla devlet ormanlarından parasız olarak yararlanabileceklerdir.

- Tasarının yasalaşmasını izleyen bir yıl içinde devlet ormanlarının belirlenmesi ve sınırlandırılması çalışmaları başlatılacaktır.

Yalnızca önemli görülen yaptırımları yukarıya aktarılan Orman Kanunu Layihası'nın tartışılması sırasında, Cumhuriyet öncesi dönemin yaklaşım biçimi hemen hemen tümüyle korunmuştur. Bu tasarının, temelde, 1916 yılında Avusturyalı Veit Schtoger'ini katkılarıyla ve Avusturya, Bulgaristan, Fransa Orman yasaları ile Hoca Ali Rıza Efendi'nin Orman Ve Mer'a Kanunu tasarısı temel alınarak hazırlandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan, bu dönemde, bir devlet ormanişletmeciliği girişiminin gündeme geldiğini belirtelim: 1924 Şubatında oluşturulan "Orman Meclisi Âlisi

Bolu-Karadere'deki bir kısım ormanın devletçe işletilmesi kararını almıştır. "İstiklal Savaşını müteakip istihsaldeki durgunluk düşman istilası dolayısıyla yakılıp yıkılan birçok şehir ve kasabaların imarı cihetine gidilmemiş olması, uzun müddet bir çivi bile kullanmayan halkın barınak ihtiyacı, İzmir piyasasında üzüm ve incir kutularının yapılması için gerekli göknar kerestesinin temini, demiryollarıyla Zonguldak Kömür havzasına gerekli travers ve maden direğinin sağlanması.." amacıyla, 23 maddelik "Bolu-Karadere Ormanının İşletilmesine Dair Proje" hazırlanmıştır. Proje ile 120 km'lik bir dekovil hattının ve "250 beygir gücünde bir kereste fabrikası ile eklentilerinin kurulması öngörülmüş ve 4,5 milyon TL ödenek ayrılmıştır. Ancak, bir saptamaya göre;[12] "Evvelce kısa vadeli mukavelelerle satılan ormanların daha uzun müddetle ve tesisat yapabilecek mali kudrete haiz şirket ve müesseselere verilmesi yolunda çıkan cereyanlar üzerine..." bu girişim yaşama geçirilememiştir. Gerçekten de; 1937 yılında yürürlükte bulunan 29 "mukaveleli orman satışı"nın 18'i 1924-1929, 11'i ise 1931-1939 dönemlerinde bağıtlanmıştır. Bunların en ünlüsü olan "Zindan ve Çangal Ormanları Anonim Şirketi" 1926 yılında kurulmuştur. Kısaca Zıngal A.Ş. olarak anılan şirketin sermaye yapısı ve Türk "ortakları"nın özellikleri dönemin, sözleşmeli satışlara dayanan ormancılık düzeninin işleyişi yönünden anlamlı göstergelerdir: Şirketin ortaklarından biri olan Türkiye Kibrit İnhisarı TAŞ'nin de sermayesinin yüzde 57'si yabancı kökenlidir ve bu dönemde yabancı sermaye yatırımları için getirilen kısıtlamaları aşmanın bir yolu olarak kurulmuştur. Şir-

(12) Rıdvan Pınar, "Devlet Orman İşletmeciliğine Başlarken", *Türk Ormancılığı 100. Tedris Yılına Girerken*, a.g.e, s. 86.

ketin bir başka büyük ortağı da Türkiye İş Bankası'dır. Yine ülkeye yabancı sermaye girişinin yollarından biri olan temsilcilik düzenine katılanların arasında Tevfik Ali, Asım Süreyya, Cevat Cemal ve Yunus Nadi gibi kişilerin bulunması ise olgunun bir başka boyutunu sergilemektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ormanların korunmasına yönelik çabalara da girilmiştir. Örneğin 1922 yılında Orman Jandarma Kanunu çıkarılmıştır. Görevi "ormanlara ait her türlü ceraimi zeciri vazetmekten ve failini meydana çıkarmak..." olan orman jandarması, ordunun bir parçası olarak askersel bir yönetime sahip olarak tasarlanmıştır. 1924 yılında yürürlüğe konulan "Devlet Ormanlarının Muhfazasında İstihdam Edilmek Üzere Alınacak Efradı Mükellefenin Sureti Tefrik ve İstihdamlarına" ilişkin yönetmelik ile "1903 doğumlu, çevik ve okur yazar" 500 kişi, askerlik şubeleri tarafından seçilmiş; 300'u Bolu ve 200'ü de Antalya'daki orman örgütünde işlendirilmiştir. Uygulama istenilen sonucu vermemiş; ancak 2-2,5 ay uygulanabilmiştir.

Devlet öncesi dönemde Türkiye ormanlarında her yıl, ortalama 750-800 bin m^3 yakacak ve 450-500 bin m^3 yapacak odun hasat edilebildiği saptanabilmiştir. Devlet ormanlarının işletilmesiyle elde edilen gelir ise yıllık 1.5-1.8 milyon TL arasında değişmiştir.[13]

Dönem boyunca İktisat ve Tarım Bakanlıklarına bağlı bir genel müdürlük tarafından yürütülen ormancılık çalışmaları taşrada, bu genel müdürlüğe bağlı 8 başmüdürlük (İstanbul, İzmir, Eskişehir. Adana, Antalya, Sinop, Trabzon, Kastamonu) ve üç

(13) Ali Kemal, *Türkiye'de Ormancılığın Temelleri, Şartları ve Kuruluşu* Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul, 1936, s. 91 ve 92.

bağımsız müdürlüğün (Ankara, Bolu, Zonguldak) eşgüdümü ve denetimi altında, *orman fen memurlukları* tarafından gerçekleştirilmiştir. Taşrada, ayrıca, ormanların korunmasını sağlamak amacıyla "orman muhafızları" (orman bekçileri) örgütlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk on yılındaki belirlemelere göre Türkiye'deki orman varlığı aşağıya çıkarılmıştır:[14]

	Hektar
Devlet Ormanları	7.452.000
Vakıf Ormanları	51.900
Köy Ormanları	62.600
Özel Ormanlar	279.100
Mülkiyeti Belirsiz	81.400
Toplam	7.927.000

Aynı belirlemelere göre, bu dönemdeki ormanların yüzde 38.5'i çam; yüzde 6.8'i göknar; yüzde 3.5'i sedir; yüzde 3.5'i ardıç, yüzde 2'si lâdin; yüzde 25.9'u meşe; yüzde 8.5'i kayın; yüzde 2.6'sı gürgen; yüzde 1.4'ü kestane; yüzde 0.1'i kayacık; yüzde 0.1'i öteki ibre yapraklılar ve yüzde 7.1'i de öteki geniş yapraklı ağaçlardan oluşmaktaydı.

Ünlü ormanbilimcisi Mazhar Diker'in "inceleme, araştırma ve karar verme devresi" olarak nitelediği bu dönemde, gerçekten de bir yandan Cumhuriyet öncesi dönemdeki ormancılık uygulamaları sürdürülmüş bir yandan da daha bilimsel, verimli düzenleri geliştirme çabaları, arayışları sürdürülmüştür. İzleyen dönemin uygulamaları, bir bakıma bu arayışın ürünü olarak değerlendirilebilir.

Devletçilik Dönemi - Kolaycı bir yaklaşım, ormancılıkta devlet işletmeciliğini gündeme getiren 3116 sayılı Orman Yasası'nın 1937 yılında çıkarılmış

(14) a.g.e., s. 43.

olduğuna dayanarak bu gelişmeyi, yalnızca 1930'lu yıllarda ülke genelindeki devletçi uygulamalar ile açıklayabilecektir. Gerçekten de, ormancılıkta devlet işletmeciliğine somut adım 1937 yılında atılmıştır. Ancak, söz konusu yöneliş, gerçekte, Cumhuriyetin ilk yıllarında gündeme gelmiştir. Başka bir söyleyişle; Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkeye çağrılan Prusyalı ormanbilimci Prof.R.Bernhard'ın 1926-1929 dönemi boyunca dirençle savunduğu görüşlerin ancak 1930'lu yıllardaki genel ekonomik politikalar ile çakışması sonucu ormanlarda devlet işletmeciliğine geçilebilmiştir. Bu nedenle, Bernhard'ın henüz 1920'li yıllarda gündeme getirdiği yaklaşımın kısaca gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Ülkeden ayrılmadan önce M.Kemal Atatürk'e mektup yazarak; "Eğer bütün Türkiye ormanları istismara terk edilecekse, bu takdirde Türk Devletinin herhangi bir orman kanununa da ihtiyacı yoktur" diyebilen Prof.R.Bernhard'ın, henüz 1920'li yıllarda, örneğin 1927 Martında Ankara'da, Türkocağı'nda konferans olarak sunduğu "Türkiye Ormancılığına Dair" başlıklı rapor, böylesi bir çaba için başlangıç olabilir. Raporda; "Ormanlardan en Yüksek İrat Nasıl Temin Olunur?" sorusunu Bernhard şöyle yanıtlamaktadır.[15]

"Müteahhitlere inanarak Türkiye Orman İdaresi'nin tüccarlarla aktettiği mukavelelere yazdığı şekilde, ormanların teşciri ve korunmasının kendilerine bırakıldığı gibi maddeleri koymak beyhude ve lüzumsuz olur. Orman müteahhitlerinin intifa şekline ve orman idaresinin bunlara karşı vaziyetini ve her iki tarafın ayrı ayrı vaziyetlerini bildiren bir ta-

(15) Halit Kutluk, "Prof. R. Bernhard'ın 38 Yıl Önce Vermiş Olduğu Konferans" *Orman Genel Müdürlüğü Teknik Haberler Bülteni*, Aralık, Ankara, 1965, s. 184, 185.

limatname yapılması çok lazımdır. Ormanların işletilmesini ve idaresini ancak onun sahibi en iyi tarzda yapar. Bu sebeple idareyi orman sahibinin kendi elinden çıkararak başkalarına vermesi hiç doğru olmaz. Şu hale göre, ağaç kesmeyi, ormanı kökünden mahvetmeyi ve bu suretle istihsal menbaını kurutmayı prensip ve zihniyeti itibarile vazife edinen orman mütahhitlerine, işletme ve koruma gibi işlerin verilmesi katiyen caiz değildir."

Bernhard'ın 1927 yılında Ziraat Vekaleti tarafından yayımlanan "Mütehassıs Raporları-Orman Kısmı" adlı kitapta da yer verilen "Orman Kanunu Taslağı"nda ise şu maddeler önerilmiştir:

* Bilumum ormanlar devlete aittir"

"Devlet ormanlarını satmak ancak yasa ile olanaklıdır" (Madde 23).

* "Devlet ormanlarının işletme ve yönetimi yalnızca Ziraat Vekaleti'nin sorumluluğundadır. Ziraat Vekaleti, özel bir bütçe ile devlet ormanlarının her türlü yönetsel işlemlerini yaparak, devlet bütçesinden başka bir gelir bütçesi düzenleyebileceği gibi, belirli amaçlarla kullanılmak için borçlanmalar yapabilir ve devlet ormanlarının bağımsız olarak işletilebilmesi amacıyla ayrı bir işletme sermayesi ayırabilir." (Madde 15)

* "Satış mukaveleleriyle belli bir zaman için verilmiş her türlü hak, belgeye ya da geleneklere dayansın, kaldırılmıştır." (Madde 100)

Prof.R.Bernhard, Bakanlığın isteği üzerinde çeşitli gazetelerde bu doğrultuda görüşleri öne süren yazılar da yayımlamıştır. Örneğin, bir yazısında Bernhard, şu saptamayı da yapmıştır:[16] "Hele dev-

(16) Halil Kutluk, "Prof. Bernhard'a Kaleme Aldırılmış Olan Makale" *Orman Genel Müdürlüğü Teknik Haberler Bülteni*, Haziran, Ankara, s. 159.

let büyük orman işlerini bizzat kendisi deruhte edeceği yerde, bu işletmeyi birtakım mukavelelerle bağlamak suretiyle diğer istismar şirketlerine tevdi etmesinden mütevellit zararların önüne geçilmesi çok güçtür. Devletin bizzat mal sahibi sıfat ile istismarı kendi deruhte ettiği zamanlarda istihsal miktarı muhtelif vakitlere göre tanzim edilecek derecelerin ve şu şekil ormanlarda yetişen genç fidanlara da bir zarar vermeyecek mahiyette olacağından bu suretle ormanların tekrar gençleşmesi de mümkün olur. Halen Türkiye'deki bakir ormanların beray-ı istismar müteahhitlere verilmesi durdurularak istikbalde de bu gibi ormanların işletilmesini devlet bizzat kendi taahhüt etmelidir. Kereste ihracatından doğacak neticeler bu şirket ve müteahhitlerin eseridir."

Gerçekte, "Bernhard Olayı", dönemin ormancılık bürokrasisi tarafından deyiş yerinde ise çok iyi "kullanılmıştır": Geleneksel yabancı uzman saygınlığından yararlanma çabası içindeki bürokratlar, her girişimlerinde Bernhard'ı kaynak göstererek kamuoyunu devlet orman işletmeciliği doğrultusunda oluşturmaya çalışmışlardır. Örneğin, dönemin İktisat Bakanı Şakir Kesebir başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanan ve 1930 yılında da sonuçlandırılabilen "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor"un "Kereste" başlığı altında ormancılıkla ilgili olarak Prof.R.Bernhard'ın görüşlerinden uzunca alıntıların yapılması ve şu görüşlere yer verilmesi bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır:[17] "Kısa zamanda en fazla çıkar sağlamak hırsıyla hareket eden müteahhitlerin ormanları tahrip ettikleri tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh evvela müteahhitlere ihale su-

(17) İlhan Tekeli - Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ, Ankara, 1977, s. 377.

retile orman işletilmesi usulüne nihayet vermiye mecburuz. Bundan sonra yeniden ihale yapmamak ve mevcut mukavelelerin de gayet sıkı bir murakabe altına alınması sayesinde işletilen ormanların mahvolmaktan muhafazasını temin etmek icap eder."

Bilindiği gibi bu rapordaki görüş ve öneriler hükümetçe benimsenmiştir. Bunun üzerine, önce Hükümet üyeleri tarafından aynı amaçlarla "İktisadi Program"da yer alan ormancılıkla ilgili görüş ve öneriler "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor"dakilerle aynıdır. Sözgelimi, "İktisadi Program"ın 55 ve 56. maddelerinde şu görüşlere yer verilmiştir:[18] "Orman işletmesi, milli ve müşterek servete hususi mülahaza ve menfaat karıştırılmaması esasına yani devlet işletmesine istinat ettirilecektir. Ağacın tomruk halinde istifadeye arzolunması yalnız devlet eli ile olmak lazımdır."

"Devlet işletmesi badema büyük, küçük müteşebbislere orman ihalesi usulünün ilgasını, vâsi ve cidaî muhafaza tedbirlerini fennî işletme tesisatını talep etmektedir. Ormancılık kurûn-ı vusta usulünden(*) sür'atle çıkmak, kurtulmak lazımdır."

3116 sayılı yasanın benimsenmesinden yaklaşık iki ay önce, 29.12.1936 günü İsmet İnönü, Parti Grup Toplantısı'nda ormancılıkla ilgili olarak şu görüşleri öne sürmüştür.[19]

"3- Orman Meselesi:

a) Mülkiyet meselesinin halli,

b) Eyi muhafaza teşkilatı,

c) Ormanların yalnız devlet eliyle işletilmesi,

(18) a.g.e., s. 570.

(*) Kurûn-ı vusta: Ortaçağ.

(19) Mazhar Diker, *Türkiye'de Ormancılık Dün-Bugün-Yarın*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara, 1947, s. 49.

Memleketimizde ağaç kesme serbestisi bir iki sene için kabul edilmiş olsa, üç sene sonra memlekette orman kalmayacağına kaniim. Ormanları devlet eliyle işletmek, içinde bulunduğumuz buhranlı orman meselesini memleket lehine halledecek tek yoldur."

1930'larda ormanların korunması ve bu amaçla devlet eliyle işletilmesi yaklaşımı ormancı çalışanlar arasında da ilgi ve destek görmeye başlamıştır. Prof.R.Bernhard'ın her fırsatta vurguladığı gibi dönemin Ziraat Vekili Dr.H.C.Muhlis Erkmen'in de yoğun ilgi ve çabasıyla ormanların işletilmesinde yeni bir düzene geçilmesine olanak verecek düşünsel koşullar oluşmuştur. 3116 sayılı yasa, bu koşullar altında ve Anayasaya "devletçilik" ilkesinin konulmasını sağlayan 3155 sayılı yasanın hemen ardından ve fazlaca tepkilere yol açmadan çıkarılmış; böylece Türkiye ormancılığında yeni bir dönem başlatılmıştır. Ancak, bu dönemin uygulamalarına geçmeden önce, devlet ormancılığının sınırlarını belirlemek yararlı olacaktır.

Devlet işletmeciliğine geçilmesi bu uygulamadan doğrudan etkilenen yerli ve yabancı sermaye çevrelerinin güçlü karşı koymalarına yol açmamıştır. Ancak ormancı bilimadamları ve bürokratlar, devlet işletmeciliğinin sınırlarıyla ilgili görüşlerini her fırsatta açıklama gereği duymuştur. Örneğin, Ord. Prof. Dr. Mazhar Diker'e göre;

"Orman konusu üzerinde devletçilik"aşırı devletçilik", yani kollektivizme varan bir devletçilik olmadığı gibi ekonomik devletçilik de değildir. Bizim bu alandaki devletçiliğimiz, ulusal varlığımızın temel taşlarından birini oluşturan ormanlarımızı yok olmaktan kurtarmak, güçlerini yükseltmek ve yenilerini yetiştirmek yoluyla ulusal varlık ve ulusal

ekonomimizi desteklemek ilkesi üzerine kurulan ve bu erekleri kendisine amaç bilen bir devletçiliktir (...). Orman konusundaki devletçilik, orman ve ormancılığın niteliği dolayısıyla bireyin kendiliğinden gerçekten yapamayacağı ve başaramayacağı işleri üzerine alması biçiminde gerçekleşmektedir."[20]

Bir ormancı bürokrat ise şu açıklamayı yapmaktadır:[21] "'Ormanları devlet işletecektir' demek, öteden beri orman işleri ve ticâretiyle uğraşan sermaye sahiplerine bundan sonra iş verilmeyecektir anlamına gelmez. Devlet orman işletecek, ancak üretimini orman kenarında piyasaya sunarak orman dışında yayılan ağaç sanayi kuruluşlarına verecektir. (...) Bu yolla hem devletin hem de müteahhitin ormanda birlikte iş görmesinden doğan sakıncalar da ortadan kalkmış ve orman tüccarlarına da temiz, dedikodusuz, kolay ve dertsiz bir çalışma imkânı verilmiş olacaktır."

Bu görüşlere katılmamak olanaklı değildir. Gerçekten de, ormancılık, doğasından kaynaklanan nedenlerle, özel girişimcilerin sermaye yatırabileceği bir alan özelliklerine sahip değildir. Orman yetiştirmek, korumak, getirisi, daha önce de değinildiği gibi, başka hiçbir kesimde görülmeyecek denli uzun bir zamanda alınabilecek harcamalara yol açmaktadır. Üstelik, güvencesi de bulunmamaktadır. Alt yapısı bulunmadığında doğal ormanların işletilmesi bile, ancak büyük sermayenin üstesinden gelebileceği çalışmaları gerektirmektedir. Ayrıca, ormancılık biliminin gereklerini her zaman gözetebilmek, özel sermayenin katlanabileceği bir çalışma biçimi

(20) Mazhar Diker, *Türkiye'de Ormancılık Dün-Bugün-Yarın*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara, 1947, s. 49.

(21) Fikri Kozak, "Ormanlarımızda Devlet İşletmesi", *Orman ve Av*, Mart, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Ankara, 1937.

değildir. Bu nedenlerle; deyiş yerinde ise "getirisi götürüsünden az" çalışmaların devlet tarafından yapılması, hem "getirisi götürüsünden fazla" alanların özel girişimcilere bırakılması hem de çalışmaların bilimin tekniğine göre yapılması yoluyla ormanların devamlılığının sağlanması yönünden güvenli bulunmuştur. İzleyen bölümlerde bu gerçekliğin sergilenmesine çalışılacaktır.

1937-1960Dönemi - İki orman yasasının uygulanmaya konulduğu bu dönemin, gerçekte iki devrede incelenmesi uygun olacaktır. Bu iki devrede gündeme gelen gelişmeler ve ormancılık çalışmalarının niteliği de, bir bakıma böylesi bir yaklaşımı gerektirmektedir.

a) 3116 Sayılı Yasa: Kurma: Türkiye ormancılığının kapsamlı ilk orman yasası olarak 1937 Haziranında yürürlüğe giren 3116 sayılı yasa, 31. maddesiyle temel ilkesini açıklıkla ortaya koymuştur: "Devlet ormanları devlet tarafından işletilir."

Yasa, 32. maddesiyle, bu amaçla yapılacak her türlü iş ve işlemlerin Ziraat Vekaleti'ne bağlı, tüzel kişiliği bulunan ve katma bütçe ile yönetilen Orman Umum Müdürlüğü tarafından yürütülmesi ilkesini getirmiştir. Öyle ki, devletten başkasına ilişkin tüm ormanların gözetimi ve denetiminin de devlet adına bu birim tarafından yapılması öngörülmüştür. Bu yaptırımlar, getirilen devletçilik düzeninin ne denli kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Yasanın pek çok yaptırımının Bernhard'ın önerileri doğrultusunda hazırlandığı açıklıkla görülmektedir.

Yasa ayrıca, daha sonra en çok değiştirilen 1. maddesiyle, nerelerin yasal yönden "orman" sayılacağına ilişkin orman tanımını yapmıştır. Bu maddeye göre; "...kendi kendine yetişmiş veya emekle

yetiştirilmiş olup da herhangi bir çeşit orman hasılatı veren ağaç ve ağaççıkların toplu halleri yerleriyle beraber orman sayılır. Sazlıklar ve muhitin tabiatı itibariyle koru ve baltalık yapılamayan veya step florasıyla örtülü yerler, her çeşit dikenlik ve fundalıklarla parklar ve ormanlara bitişik olmayan beş hektardan az sahipli arazi üzerindeki ağaç ve ağaççıklar ormandan sayılmaz."

3116 sayılı yasa gerçekten de kapsamlıdır; dahası, son derece gerçekçi bir yaklaşımla hazırlanmıştır: Orman Nizamnamesi ile birlikte; resmi kuruluşlara ve yoksul halka dağıtılacak yakacak ile askeri amaçlarla kullanılacak telgraf ve telefon direklerinin açık artırmasız ve belirli bir bedel karşılığı verilmesine ilişkin 109; bedelsiz ağaç kesimi ve kereste yapımına ilişkin 239; köylülerin devlet ormanlarından yararlanmalarını düzenleyen 584; tüm ormanların tekniğine uygun olarak işletilmesine ilişkin 504 sayılı yasalar ile 2570 sayılı İskan Yasasının ormanlarla ilgili yaptırımlarını yürürlükten kaldıran 3116 sayılı yasa, ormancılığın tüm alanlarına ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Bu düzenlemeler ile getirilen yeni düzenin özellikleri başlık altında toplanabilir:

Ormanların Korunması: Ormanlarda ağaç kesmekten mantar, soğan, kocayemiş ve kuru yaprak toplamaya, taş çıkarmaya ve avlanmaya değin her türlü yararlanma biçimi izne bağlanmaktadır. Ayrıca devlet ormanları içine yerleşilmesini, herhangi bir amaçla yapı yapılmasını ve tarla açılmasını yasaklamakta; orman sınırlarına dört kilometreye değin uzaklıkta bulunan yerlerde yeni fabrikaların yapılmasına kısıtlamalar getirmektedir. Daha önemlisi Yasa, devlet ormanlarının ve içindeki ya da bitişiğindeki otlak, yaylak, kışlak, sulak, başka-

larının ormanları ile her çeşit arazinin sınırlandırılma gereğini gündeme getirmiştir. Bu amaçla gerekli çalışmaları yürütecek kurulların örgütlenmesini de öngören Yasa, her yıl en az 250 bin hektar orman üzerinde çalışma yapılması ve orman sınırlandırma çalışmalarının beş yılda sonuçlandırılmasını zorunlu kılmıştır.

Öte yandan, Yasa, ilk kez "Muhafaza Ormanları" kavramını gündeme getirmektir. 43. maddesine göre; "ormansızlık yüzünden arazi kayma ve yağmurlarla yıkanma tehlikesine maruz yerlerdeki ormanlarla meskün mahallerin havasını, demiryollarını, şoseleri, ziraat edilen mahalleri çığ, sel gibi zararlardan koruyan ve buralarını toz fırtınalarına karşı muhafaza eden, nehir dolmalarının önüne geçen, memleket müdafası için muhafazası zaruri olan ormanlar" Bakanlar Kurulu kararıyla "muhafaza ormanları" olarak ayrılabilecektir.

3116 sayılı yasanın köy ve beldelerin 19-50 yaşındaki tüm erkeklerinin kendi kürek, balta ve testereleri ile yakınlarındaki orman yangınlarının söndürülmesinde çalışmaları yükümlülüğünü getirmektedir.

3116 sayılı yasanın ormanların korunması sorununa yaklaşımında temel ilke kısıtlama ve cezalandırma olmuştur. Toplam 136 maddesi bulunan Yasanın 32 maddesinde getirilen cezalandırma düzeninin araçlarına yer verilmiştir. Gereksinmelerini hemen hemen hiçbir kısıtlama olmadan çevrelerindeki ormanlardan karşılama geleneği bulunan köylüler için bu kısıtlama ve cezalandırmaların ne anlama geleceği açıktır. Gerçekten de, iktidarlar uygulandığında çeşitli baskılara olanak sağlayan bu yaptırımlardan yararlanmasını bilmiştir.

Ormanların İşletilmesi: Devlet ormanlarını işle-

tilmesini devlete; devletten başkasına ilişkin ormanların da yine devlet gözetimi ve denetimi altında olmak koşuluyla sahiplerine bırakan 3116 sayılı yasa, ormanların, Orman Umum Müdürlüğü tarafından yapılacak ve onaylanacak planlara göre işletilmesini öngörmüştür. Ancak, 40.maddesine göre; "Büyük mikyasta ve mühim tesisatı icab ettirecek olan ormanlar" Bakanlar Kurulu kararıyla Orman Umum Müdürlüğü ile ulusal sermayeli şirketler yada ulusal bankalar ile ortaklaşa işletilebilecektir. Öte yandan, Yasanın Geçici 4. maddesine göre ormanların devlet tarafından işletilmesinin tüm ülkede bir anda başlatılmaması; 10 yıllık bir süre içinde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, devlet işletmesinin henüz kurulamadığı yerlerde, ülkesel ve yöresel kerestelik ve yakacak odun gereksinmesinin karşılanması için, verim gücü uygun ormanlar, geçici plan ve raporlara uyulması koşuluyla kısa süreli sözleşmelerle satılabilecektir.

Ağaçlandırma: Yasa Orman Umum Müdürlüğü'nü; belirli bir ormanı olmayan ve yöresel olarak ağaçsız olan köy ve belediyeleri, özel ve tüzel kişileri ağaçlandırma yapmakla yükümlü kılmaktadır. Ayrıca demiryolu yönetimi, devlet, valilik, ve yerel yönetimlerin yeniden yapacakları demiryolu ve şoselerin kenarlarına fidan dikmeleri zorunluluğu da getirilmiştir. Ek olarak; orman yetiştirecek, köy ve belediyelere yoksa ücretsiz arazi verilebilecek; kendi arazisinde ağaçlandırma yapacaklara 20 yıl vergiden bağışık tutulacak; her ilde valiler tarafından ağaç bayramları düzenlenecek; orman sınırları dışında bulunmasına karşın orman yetiştirilmesine Bakanlar Kurulunca karar verilecek yerlerde de Orman İdaresi tarafından ağaçlandırma yapılabilecektir.

Orman-Köylü İlişkileri: Ormanların korunması ve ağaçlandırma çalışmalarına katkıda bulunma yükümlülüklerinin yanı sıra köylülerin çevrelerindeki ormanlardan parasız yararlanma olanakları kaldırılmıştır. Ancak, yerleşme yerleri orman sınırlarına beş kilometre uzaklık içinde kalan köylülerin öz gereksinimlerini göreli karşılayabilmeleri olanağı getirilmiştir. Bu tür "ayrıcalıklı" bir uygulamadan, bir ölçüde olsa ormanları bulunan ya da ormanlara bitişik olan kazalardaki yoksul köylüler de yararlanabilecektir.

Öte yandan; Yasanın 15. maddesine dayanılarak, kimi yurttaşlar, belirli durumlarda zorunlu göçe tutulabilecektir. Bu maddeye göre; "Sınırlanmış devlet ormanları içinde veya dışında bulunan köylerin ve dağınık evlerin ve açılmış tarlaların ormanlara zararı dokunduğu anlaşılır veya halkın, memleketin sıhhat, selamet ve menfati icabı orman olmayan muayyen bir sahada orman yetiştirmek icap ederse buralarda oturanlar..." Bakanlar Kurulu kararıyla başka yerlere taşındırılabilecektir. 3116 sayılı yasanın özellikle Geçici 1. Maddesi, yönetimin kararlılığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu maddeye göre; Yasanın yürürlüğe konulduğu tarihte devletin mülkiyetinde bulunmayan ormanlardan; a) devlet ormanlarına bitişik olmayan ve genişliği elli hektarı geçmeyenler ve b) devlet ormanlarına bitişik olmayan ancak bin hektardan daha geniş olan ormanlar devletçe kamulaştırılabilecektir.

Yasa bir yıl sonra; ormanların içinde ya da on kilometre uzağındaki köy ve kasabalarda yaşayanlar ile sanayici ve imalatçıların hammadde orman ürünü gereksinmesinin karşılanmasını kolaylaştırmak amacıyla değiştirilmiştir.

1937 yılında başka yasal düzenlemeler de yapıl-

mıştır. Örneğin, "Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu" ve"Orman Koruma Teşkilat Kanunu"; devlet orman işletmelerinin kurulmasını ve etkinlik alanlarını belirleyen "Orman İşletme Talimatnamesi" bu bağlamda sayılabilir. Orman İşletme Talimatnamesi'nin 1. maddesine göre, devlet orman işletmeleri, planlara ve ekonomik gereklere uygun olarak ağaç kesmek, tomruklamak, taşımak ve satmak; fidanlıklar kurmak ve ağaçlandırma yapmak; her türlü tesis, yapı yapımı ve onarımını gerçekleştirmek vb. çalışmalar yapacaktır. Ancak, bu işletmeler kereste üretemeyecek; ormanlarda hasat ettiği ürünleri işlemeden ve ancak belirli durumlarda yarı işleyerek satabilecektir.

Sözkonusu düzenlemeler, kimi kışkırtmaların da etkisiyle özellikle köylülerin tepkisine yol açmış; Diker'in vurguladığı gibi "Kanunun çıkması ile halkın eline baltasını alarak en az on senelik ihtiyacını tatmin(!) kaygusu ile ormana saldırması bir oldu." Gerçekten de; gerekli örgütlenmenin kısa zamanda yapılamaması özellikle de personel olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle bu tepkiler, zaman zaman büyük orman yıkımlarına dönüşebilmiştir.

3116 sayılı yasa, çıkarılış amaçlarına karşın uzunca bir süre gerektiğince uygulanamamıştır. Yasanın, özellikle ormancılık çalışmalarının gerektiğince yapılabilmesi için gerekli olan koşulların sağlanmasına yönelik yaptırımları, çoğunlukla kağıt üzerinde kalmıştır. Ancak, ormanlardan gelir getirme amaçlı çalışmalar yaygınlaştırılıp hızlandırılmış; hiç orman yetiştirme çalışması yapılmaz iken, orman ürünü üretimi artırılmıştır. Örneğin 1938'de 100 olan yapacak odun üretim endeksi 1940'da 850'ye, 1945'de de 3846'ya çıkarken, yakacak odun üretim endeksi ise 1940'da 5638, 1945'de de 170650 olmuştur.

1940'lı yılların ortasına gelindiğinde ise, yeni bir köktenci düzenlemeye gidilmiştir: 1945 yılında çıkarılan 4785 sayılı yasa ile; "yasanın yürürlüğe girdiği tarihte var olan gerçek ve tüzel, özel kişilere, vakıflara ve köy, belediye, özel idare, kamu tüzel kişiliklerinin" mülkiyetindeki ormanlar, ayrıca herhangi bir bildirime gerek kalmadan devletleştirilmiştir. Yasanın "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun yürürlüğe konulmasından bir ay sonra çıkarılması, anlamlıdır. Bu düzenleme sırasında Türkiye'de "orman" sayılan alanların yüzde 1.85'i (174 874 hektar) özel; yüzde 1.7'si (110 906 hektar) vakıf mülkiyetinde olmak üzere toplam 330 768 hektar "orman" devletin mülkiyetinde değildi. Başka bir söyleyişle, 4785 sayılı yasa Türkiye'de "orman" sayılan alanların yalnızca yüzde 3.4'ünü devletleştirecekti. Ancak, dönemin, özellikle siyasal koşullarının da etkisiyle Yasa büyük orman yıkımlarına yol açmıştır: Demokrat Parti (DP) hareketinin tabanını giderek güçlendirmesinde "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun yanı sıra ormanların devletleştirilmesi de etkili olmuş; CHP karşıtı politikacıların, özellikle de ormanları devletleştirilecek orman sahibi köy, belediye, vakıf ve özel kişilerin kışkırtmalarıyla geniş orman alanları yakılarak yok edilmiştir. Öyle ki 1937-1949 döneminde çıkarılan 10 bin dolayında yangınla yakılan ormanların yüzde 43'ü, yalnızca 1945 ve 1946 yıllarında yitirilmiştir. Belirlemelere göre, bu yıllarda 2300 orman yangını çıkmış ve toplam 290 422 hektar orman yakılarak yok edilmiştir.

Ancak, 1940'lı yıllarda, ormancılığın alt yapısını tamamlamaya yönelik çalışmalara da yönelinmiştir. Örneğin, 1946 yılında ağaçlandırma çalışmaları başlatılmış; dört yıl içinde 12.7 bin hektar alanın

ağaçlandırılması sağlanmıştır. 1937-1939 döneminde 120 km. orman yolu yapılmış iken bu miktar 1940-1949 döneminde 1659 km. olarak gerçekleştirilmiştir. 1940-1949 döneminde yapılan orman sınırlandırma çalışması 3.4 milyon hektarı bulmuştur. İzleyen yıllarda bu düzeye hiçbir zaman çıkılmadığı ve Türkiye ormanlarının ancak yarısının sınırlandırılabildiği gözden kaçırılmamalıdır.

1940'lı yılların sonunda DP rüzgarı, tüm yurdu sarmıştır: İktidarın muhalefet ile giriştiği liberalleşme yarışı, doğal olarak ormancılık politikasına da yansımıştır. Örneğin, seçimlerin hemen öncesinde çıkarılan 5653 sayılı yasa ile 3116 ve 4785 sayılı yasaların, temel ilkelerini yitirmesi sağlanmıştır. Bu düzenleme önce, 3116 sayılı yasanın tanımını değiştirerek "orman" sayılmayacak alanların kapsamını genişletmiştir. Yine bu düzenleme köylülerin ormanlardan yararlanma olanaklarını artırmış, 3116'nın orman sınırlandırma çalışmalarına ilişkin yıllık hedefini ve beş yılda bitirme zorunluluğunu kaldırmış; bu düzenlemenin uygulanması amacıyla hazırlanan"Makiliklerin Tefriki Hakkında Talimatname" ile "orman" saymama işlemleri kolaylaştırılmıştır.

Öte yandan; tarım kesiminde 1940'lı yılların sonunda başlayan ve 1950'li yıllarda hızlanan makineleşme hareketi otlakların yanı sıra ormanların da tarıma açılmasına neden olmuştur. Bir araştırmaya göre, bu dönemde 334 bin hektar alan ormansızlaştırılarak tarıma açılmıştır.[22]

Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte ormancılık kesiminde yaşananlar, sözcüğün tam anlamıyla bir "meydan savaşı"dır. Yeni iktidar, popülist politikaları için ormanlardan yararlanabile-

(22) Yahya Kanbolat, *Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği*, SBF, Ankara, 1963, s. 96.

ceğinin bilincindedir. Devletçilik düzeni yerine daha "liberal", daha "halkçı" bir düzenin arayışı içindedir. Yandaşı bürokratlar aracılığıyla getirdiği "çözümler" ise ormancı bilimadamları ve meslek kuruluşlarının yoğun karşı koyuşlarıyla karşılaşmaktadır. Ancak, bu karşı koyuşlara karşın, "Makiliklerin Tefriki Hakkında Talimatname" örneği düzenlemeler gerçekleştirilmiş; geniş orman alanlarının, "maki" sayılarak tarım alanına dönüştürülmesi engellenmemiştir. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, yeni bir orman yasası çıkarma hazırlıklarına da girilmiştir.

b) 1956-1960: Çökertme 3116 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran ve birçok kez değiştirilmesine karşın günümüze değin aynı sayı ile uygulanagelen 6831 sayılı Orman Kanunu, 1956 yılında çıkarılmıştır. 3116 sayılı yasadan da kapsamlı olan bu yasa Türkiye ormancılığı yönünden yeni sayılabilecek kimi yaklaşımları da gündeme getirmiştir.

4-5 yıllık bir hazırlanma dönemi sonunda yürürlüğe konulan 6831 sayılı yasa, ormancı bilimadamları ve meslek kuruluşlarının tüm çabalarına karşın ülke gerçeklerinin gerektirdiği bir içeriğe kavuşturulamamıştır. Sözgelimi, 1940'lı yılların sonunda gündeme getirilmeye başlanan ve DP oluşumu ile birlikte yaygınlaşıp etkinleşen orman karşıtı eğilimlerin yasal dayanakları pekiştirilmiştir: "Orman"ın tanımının yapıldığı 1.maddesi ile "devlet ormanlarına bitişik olmayan, ancak üç kilometreden yakın olan ve üç hektarı aşmayan sahipli arazi üzerindeki ağaç ve ağaççıkları"n da orman sayılmaması sağlanmıştır. Ayrıca 2. maddesine göre de; "iklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyen ve daha verimli kültür arazisi haline getirilmesi Ziraat Vekaletince uygun görülen ormanlar..." orman sayılmayabilecektir. Ek olarak; "... orman mevhumunda ol-

duğu halde orman rejimine tabi tutulmasında bir fayda görülmeyen sahipli yerler..." Bakanlığın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararıyla serbest bırakılabilecektir. Yasanın yürürlüğe girmesini izleyen iki yıl içinde 93.815 hektar orman bu maddeye dayanılarak ormancılık düzeni dışında çıkarılmıştır. Ayrıca yine aynı yıllarda, daha sonra Milli Birlik Hükümeti'nin geçersiz sayacağı 4 Bakanlar Kurulu kararı ile de 192.448 hektar ormanın "orman" sayılmaması sağlanmıştır. Oysa, Yasanın 3.maddesiyle toplumsal yararın gerekli kıldığı durumlarda ikimi yerlerin ormancılık düzenine alınması olanağının da getirilmiş olmasına karşın, aynı yıllarda yalnızca 52 hektarlık bir alan "orman" sayılabilmiştir. Aynı yıllarda gerçekleştirilebilen orman sınırlandırma çalışması ise 150 hektarı aşamamıştır.

6831 sayılı yasa, bir yandan siyasal çıkarlarla orman yıkımına yol açan eylemlere yasal dayanaklar kazandırırken, bir yandan da ilk kez "orman köylüsünün kalkındırılması" yaklaşımını da gündeme getirmiştir: "Orman Köylülerinin Kalkındırılması" başlığı altında yer verilen 13. maddeye göre; "devlet ormanları içinde veya kenarında bulunup da civarındaki ormanlardan geçimlerinin sağlanmasına imkan olmayan köylerde ve dağınık evlerde oturanlar.." ya kalkınma kredisi açılarak kalkınmalarına katkıda bulunulacak ya da "kendi istekleri ve muvafakatları üzerine" başka yerlere taşınabilecektir. 1950'li yıllarda etkili olarak yaşama geçirilmeyen bu yaklaşım, daha sonra, Türkiye ormancılığını "orman köylülerinin kalkındırılması" ile özdeşleştirilebilecek bir etkenliğe kavuşmuştur.

Türkiye ormancılığında "milli parklar" olgusu da yasal olarak ilk kez 6831 sayılı yasa ile gündeme getirilmiştir. Yasanın 25. maddesine göre Orman

Genel Müdürlüğü; "mevki ve haiz olduğu hususiyeti dolayısıyla lüzum göreceği ormanları ve orman rejimine giren sahaları memleketin ilim hayatının istifadesine tahsis etmek, tabiatı muhafaza etmek, yurdun güzelliğini sağlamak, halkın çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak, turistik hareketlere imkan vermek maksadıyla milli park" olarak ayrılabilecektir. Bu maddeye dayanılarak 1958 ve 1959 yıllarında toplam 9 bin hektar genişliğinde 4 ulusal park kurulmuştur. Ormancılık dışı kamuoyunda doğa korumacı çabaların ancak 1980'li yıllarda gündeme geldiği düşünüldüğünde bu yaklaşımın anlamı daha kolay kavranabilecektir.

Öte yandan Yasa, "eski orman sahalarında veya devlete ait elverişli topraklarda her sene en az 5000 hektar ağaçlandırma yapılması" zorunluluğunu getirir; ağaçlandırma yapacak kişi ve kuruluşlara kredi olarak verilmek üzere, Bakanlık bütçesine "2.500.000 TL'den az olmamak" koşuluyla kaynak ayrılması olanağını getirir ve var olan özendirici olanakları artırırken de, farklı bir yaklaşım içinde olmuştur.

Ancak tüm bu farklı yaklaşımlar, büyük ölçüde, deyiş yerindeyse kağıt üzerinde kalmıştır. Sözgelimi 1956-1961 döneminde, yılda ortalama 10 bin hektara ulaşamayan ağaçlandırma çalışmaları ile 48 bin hektar alan ağaçlandırılabilmiştir. Ormanların sınırlandırma çalışması ise hiç yapılmamıştır. Ancak, orman yolu yapım çalışmaları hızlandırılmış ve dolayısıyla da hammadde orman ürünü hasadı giderek artırılmıştır. Yasanın 13.maddesine göre "Ziraat Vekaleti bütçesine yirmi yıl boyunca senelik miktarı 50 milyon liradan aşağı olmamak" koşuluyla ödenek konması gerekirken, 1961'e değin ayrılabilen kaynak, ancak 7.5 milyon lira olmuştur.

Öte yandan; Türkiye ormancılığı yönünden bu dönemin bir başka anlamlı gelişmesi de, çoğunluğu ABD ile olmak üzere dış ilişkilerin giderek artmasıdır. Öyle ki, bu ilişkiler kapsamında ülkeye gelen ya da getirilen yabancı uzmanların 4-5 aylık süre içinde hazırladıkları raporlar, ülke ormancılığının önüne "yeni" hedefler konmasına yol açmıştır. Örneğin, dönemin Cumhurbaşkanı, yedi yıl önce; "... ihtiyaç duyduğumuz keresteyi bütünüyle ormanlarımızdan temin etmek istediğimizde zaten tahrip olmuş bu milli varlığın tümüyle yitirilebileceğinden korkulur. (...) Vatandaşlara ihtiyaçları oranında kereste sağlamak için ithalata ilişkin tüm resm ve vergileri kaldırmak yoluyla dışarıdan getirilecek keresteye kapılarımızı açmak yararlı bir teşebbüs olacaktır..." diyebilirken 1959'da Türkiye ormancılığı için şu hedefi gündeme getirebilmiştir: "Ormanlarımızın uzun yıllar boyunca tahrip edildiğine, bu sebeple ülkemizin yakın bir gelecekte ağaçsız kalmaya mahkum olduğuna ilişkin söylentiler, vatandaşlar üzerinde endişe uyandırmıştır. Bugün artık böyle bir endişeden kendimizi kurtarma zamanı gelmiştir.(...) Hükümetçe ve uluslararası eksperlerce son kez yapılan bilimsel incelemeler Türkiye'deki ormanların, orman yollarının yapımı ve taşıma araçlarının sağlanması durumunda, yalnız ülke ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayacak; aynı zamanda, yeni ve önemli bir ihracat imkanı sağlayacak genişlikte olduğunu ortaya koymuştur."

Kısacası Türkiye ormanları 1950'li yılların sonunda dışsatım yapma amacıyla da işletilebilecek zenginlikte bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır.

1961-1980:Yeniden Kurma-Yeniden Çökertme - Bu dönemde gündeme gelen gelişmeler, iki ay-

rı devrede incelemeyi gerektirebilecek denli farklılıklar göstermektedir: "Yeniden Kurma" ve "Yeniden Çökertme" olarak nitelendirilebilecek bu gelişmeler, Türkiye ormancılığında kalıcı izler bırakmıştır.

a) 1961-1970: "Yeniden Kurma": 1960'lı yılların başında ülke genelinde yaşananlar bilinmektedir. Bu gelişmeler, doğal olarak ormancılığa da yansımıştır. Bu yansıma sonucu, en azından dönemin ilk yarısında Türkiye ormancılığı yönünden son derece önemli atılımlar yapılabilmiştir: Sözgelimi, hazırlanmakta olan yeni anayasaya ormanların işletilmesi ve korunması amacıyla da bir yaptırım konulması gereği gündeme getirilmiştir. Bu gereğin yerine getirilmesi sırasında toplumun ilgili tüm kesimlerinin görüş ve önerileri alınmış ve gerçekten de son derece gerçekçi bir düzenleme yapılmıştır. 1961 Anayasası, bir bakıma, Türkiye ormanlarının korunması ve devletin gözetimi altında işletilmesini anayasal güvenceye kavuşturmuştur. Getirilen güvenceler dört kümede toplanabilir:

* Devlet, ormanların korunması ve genişletilmesi için gerekeni yapacaktır.

* Kimin mülkiyetinde olursa olsun tüm ormanlar devletçe gözetilecektir.

* Devlet ormanları yalnızca devletçe yönetilip devletçe işletilecek; bu ormanlar zaman aşımıyla mülk edinilemeyecek ve kamu yararı olmadığında da kimseye yararlanma hakkı verilmeyecektir.

* Ormanlar politik tartışmalara konu edilmeyecek; orman suçları için af çıkarılamayacak; hiçbir yıkıcı eyleme izin verilmeyecektir.

"Toprak Mülkiyeti" başlığı altında yer verilen 37. maddesiyle "Toprak dağıtımı ormanların küçülmesi sonucunu doğuramaz. " ilkesini de getirmesi 1961 Anayasasının soruna ne denli boyutlu yaklaş-

tığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımın uygulamaya yansıması da olumlu olmuştur. Sözgelimi, ağaçlandırma çalışmalarının yıllık ortalaması üç kat artarak 30 bin hektarı aşmıştır. Yine bu dönemde ilk kez "ormandışı" ağaçlandırma çalışması yapılmıştır. Ormanların sınırlandırılması çalışmaları yeniden başlatılmış ve 1962-1972 döneminde, yılda yaklaşık 300 bin hektar ile toplam 2-6 milyon hektar alanın sınırları belirlenmiştir. Toplam 85.6 bin hektar alanı kapsayan 8 ulusal park da bu dönemde kurulmuştur. Daha önemlisi, 1963'de başlatılan ve on yıl süren çalışmalar sonunda tüm ormanların nitelik ve niceliği belirlenmiş; orman yönetim (amenajman) planları ve haritaları hazırlanmış; çalışmaların planlara dayandırılması olanağı sağlanmıştır. Bu dönemin bir başka önemli gelişmesi ise ormancılığın örgütlenmesi alanında yaşanmıştır: 1969 yılında Orman Bakanlığı kurulmuş ve bu Bakanlığa bağlı olarak da aynı yıl Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü; sonra da Orman Ürünleri Sanayi (ORÜS) ile Orman-Köy İlişkileri (ORKÖY) veMilli Parklar ve Avcılık genel müdürlükleri örgütlenmiştir. Böylece, çalışmaların gerektiğince yaygın, hızlı ve çok boyutlu biçimde yürütülmesi olanakları yaratılmıştır.

Ne var ki, aradan beş yıl bile geçmeden, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ormancılıkla ilgili ilke ve hedeflerini de biçimlendiren bu yaklaşıma karşıt çabalar gündeme gelmiştir. Sözgelimi Adalet Partisi (AP), bu alandaki yaklaşımları yönünden de DP'nin bir izleyicisi olmuştur. Sözgelimi, daha 1963'de gündeme getirdiği "Arazi Sınıflandırma ve Arazi Kullanma Kabiliyet Haritaları Yapılıncaya Kadar Mevcut Orman İhtilaflarının Duracağına... Dair Kanun" tasarısı ile, hızlandırılan orman sınır-

landırma çalışmaları, bir anlamda durdurulmak istenmiştir. 1965 seçimleri sırasında orman yıkımlarını özendirici propagandalara ağırlık veren AP,iktidar olduğunda da, başta yürürlükteki orman yasasının değiştirilmesi olmak üzere, çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İlgili meslek örgütleri ve bilim çevrelerinin katılımını sağlamadan, yoğun karşı çıkışlarını göz önünde bulundurmadan gündeme getirdiği değişiklik girişimleri ile Yasanın "orman" tanımını daraltmak; kamulaştırılıp devletleştirilen ormanların "sahipleri istediğinde" geri verilmesini sağlamak ve orman sınırlandırma çalışmalarını güdükleştirmek çabasına girilmiş ve davranışların yeniden hazırlanmasına yol açmıştır. Örneğin önceki dönemde 7901 olan "orman içine yerleşme" eylemi sayısı 1963-1972 döneminde 16433'e çıkmıştır. Kısacası, bu devrenin sonlarına doğru "yeniden çökertme"nin ilk adımları atılmaya başlanmıştır.

b) 1971-1980: "Yeniden Çökertme": Gerçekten de "yeniden çökertme" olarak nitelendirilebilecek gelişmeler yaşanmıştır. Bu devrede sözgelimi, önce, 1961 Anayasasının ormanlarla ilgili 131. maddesi değiştirilmiştir: Demirel Hükümeti'nin programında; "Öteki Siyasi partilerimizden gördüğümüz ilgi ölçüsünde orman suçlarının genel af konusu olamayacağına dair mevcut hükmü kaldıracağız" biçiminde dile getirilen bir yaklaşım siyasal partilerce gerçekten de "ilgiyle" karşılanmıştır. Bu bağlamda, özellikle Bülent Ecevit'in, dolayısıyla da CHP'nin çabalarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir; Ecevit'in gündeme getirdiği görüşler ve TBMM'de yaptığı savunmalar söz konusu değişikliklerin kolaylıkla kotarılabilmesine büyük katkılar yapmıştır. Bu değişikliklere yönelişlerin ortak temel, gerekçesinin "ormandan önce insan" ilkesine dayandı-

rılmış olması ise anlamlı bir durumdur. 1970 yılında çıkarılan 1255 sayılı yasa ile Anayasa'da yapılan değişikliğe göre;

* Orman köylerinin kalkındırılması ve orman koruma bakımından ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde devlet bu kitle ile işbirliği yapacak; gerektiğinde bu kitleyi başka yerlere taşıyabilecektir.

* Orman suçları için genel af çıkarılabilecektir.

* "Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan; tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında ya da hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla; kent, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler" orman sayılmayabilecektir.

Özellikle, sözü edilen son iki değişikliğin yaşama geçirildiği bilinmelidir. Gerçekten de; 1974 yılında çıkarılan "Genel Af" orman suçlarını da kapsamış; 1973 yılında çıkarılan ve 6831 sayılı yasanın on maddesini değiştiren ve üç de yeni madde ekleyen 1744 sayılı yasa ile orman yağmasına yeni boyutlar getirilmiştir. Sözgelimi, 6831 sayılı yasanın 2. maddesi yeniden düzenlenirken "orman" sayılmayacak alanların tanımı genişletilmiş; orman sınırlandırma iş ve işlemleri sırasında bu doğrultudaki uygulamalar kolaylaştırılmış; dahası, son on yıl boyunca sınırlandırılmış ormanları da kapsaması sağlanmıştır. Yedi yıl içinde 102 560 hektar "orman"ın bu yolla "orman" sayılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu değişikliklerin amacı daha kolay kavranabilecektir.

Getirilen "Ormanların işletilmesi ve gözetilmesinde orman köylüsü ile devletin işbirliği yapması" ilkesi ise iki boyutlu bir yaklaşımla yaşama geçilmeye çalışılmıştır. Ancak, her iki yaklaşımda ortak

bir öze sahiptir: Sözkonusu işbirliğinin kurulmasında Türkiye ormancılığı ve dolayısıyla ormanları temel kaynak sayılmıştır. 1744 sayılık yasa, 6831 sayılı yasanın 34. maddesini yeniden düzenlerken, ormanlarda, belirli bir bedel ödeme düzeni ile (vahidi fiyat) çalışanlara sağlanan ek olanaklar, hasat ettikleri orman ürünleri ve ormancılık gelirlerine dayalı olarak artırılmıştır: Kısaca "pazar satışı", "bedel farkı" ve "istihkak fazlası" olarak anılan uygulamalarla binlerce m^3 orman ürünü ve on milyonlarca liralık kaynak bu yolla orman işçiliği yapan "orman köylüleri"ne aktarılmıştır.

Öte yandan; sözkonusu "işbirliği"nin, yine ormancılık gelirlerine dayalı olarak oluşturulmuş bir fondan "orman köylüleri"nin kalkındırılmasına katkıda bulunmak yoluyla kurulması yaklaşımı gündeme getirilmiştir. Fonun devlet orman işletmeleri ve kereste fabrikalarının her türden ürününün satış bedelleri üzerinde yüzde 3 ve yıllık net kârlarının yüzde 10'u ormanların ormancılık dışı amaçlarla kullanımına tahsisi karşılığı alınan bedellerin yüzde 5'i oranında alınacak paylardan oluşturulması öngörülmüştür. Genel bütçeden fona aktarılacak miktar ise, bütçenin binde birinden az olmayacaktır. Ancak, dönem boyunca, böyle bir aktarma yapılmamıştır.

1970'li yıllarda, "orman köylülerinin" kalkındırılmasına yönelik etkinliklerin temel ormancılık çalışmalarının önüne geçtiği söylenebilir: ORKÖY tarafından yürütülen bu etkinlikler giderek, ilçe düzeyinde hazırlanmış planlara dayalı köy kalkındırma hareketine dönüşmüş; başta tavukçuluk ve hayvancılık olmak üzere çeşitli tarımsal projeler geliştirilmiş ve fon aracılığıyla yaşama geçirilmiştir. Bu projelerin ve dolayısıyla aktarılan kaynağın çoğun-

luğunun ormanların işletilmesiyle doğrudan ilgisinin bulunmaması; ancak, kalkındırıldıklarında ormanlara zarar vermeyecekleri tezine dayandırılmış olması, sonuçlarıyla birlikte ayrıca değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Ancak, şu söylenebilir; 1970'li yıllar boyunca orman açma, orman içine yerleşme, yangın vb. gelişmelerin sayısında bir azalma sağlanamamış; kimi yörelerde ise uygulanan projelerin niteliği nedeniyle bu sayıların arttığı gözlemlenmiştir.

Önceki yıllarda gündeme getirilen, ancak 1960 Hareketi'nin araya girmesiyle yaşama geçirilemeyen orman sanayi ürünleri dışsatımını artırmaya yönelik yaklaşımlar da 1970'li yıllarda etkili olabilmiştir: 1969 yılında yürürlüğe konulan "Orman Ürünlerine İhraç Gücü Kazandırılmasına Dair Kararname" ile Devlet Orman İşletmesi ve Döner Sermayesi Yönetmeliği'nin 16. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Böylece orman ürünü dışsatımcılarını teşvik için kullanılabilecek bir kaynak yaratılmıştır. Bu kaynağın da, her türden orman ürününün satışında alıcıdan satışa sunuluş fiyatının yüzde 6'sı oranında yapılacak kesintilerle oluştuğu gözden kaçırılmamalıdır. Kapsamları 1970'li yıllarda sık sık değiştirilen bu ve "ihracatta vergi iadesi" uygulamalarının orman ürünü hasadının, ormanların doğal verim gücünü aşma pahasına artırılmasına yol açtığı söylenebilir. Ayrıca, yine bu uygulamalar, işlenmiş ve/veya işlenmemiş orman ürünü dışsatımcılarına kaynak aktarma işlevi görmüştür. Öte yandan, 1970'li yıllarda ormancılık çevrelerinde "toplu üretim" tekniklerinin yoğun olarak tartışılması da dışsatımcı yaklaşımın sonuçları olarak değerlendirilebilir. Yine bu dönemde, yabancı kaynaklı ormancılık projelerinin gündeme gelmesi, Dünya

Bankası örneği kuruluşlarının bu tür projelere destek sağlaması, bu desteklerin ormanların rehin edilmesi pahasına güvence altına alınması vb. gelişmelerin rastlantısal olmadığı açıktır.

1980'li Yıllar: Karmaşa - 1980'li yılların Türkiye'nin gündemine getirdikleri, en azından genel olarak bilinmektedir. Kuşkusuz, bilinenler daha da ayrıntılaştırılıp, deyiş yerinde ise bilimselleştirilecek. Ancak, şimdiden şu söylenebilir: 1980'li yıllarda Türkiye'deki ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı tüm boyutlarıyla yeniden düzenlenmek istenmiştir. Bu düzenlemenin hangi doğrultuda olduğu ya da yapılmak istendiği bir başka tartışmanın konusu. Ama yapılabilenlerin, en azından ormancılık boyutuyla bu bağlamda irdelenmesi gerekiyor. Tek sözcükle söylemek gerekirse; 1980'li yıllar Türkiye ormancılığına büyük bir karmaşa getirmiştir. Bu karmaşada, tek tek ele alındıklarında olumluluk ve olumsuzluk olarak nitelendirilebilecek gelişmeler içiçedir; birbirinden ayrılabilmesi olanaklı değildir. Böyle olduğu içindir ki Türkiye'deki ormansızlaşma sürecine hem hız kazandırmış hem de yeni sayılabilecek boyutlar getirmiştir. Sözkonusu gelişmeler üç başlık altında toplanabilir:

A) Yasal ve Kurumsal Yeniden Yapılanma: Resmî açıklamalara göre bürokrasinin azaltılması, kimi söylentilere göre de dönemin ilgili bakanının kişisel bir "sorunu" nedeniyle Orman Bakanlığı'nın kapatılması, en azından görünümde Türkiye ormancılığının bir kurumsal kazanımını ortadan kaldırmıştır: Bu düzenleme ile daha önce genel müdürlük düzeyindeki örgütlenmelerle yürütülen milli parklar, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü ile orman-köy ilişkilerini düzeltme amaçlı çalışmalar birer daire başkanlığı tarafından sürdürülmeye baş-

lanmıştır. Ormancı çalışanları son derece "tedirgin" eden bu gelişme, 1970-1980 döneminde gerçekleştirilen kimi alt yapısal düzenlemelerden kalıcı sonuçlar alınmasını büyük ölçüde engellemiştir kuşkusuz. Üstelik, 1980'li yıllarda yapılan anayasal ve yasal düzenlemelerle birlikte değerlendirildiğinde büyük bir karmaşanın gündeme gelmesi kaçınılmaz olmuştur: Örneğin, 1982 Anayasası'yla ve daha sonra ayrıntılı olarak irdelenecek olan yasal düzenlemeler ile bir yandan "orman" sayılmayarak ormancılık düzeni dışına çıkarma işlemlerine yeni boyutlar kazandırılmış, bir yandan da ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan yoksul köylülerin kalkındırılması çalışmaları yönünden son derece kapsamlı ve bir ölçüde de köktenci yaklaşımlar gündeme getirilmiştir. Ancak, artık, bu doğrultudaki çalışmaları yapacak birimler farklıdır; yetki ve sorumlulukları net olarak belirlenmemiştir; dahası, birimler yoğun bir yetki çatışması içine sokulmuştur. Bu çatışmalar göze alınmadığında ise çalışmalar gerektiğince yürütülemez olmuştur. Örneğin; Orman Genel Müdürlüğü'nün kuruluşundan bu yana yürüttüğü orman yolu yapım çalışmalarının sözkonsu düzenlemelerle yeni Bakanlığın Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bırakılmasıyla ortaya çıkan bürokratik kargaşa bu bağlamda sözü edilebilecek son derece hüzünlü-güldürücü (trajikomik) gelişmelere yol açmıştır.

Ortalama iki yılda bir yasa değişikliğinin yapılması; yönetmeliklerin sık sık değiştirilmsiyle ormancılık çalışmalarının bir anlamda "olmaz ise olmaz" gereği sayılan devamlılık ilkesinin uygulamaya aktarılması olanaksızlaştırılmış; örneğin, yapılmış orman sınırlandırma (kadastro) çalışmalarının yenilenmesini bile gerektirebilecek yinelemelere yol

açılmış; ormancı çalışanlar ile yurttaşların neyin, ne zaman, nasıl yapılabileceğine (ya da yapılması gerektiğine) ilişkin bilgi, görgü ve deneyimleri altüst edilmiştir.

B) Atak: Yaşanan karmaşaya karşın 1980'li yıllarda yeni ormanların yetiştirilmesine, milli parkçılık ve doğayı korumaya ağırlık verilmesi; orman ağacı tür çeşitliliğinin korunması, yurttaşların ormanlık alanlardan yararlanma olanaklarının artırılması vb. çalışmalar deyiş yerinde ise "atak" boyutları düzeyinde olmuştur. Örgütsel yapının genel müdürlük ve daire başkanlıkları düzeyine indirgenmiş olmasına karşın yoğun bir orman yetiştirme çabasına girilmiş; yıllık orman yetiştirme çalışmalarının ortalama alanı 20-25 bin hektardan 110-120 bin hektara çıkarılmıştır. Öte yandan yine 1980'li yıllarda çıkarılan Milli Parklar Yasası ile doğal zenginliklerin tikel düzeyde de olsa belirlenmesi, korunmaya alınması, yurttaşların yararlanma olanaklarının artırılması; özellikle de ormanlık koylarda ve orman içlerinde çadırlı kamp yerleri, günübirlik gezi alanlarının kurulması ve işletilmesi bu "karmaşa" döneminin kazanımları olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu kazanımların Türkiye doğası ve ekonomisine maliyetleri son derece yüksek olmuştur.

C) Özelleştirme: 1980'li yıllarda dışa açılmacı, özelleştirmeci ekonomik politikaların egemen kılınmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu çabaların yol açtığı 12 Eylül döneminde yaşananların, genel ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılara ne türden biçimler kazandırdığı da ortadadır. Bu dönüştürümlerden ormancılık kesiminin hiç etkilenemeyeceği kuşkusuz beklenemezdi. Ancak, ormanların, deyiş yerinde ise "gözden uzak" olması "gönüllerden de

ırak" olması, ormancılık kesiminde yaşananların gözlerden kaçırılmasına yol açmıştır. Öyle ki, çevre sorunlarına yönelik duyarlılıkların güçlenip yaygınlaştığı bu dönemde de ormanlara yönelik gelişmeler, ormancılık kesiminde yaşananlar kamuoyunda hiçbir boyutuyla tartışılmamıştır. Sözgelimi, herhangi bir KİT'in özelleştirilmesi günlerce tartışılmış, ancak ne bilim, ne de meslek kuruluşları ve ormancılık dışı aydın kamuoyu ülke yüzeyinin yüzde 26'sını oluşturan ve doğası gereği tüm ulusu yakından ilgilendiren ormanları bir daha onarılamayacak biçimde yıkıma uğratabilecek düzenlemelerle ilgilenmemiştir bile. Bu nedenledir ki sözkonusu düzenlemeler kolaylıkla kotarılabilmiştir.

Kısaca söylendiğinde, 1980'li yıllar, Türkiye ormancılığında da özelleştirmeci eğilimlerin etkili olduğu bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultudaki uygulamalar beş boyutlu bir süreç içinde gerçekleştirilmiştir:

a) "Devlet Ormanı" Sayılan Alanların Daraltılması: 1982 Anayasasının 169. maddesinde de "Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz" yaptırımına yer verilmiş olmasına karşın sürdürülegelen uygulamalar şöylece örneklenebilir:

* 1961 Anayasası'nın; "Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz" biçimindeki yaptırımında ormanların mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu, gerçekçi bir yaklaşımın ürünüdür. Özellikle, Türkiye örneği ülkelerde ormanların yönetimi ve işletilmesi, ancak ormanların mülkiyetiyle birlikte bir bütün olarak ele alındığında, ormanların devamlılığının sağlanabileceği gerçeği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Mülkiyet ile yönetim ve işletme ayrılığının yol açtığı yıkımlara Türkiye'-

den birçok örnek verilebilir. Böyle iken, 1982 Anayasası'nda devlet ormanlarının devredilemeyecek yanı, yalnızca mülkiyeti ile sınırlandırılmıştır. 1982 Anayasası'nda, ayrıca; "Devlet ormanları kanuna göre devletçe yönetilir ve işletilir" yaptırımına yer verilmiş olması, devletin mülkiyetindeki ormanları yönetme ve işletme işlevleri kapsamında değerlendirilebilecek çalışmaların devlet orman işletmeleri dışındaki özel ve tüzel kişilere yaptırtılabilmesini engelleyebilecek etkenlikte değildir. 1980'li yıllarda bu doğrultuda çok sayıda girişim gerçekleştirilebilmiştir.

* 1961 Anayasası'nın ilk biçimde yoktu. Ancak, 1970 yılında çıkarılan 1255 sayılı yasa ile Anayasa'da değişiklik yapılırken; "Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz" yaptırımına da yer verilmiştir. 1973 yılında çıkarılan ve 6831 sayılı yasanın, başta 2.maddesi olmak üzere dokuz maddesini değiştiren 1744 sayılı yasa, Anayasa'daki sözkonusu değişikliğin eyleme dönüştürülmesi amacının bir ürünüdür. Bu yasaya dayanılarak yapılan uygulamalar sırasında 102.560 hektar orman, orman sınırları dışına çıkarılmıştır. Anayasa sözkonusu değişiklikle koyulan "bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetme"nin, "Anayasanın yürürlüğe girdiği..." tarihi, yani 31.5.1961'i üst tarih sınırı olarak koyması sonucu ise, en azından 106.440 hektarı tarla açma ve 10.144 hektarı da yerleşme yoluyla olmak üzere, toplam 126.584

hektar ormansızlaştırılmış alanın "kapanın elinde kalması" sağlanmıştır. Ancak, 1982 Anayasası ile, bu kez söz konusu tarihsel sınır 31.12.1981'e kaydırılarak, 1961-1981 dönemindeki 73.718 hektarı tarla açma, 9.274 hektarı da yerleşme yoluyla olmak üzere toplam 82.992 hektar ormansızlaştırılmış alanın ormansızlaştırılanlara dağıtımı için "anayasal dayanak" getirilmiştir. Öte yandan; yine Anayasadaki yeni düzenlemenin yaşama geçirilmesi amacıyla 6831 sayılı yasanın 2. maddesine el atılmış, bu madde, önce 1983 yılında 2896; sonra da 1986'da 3302 ve 1987 yılında da 3373 sayılı yasalarla üç kez değiştirilmiştir. Bu yasalara dayalı uygulamalar sırasında da, 1982-1989 döneminde 169.413 hektar alan orman sınırları dışına çıkarılmıştır.

* 1982 Anayasası ile getirilen bir başka yaptırım ile de; "orman" sayılabilen ya da sayılabilecek alanların orman sınırları dışına çıkarılabilmesine süreklilik kazandırılmıştır. 1961 Anayasası'nın 131. maddesinde 1970 yılında yapılan değişiklik sırasında bile yer verilmeyen bu yeni yaptırıma göre; "orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yararı görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tesbit edilen yerler (...) dışında orman sınırlarında daraltma yapılamaz." Aynı anayasanın 170. maddesi ile de; ".. bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tesbiti ve orman sınırları dışına çıkartılması ile birlikte, bu yerlerin; "... orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için devlet eliyle ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi" olanakları getirilmiştir. Doğallıkla, hemen ardından, da 1983 yılında uygulama yasası ve giderek yönetmelikler çıkarılmıştır. 1986 yılında çıkarılan

3302 sayılı yasa ise; "Anayasanın, "orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin (...) orman sınırları dışına çıkarılması" yaptırımının nasıl işletilebileceğini göstermesi yönünden anıtsal bir belgedir. Çünkü, bu yasa ile 6831 sayılı yasanın 2. maddesi değiştirilirken; "... halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tesit edilen yerler..."in de orman sınırları dışına çıkartılabilmesi olanağı getirilmiştir. Oysa, yasanın 1.maddesinin "J". bendinde; funda ve makilerle örtülü olan, ancak "orman ve toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler" zaten orman sayılmamaktaydı.

Devlet ormanı sayılan alanların dağıtılması yoluyla gerçekleştirilen özelleştirmeci uygulamaların temel anayasal ve yasal dayanaklarının belli başlıcaları bunlar. Uygulanmaları sözkonusu olduğunda ise,ormanların sınırlandırılması çalışmaları sorunu gündeme gelmektedir. Özelleştirmeci yaklaşımla bu alanda da önemli atılımlar yapılmıştır. Örneğin; 6831 sayılı yasanın 3373 sayılı yasa ile değiştirilmesinden sonra, ormanların sınırlandırılmasını yapacak komisyonların ormancı üye sayısı azlığa düşürülerek karar vermede orman sınırları dışına çıkarma olanağı artırılmıştır. Ayrıca, orman kadastro komisyonlarının kararlarına devlet orman işletmeleri tarafından itiraz edilmemesi gibi, işletmelerin devlet ormanlarına sahip çıkma olanakları da azaltılmıştır. Son olarak, 1987 yılında yürürlüğe konan 3402 sayılı kadastro yasasında da, orman alanların dağıtılması amacıyla kullanılabilecek yaptırımları içerdiği söylenebilir. Örneğin; bu yasanın 4.maddesi ile daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 45.maddesi bu bağlamda sayılabilir.

b) Devlet Ormanı Sayılan Alanlarda "Hususi Ormanlara Ait Hükümlere Göre" Yararlanılmak Üzere Orman Yetiştirilmesi: Sonradan özelleştirmeci kesilen kimi ormancı teknokratlardan daha önce, 1983 yılında, 6831 sayılı yasanın "ağaçlandırma ve İmar İşleri"ni düzenleyen maddelerinden biri olan 57. maddesinin 2896 sayılı yasa ile değiştirilmesi, ormancılık kesimindeki özelleştirmeci yaklaşımın en önemli adımı olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de; bu değişiklikle; "Orman Genel Müdürlüğünce uygun görülecek devlet ormanı açıklıklarında ağaçlandırma yapmak isteyen tercihen... orman köyleri kalkındırma kooperatiflerine ve diğer kişilere, orman idaresince yapılacak ağaçlandırma planına göre Tarım ve Orman Bakanlığınca izin verilebilir. Bu yerler için lüzumlu fidan ile ağaçlandırma alanları ve ağaçlandırma bilgisine ait her türlü yardımlar parasız yapılabilir. (...) Mülkiyeti Hazinede kalmak ve devam etmek üzere bu ağaçlandırma sonucu meydana gelecek orman örtüsünden faydalanma hakkında bu kanunun dördüncü faslında yer alan hususi ormanlara müteallik hükümler uygulanır" yaptırımı gündeme getirilmiştir. Bir yıl içinde, bu doğrultudaki uygulamaları düzenlemek amacıyla bir de yönetmelik hazırlanarak 1984 Eylül'ünde yürürlüğe konmuştur. Öteden beri kendi mülkiyetindeki arazilerde orman yetiştirme geleneği her nasılsa yerleşmiş bir yörede, Denizli'nin Çal ilçesinde halkın, 1984'den sonra devlet ormanı sayılan alanlara yöneldiğine bakılırsa, özelleştirmeci yaklaşımın olası sonuçları kolaylıkla kestirilebilir. Gerçekten de; Çal'da, 1944 yılında Belediye tarafından başlatılan ve yurttaşların benimsemesiyle de yaygınlaşan özel ağaçlandırma çalışmaları sonunda, 1983 yılına değin 2000 hektarda özel orman yetişti-

rilmiştir. Ne zaman ki sözkonusu yasa değişikliği yapılmış, kendi tapulu arazisinde ağaçlandırma yapan Çal'lı yurttaşlar, bu kez devlet ormanı içindeki açıklıklara ve bozuk yapılı ormanlara yönelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 1983'de 110, 1984'de 211 ve 1985'te de 598 özel ve 18 tüzel kişiye, toplam 1649 hektar devlet ormanı alanı "özel orman statüsünde" değerlendirilmek üzere, orman yetiştirmeleri için tahsis edilmiştir.

Ancak, 6831 sayılık yasanın 57. maddesi, 2896 sayılı yasa ile yapılan söz konusu değişiklikten sonra üç, uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin yürürlüğe konmasından sonra da iki yıl geçmeden, yeniden ele alınmıştır: 1984 yılında çıkarılan 3302 sayılı yasa ve bu yasanın uygulanması amacıyla 1987 yılı Nisan ayında yürürlüğe konulan "Ağaçlandırma Yönetmeliği" ile devlet ormanı içinde ağaçlandırma yapabileceklerin ve bu amaçla tahsis edilebilecek alanlarla bu alanların kullanım amaçlarının kapsamları genişletilmiştir. Ne var ki bu düzenlemelerin yol açtığı gelişmeler üzerine Ağaçlandırma Yönetmeliği 1989'da yeniden değiştirilmiş, devlet ormanlarında "özel orman statüsünde" orman yetiştirilecekler önceliklendirilmiştir. Buna göre; "öncelikle o köy tüzel kişiliklerine; köy tüzel kişiliğinin muvafakati ile o köy içindeki diğer tüzel kişiliklerle gerçek kişilere" ağaçlandırmaları ve/veya iyileştirmeleri için devlet ormanı tahsis edilebilecektir.

Bu bağlamda son olarak, 6831 sayılı yasanın 3373 sayılı yasa ile değiştirilen 64.maddesinde oluşturulan "Ağaçlandırma Fonu"ndan söz edilebilir: Bu maddeye göre; "Bu kanunun (6831 sayılı yasa) 57 ve 63. maddelerine göre gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşlarının orman ve fidanlık tesis etmesi ve işletmesi amacıyla Tarım, Or-

man ve Köyişleri Bakanlığı emrinde "Ağaçlandırma Fonu" kurulur. Fon'un oluşturulmasına; "Orman Genel Müdürlüğü"nün yıllık satış gelirlerinde yüzde 5'e kadar Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanınca tesbit edilecek "miktar" ile 6831 sayılı yasanın 16,17,18 ve115. maddelerine göre verilen izin, muvafakat, intifa ve irtifak hakkı gelirleri" de katılmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde, ağaçlandırıp orman yetiştirecek ya da fidanlık kuracak gerçek ve tüzel kişilerin teşvik edilmesinin de büyük ölçüde, ormancılık gelirlerinden sağlanacak kaynaklara dayandırılması ilkesi benimsenmiştir. Bu ilkenin, devlet orman işletmelerinin kaynaklarının azalmasına yol açacağı açıktır.

c) "Devlet Ormanı" Sayılan Alanlardan Ormancılık Dışı Amaçlarla Yararlandırma: 1980'li yıllarda ormancı teknokratların ve hatta bilimadamlarının çoğunluğunun ayırdına bile varamadığı bir yasal düzenleme yapıldı ve 1982 yılında 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu çıkarıldı. Bu yasanın 8.maddesine göre; "A) Turizm alanlarında ve turizm merkezlerinde, Bakanlığın talebi üzerine, imar planları yapılmış ve turizme ayrılmış yerlerdeki taşınmaz mallardan (1) Hazineye ait yerlerle ormanlar, ilgili kuruluşlarca Bakanlığa tahsis edilir. Bu tahsisler; (...) B) ormanların turizme ayrılması ve amenajman planlarının tadili işlemleri tamamlandıktan sonra yapılır ve talep tarihinden başlayarak en geç bir ay içinde tamamlanır."

Aynı maddenin "C" bendine göre ise; "Bu taşınmaz malların yatırımcılara tahsisi, kiralanması ve bunlar üzerinde irtifak hakkı tesisine ilişkin esaslar ile süreler, bedeller, hakların sona ermesi ve diğer şartlar Bakanlık, Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2490 sayılı Artırma ve

Eksiltme ve İhale kanunu ile 6831 sayılı Orman Kanunu hükümlerine bağlı olmaksızın müştereken tesbit edilir." D) Bakanlık bu taşınmaz malları "C" fıkrası uyarınca tesbit edilmiş şartlarla, Türk ve yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilere kiralamaya, tahsis etmeye, bu taşınmaz mallar üzerinde müstakil ve daimi haklar dahil irtifak hakkı tesisine (...) yetkilidir."

Ancak bir yıl sonra çıkarılabilen "Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında yönetmelik" ile yasanın sözkonusu maddesine kimi açıklıklar getirilmiştir. Örneğin, yönetmeliğin 7.maddesine göre; "Turizm alan ve merkezlerinde imar planları ile turizme ayrılan taşınmaz mallardan Bakanlığın tasarrufuna alınmasına karar verilen ormanların bu kısımlarının Bakanlığa tahsisi Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan talep edilir. (...) Tarım ve Orman Bakanlığı gerekli inceleme ve işlemleri sonuçlandırarak Kanunun 8.maddesinin "A(1) fıkrası uyarınca tahsisinin yapıldığına dair belgeyi talep tarihinden itibaren en geç bir ay içinde Bakanlığa gönderir." Yönetmeliğe göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yapılan "kamu arazisi tahsis talepleri"nin bir ay içinde "Arazi Tahsis Komisyonu" tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Arazi Tahsis Komisyonu'nda Orman Genel Müdürlüğü'nden üye bulunmamaktadır. Söz konusu uygulamanın "irtifak hakkı tesisi" yoluyla da yapılması olanağı bulunmaktadır. Daha önceki yıllar Orman Genel Müdürlüğü'nün son derece olumlu bir yaklaşımının ürünü olarak kurulan ve her türlü alt yapı olanaklarıyla donatılarak çadırlı kamp yeri olarak yurttaşların yararlanmasına sunulan ünlü Kargı, Katrancı, Pamucak vb. çok sayıda ormanlı koyun, sözkonusu yasal düzenlemelere dayanılarak yerli

ve yabancı turizm şirketlerine "tahsis edilmesi", bu yolla gerçekleştirilmekte olan özelleştirmelerin çarpıcı örnekleridir.

Öte yandan; bu dönemde devlet ormanı sayılan alanların ormancılık dışı amaçlarla kullanılmasına yönelik başka yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Söz gelimi, 3373 sayılı yasa ile 6831 sayılı yasanın 17.maddesi de değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre; "turizm alan ve merkezleri dışında kalan devlet ormanlarında kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler için gerçek ve tüzel kişilere Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığınca bedeli karşılığı izin verilebilir. Bu izin süresi, kırk dokuz yılı geçemez. (...) Ancak, hak sahiplerinin kullanma hakları yer, bina ve tesislerin rayiç değeri üzerinden belirlenecek bedelle doksan dokuz seneye kadar uzatılabilir. (...) Turizm amaçlı tesisler için hak sahipleri adına tapuda irtifak hakkı tesis edilir." Gerçekte, bu yaptırım 6831 sayılı yasada, kısmen de olsa daha önce de vardı. Ancak, o zaman 2634 sayılı yasa yoktu. Yeni düzenlemeyle; 2634 sayılı yasada sözü edilen turizm bölge ve merkezlerindeki ormanlık alanlar içinde turistik tesisler kurulabilmesinin yanı sıra, turizm bölge ve merkezlerinin dışında kalan ormanlık alanlarda da aynı amaçlarla yapılacak yararlanmalara devlet ormanı sayılan alanların tahsisinin yapılabilmesi olanağı getirilmiştir. Ulusal düzeyde yol açabilecek "iki başlılık" örneği olumsuzlukların yanı sıra uygulama kapsamının da genişletilmiş olduğu bir gerçektir. Bir yıl bile geçmeden çıkartılan "6831 sayılı Orman Kanununun 16,17,18 ve 115. Maddeleri Gereğince Yapılacak Arazi Tahsisleri ve Verilecek İzinlere Ait Yönetmelik" ile ormanlar içinde maden, petrol arama ön işletme ve işletmesi; fabrika, hızar ve şerit tesisleri, ocak, su

ürünleri tesislerinin kurulmasının yanı sıra "turizm yatırımları için arazi tahsisi" işlemleri yeniden düzenlenmiştir. Yönetmelikle, 6831 sayılı yasanın söz konusu maddelerin uygulanmasının, kapsam olarak genişletilmesinin yanı sıra son derece de kolaylaştırılmaktadır. Turizm yatırımcılarına arazi tahsisi düzeyinde bir örnek vermek gerekirse, Yönetmeliğin 33. maddesine göre; "Turizmi alan ve merkezleri dışında kalan devlet ormanlarında ya da özel ormanlarda yahut hükmi şahsiyeti haiz" kamu kuruluşlarına ait ormanlarda turistik tesis kurmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin, en az 100 yataklık bir tesis kurmaları dışında önemli bir sınırlayıcı koşul getirilmemiştir. Öyle ki, yönetmeliğin 39. maddesine göre; orman alanlarının turizm yatırımlarına tahsisinde, yalnızca; "yatırımın özelliği", "yatak kapasitesi" ve "maliyeti" gibi durumlar göz önünde bulundurulacaktır. Kullanım hakkı için kesin izin süresi, ilk aşamada kırk dokuz yıl olarak belirlenmekte, ancak, sonradan doksan dokuz yıla kadar uzatılabilmektedir. Yönetmeliğin 45 ve 46. maddeleriyle; "turizmin gelişmesi ve turizm hizmetleri bakımından önemli görülen alışveriş merkezi, lokanta ve akaryakıt istasyonu gibi" tesisler kurmak isteyenlere "milli park ve tabiat parkı alanları" içinde de izin verilmesi, sözkonusu yaklaşımın boyutlarını açıklıkla ortaya koymaktadır.

Devlet ormanı sayılan alanların gerçek ya da tüzel kişilere, başta turistik tesis kurmak ve işletmek olmak üzere ormancılık dışı amaçlarla kullanılabilmelerine olanak veren yasal düzenleme ve uygulamalara ormancı teknokrat ve bürokratların nasıl yaklaştığı bir üst düzey yetkilisinin görüşleriyle örneklenebilir: "Doğal ormanlar turizmle yok ediliyor deniyor. (...) eğer Türkiyenin menfaati varsa ve

Türkiye ormanları yok olup da ormanlardan temin edilen fayda kayalardan gelecekse, ormanları yok edelim kaya yapalım. Felsefemiz bu. Eğer, Türkiye'de turizm bir gelir getiriyorsa, ormanların gelirinin bin misline ve Türkiye'nin sahil şeridini tamamen etkilemiyorsa, elbette ki, ormanlar yok edilip turizme tahsis edilecektir."

d) Temel Ormancılık Çalışmalarının Müteahhitlere Yaptırılması: Ormancılık çalışmalarının teknik gereklere göre yapılması yaşamsal öneme sahip bir sorundur. Ancak, 1980'li yıllarda bu alanda da, özelleştirme doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, 6831 sayılı yasanın 6.maddesi, 1987 yılında çıkarılan 3373 sayılı yasa ile; "Devlet ormanlarına ve devlet ormanı sayılan yerlere ait her çeşit işler Orman Genel Müdürlüğü'nce yapılır ve yaptırtılır" biçimine dönüştürülmüştür. Ayrıca, "Devlet Orman İşletmesi ve Döner Sermayesi Yönetmeliği'nin bu değişikliği sırasında yeniden düzenlenen 19. maddesi, gerçekte, işletmecilerce yapılacak ormancılık çalışmalarının, öncelikle çevredeki köylülere vahidi fiyatla, pazarlık ya da gündelikle yaptırtılmasına yöneliktir. Ancak; "civar köylülerin işe ehil olmamaları, yüksek fiyat istemeleri, işletmelerce belirli bir süre ve zamanda teslimi taahhüt edilen veya planlanan işlerin köylü elinde bulunan araçlarla bitirilememesi veya köylülerin işgüçlerinin yeterli olmaması..." vb.nedenlerle bu işlerin işyeri yakınında bulunmayan köylülere ya da kooperatiflerine, bu arada da taahhütle yaptırtılması düzeni getirilmiştir.

Öte yandan; ormancılık çalışmalarının müteahhitlere yaptırtılması uygulaması, önceleri, ağaçlandırma çalışmalarının gerektirdiği diri örtü temizliği ve toprak işleme kısımlarıyla sınırlı tutulurken, uy-

gulamalar bir süre sonra fidan dikimi, orman amenajman planları, sıklık bakımı, giderek orman sınırlandırma çalışmalarının nitelik belirleme dışındaki kısmını orman ağaçlarının dikili durumda iken satılmasını kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Öyle ki, iş, ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve otlak iyileştirme uygulama projelerinin de taahhüt yoluyla yaptırtılması noktasına vardırılmıştır. 1987 yılında, bu doğrultudaki uygulamalara göre; 15.875 hektar arazide ağaçlandırma öncesi hazırlık, 98.000 hektar orman amenajman planı ve yaklaşık 100 km. orman yolu müteahhitlere yaptırtılmıştır.

e) Karma Ormancılık Çalışmaları: Karma Ormancılık çalışmalarıyla çevredeki köylülerin yakınlarındaki ağaçlandırma alanlarına zarar vermelerinin önlenmesi ve ekonomik durumlarına bir katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmalar sırasında ağaçlandırma sahalarına korunga, fiğ vb.yem bitkileri ekilmekte, hasadı ve yararlanılması çevredeki köylülere bırakılmaktadır. FAO tarafından da desteklenen bu türden çalışmalar sırasında, ağaçlandırma yapılan devlet orman alanlarında çevredeki köylülerin yem, tıbbi bitki ve tarım yapmak üzere yararlandırılması, ormancılık kesimindeki öteki boyutlarıyla karşılaştırıldığında, hem gözetilen amaçlar hem de yaygınlık düzeyi yönünden olumluluk taşımaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GERÇEKLEŞMELER

150 yılı aşkın bir ormancılık gelişmesine sahip bulunan Türkiye'de, bu alanda nelerin nedenli gerçekleştirebildiğinin genel olarak bilinmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilebilenlerin yolaçtığı toplumsal, doğal ve bireysel maliyetlerin sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereklidir. Gerçekten de, gerçekleştirilebilenler için katlanılan maliyetler son derece yüksek olmuştur. Dahası, bundan sonra da bu maliyetlere ve belki de daha büyüklerine katlanılması gerekecektir.

Ormanların Korunması

"... Ormancılığın üç ana ilkesi olan işletmecilik, koruma ve geliştirme bir bütün olarak beraberce değerlendirildiğinde gerek kaynak, gerekse toplum açısından öngörülen hedeflere ulaşılabilecektir" gerçeğini anımsatan bir DPT uzmanı şu değerlendirmeyi de yapmaktadır:[23] "Orman koruması konusunda bilimsel yönden öngörülen bu gerçekler ve prensipler, ülkemiz gerçeklerinde tam olarak uygulanamamakta veya uygulanmamaktadır. Arazi kullanım planlarının gerek ülke gerekse orman içi alanlarda yokluğu mevcut ormanların hukuki sınırlarında belirsizlikler, ormanın değerlendirilmesin-

(23) Mustafa Konukçu, *Türkiye'de Ormancılık*, (Özel Baskı) Ankara, 1984 s. 118.

deki "kes-sat", "kes-yak" sosyal eğilimi ve davranışı odunu ikame edecek alternatif ürünlerdeki yetersizlikler uygulamaya dönük ve sistem görüşünü içeren eğitim noksanlığı gibi nedenlele ormanlarımızın korunması yapılamamaktadır."

Gerçekten de, ormanların korunması sorununun doğru olarak kavranabilmesi için sorunun geliştirme ya da iyileştirme ve işletmecilik boyutlarıyla birlikte, bir bütün olarak ele alınması gerekli, ancak yeterli olmayan bir koşuldur. Bu koşulun yanı sıra genel ekonomik, toplumsal, kültürel, doğal ve teknik süreçlerin de göz önünde bulundurulması zorunludur. Türkiye'de ormanların azalmasına yol açan süreçlerin ve neden olduğu ormansızlaşmanın boyutları birlikte ele alındığında bu gerçek kolaylıkla kavranabilecektir. Tablo 8 bu amaçla hazırlanmıştır.

Öte yandan; yine 1950-1989 döneminde Türkiye'de çıkan orman yangınlarının sayısı, yanan orman alanı ve yangın başına düşen yanan alan miktarındaki değişmelerin dönemlere göre incelenmesi de yukarıdaki yargıyı pekiştirmektedir. Tablo 9'da, 1950-1989 dönemindeki orman yangınlarının tarihsel gelişimi verilmiştir. Görüldüğü gibi; ormanlarla ilgili yasal düzenleme tartışmalarının gündemde olduğu yıllarda, orman yangınlarının sayısı, toplam yanan alan ve yangın başına düşen yanan alan genişliğinde büyük sıçramalar olmaktadır.

Ormanların içinde ve/veya bitişiğinde yaşayanların çevrelerindeki ormanlara çeşitli biçimlerde zarar verdiği bilinmektedir. Tarla açma, yerleşme, izinsiz ağaç kesme ve hayvan otlatma yoluyla ormanlara verilen zararların önlenmesi amacıyla çeşitli yasal ve kurumsal önlemler alınmıştır. Ancak bu önlemlere karşın, orman yangını, orman içine

yerleşme ve hayvan otlatma suçu sayısı daha da artarken tarla açma suçu sayısı, 1950'li yıllarda ortalama 14 bin iken 1980'li yılların sonunda 8 bin; ağaç kesme sayısı ise 38 binden 15 bine düşmüş ya da düşürülebilmiştir.

Kısacası; genel kültürel ve ekonomik düzeyin yükselmiş, ormancılık örgütünün araç-gereç ve personel donanımı artmış olmasına karşın, ormanlar gerektiğince korunamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında ise, siyasal amaçlı yönlendirmeler büyük ölçüde etkili olmuştur.

Tablo 8
Türkiye'de Nedenlerine Göre Orman Azalması (1950-1989)

Nedenler	*Hektar*	*Yüzde*
* Orman yangınları	675.584	27.3
* Tarla açma	173.680	7.0
* Yerleşme	21.885	0.9
* Ormancılık çalışmaları	?	?
- 1963-1982: Doğu Karadeniz'de	41.237	1.7
- 1965-1971: Antalya Bölge Md.	5.337	0.2
- 1973-1984: Gençleştirme çalışmaları	184.263	7.4
Toplam	1.101.986	44.5
* Anayasal ve yasal düzenlemeler;		
- 1950-1956: Makiliklerin Tefriki H.Y.	617.977	25.0
- 1956-1960: Orman Yasasının 2.maddesi	293.282	11.8
- 1961 Anayasası	116.584	4.7
- 1973-1983: 1744 Sayılı yasa	102.560	4.2
- 1982 Anayasası (1961 - 1981)	82.992	3.4
- 1983-1989: 3302 ve 3373 sayılı yasalar	158.639	6.4
* Ormancılık dışı kullanıma tahsis	?	?
Toplam	1.372.034	55.5
Genel Toplam	2.474.020	100.00

Tablo 9
Türkiye'de Orman Yangınlarının Dönemlere Göre Gelişimi

Dönemler	Yangın Sayısı Toplam	Yangın Sayısı Yıllık Ort.	Yanan Alan (1000 Dönüm) Toplam	Yanan Alan (1000 Dönüm) Yıllık Ort.
* 1950-1977	13.372	948	4.300	307.5
1950-1977	7.183	558	1.200	85.5
* 1978-1980	5.129	1.282	1.007	251.7
1981-1983	2.900	967	130	43.5
* 1984-1990	10.792	1.542	995	141.6

Dönemler	Yangın Başına Yanan Alan
* 1950-1977	4.247
1950-1977	153
* 1978-1980	196
1981-1983	50
* 1984-1990	92

* işaretli satırlardaki veriler, orman yasası çıkarma ya da değiştirme girişimlerinin gündemde olduğu yılların toplamını vermektedir.

Ormanlardan Yararlanma

Anımsanacağı gibi ormanlar, ancak ormancılık biliminin gerekleri yerine getirilerek işletildiğinde kendi kendini yenileyebilen bir kaynaktır. Başka bir söyleyişle; ormancılık biliminin gerektirdiği düzen içinde çalışıldığında ormanlardan devamlı olarak, sonsuza değin yararlanılabilir. Bu özelliği nedeniyle orman işletmeciliğinde, öteki kesimlerdeki işletmelerin hiçbirisinde görülmeyen özgül çalışma teknikleri geliştirilmiştir. Bu tekniklerin gerektiğince uygulanması durumunda ormanlar hem korunabilmekte hem de istenilen ürün ve hizmeti devamlı olarak sunabilecek biçimde yeniden yapılandırılabilmektedir.

Devlet orman işletmeciliğine geçilmesi daha önce de açıklandığı gibi, bu bütünselliğin özel kişiler tarafından sağlanamayacağı düşüncesinin bir ürünüdür. Ancak, bu bütünsellik, devlet orman işletmeciliği döneminde ne denli kurulabilmiştir? Bu sorunun yanıtlanabilmesi için iki boyutlu bir çözümleme gerekmektedir.

a) Ormancılık Çalışmalarının Teknik Düzeyi: Bu noktada, önce, ormancılığa ilişkin kimi temel bilgilerin anımsanması gerekiyor. Eraslan'ın da belirttiği gibi; "orman işletmesinde iki büyük iş evresi vardır. Bunlardan birisi *faydalanmadır.* Geniş anlamı ile *üretim,* ormanların kurulması, korunması, bakımı, onarımı, gençleştirilmesi ürünlerin hasat edilerek piyasaya ulaştırılması gibi çeşitli işlerdir. Bu işlerin düzenlenmesine *üretimin düzenlenmesi* ve buna göre ortaya çıkan düzene de *üretim düzeni* denir. (...) Üretim düzeni meydana getirildikten sonra, faydalanmanın düzenlenmesi ve planlanması gerekir.

Faydalanmanın düzenlenmesi demek ormanlardan her yıl çeşitli ürünlerden *ne miktarda, nerelerden, hangi yıllarda ve hangi sıra ile* bu ürünlerin alınacağını saptamak ve planlamak demektir. (...) Üretim ve faydalanma düzenlerinin birleştirilmesinden ve kaynaştırılmasından doğal nitelikte *amenajman planı* meydana gelir.[24] Türkiye'de ormanların amenajman planlarının gereklerine göre işletilmesi hem "dün" hem de "bugün" yasal olarak zorunlu kılınmıştır. Ancak, 1973 yılına değin yapılabilen amenajman planı hazırlama çalışmalarının dökümü aşağıya çıkarılmıştır:

(24) İsmail Eraslan; *Ormancılık Bilgisi,* İÜ Orman Fakültesi, İstanbul, 1983, s. 128.

Dönemler	Kesin Amenajman Planı Yapılan Alan (Hektar)
1924-1944	1.291.592
1947-1949	422.910
1950-1953	1.663.371
1963-1972	19.127.731

1973 yılında yeniden düzenlenmesine başlanan amenajman planları, çeşitli nedenlerle gereken hız ve yaygınlıkta hazırlanamamış, böylece çalışmaların ormancılık biliminin gereklerine göre yapılması rastlantılara kalmıştır. Bu gerçek Orman Genel Müdürlüğü'nün ilgili daire başkanının 1987 yılında Orman Genel Müdürü'ne verdiği brifing sırasında; "... geçmiş yıllarda biriken hizmetlerin kısa zamanda tamamlanması mümkün değildir. Zira 20.2 milyon hektar orman varlığımızdan 9.5 milyon hektarının amenajman planları yenilenebilmiş, 10.7 milyon hektarlık orman sahasının ise bugün itibariyle amenajman planları yapılamamıştır. Dolayısıyla 10.7 milyon hektarlık orman sahamızda plansızlık nedeniyle ormancılık faaliyetleri yapılamamaktadır."[25]

Ormancılık çalışmalarının, ormanların devamlılığına zarar vermeyecek biçimde yürütülebilmesi yönünden yaşamsal öneme sahip olan amenajman planlarının zamanında yapılamaması ya da yapılmamış olması, bu bağlamda söz konusu edilebilecek tek olumsuzluk değildir. Yapılmış planların taşıdığı eksikliklerle birlikte gerektiğince uygulanamaması ya da uygulanmaması da önemli bir olumsuzluktur. Sözgelimi, 1960'lık yılların ortasına değin hazırlanan amenajman planları, ilke olarak, belirli olgunluk çapına ulaşmış ağaçların ormandan çıkarılma-

(25) Orman Amenajman Çalışmalarına Ait Brifing Notları, 4 Şubat 1987.

sı, yani seçme düzenini önermiştir. Oysa ormancı bilim adamı Prof. Dr. Besalet Pamay'a göre; "seçme kesimleri, bir gençleştirme kesimi olmadığından, ülkemiz ormancılığımızda en az 35 yıl, koru ormanlarının gençleştirilmesi diye bir soruyu akla getirmemiştir. Bütün ormancılık düzeni, seçmeye göre kurulmuştur. Bunun bir sonucu olarak da ülke ormanları, seçme kesimleriyle ve ormancı eliyle saha, servet, artım ve kuruluşlarından çok şeyler kaybetmiştir."[26] Sonraki yıllarda yapılan amenajman planları ise başka bir teknikle hazırlanmıştır. Ancak, bu teknikle hazırlanan amenajman planlarının hem içerdiği eksiklikler hem de uygulanması sırasında yapılan yanlışlıklar çalışmaların ormanların devamlılığını sağlayabilecek biçimde yürütülebilmesini güçleştirmiştir. Bu nedenledir ki çoğu yörede, ormancılık çalışmaları da ormansızlaşmaya katkıda bulunmuştur.

b) Orman Ürünleri Hasadı: Açıktır ki, ormanlar belirli amaçlarla yetiştirilip işletilir. Son yıllarda, deyiş yerindeyse "süs" olsun diye de orman yetiştirilmesi gereği de gündeme getirilmiştir. Gerçekte, ormanların "süs" olmaklığı da bir amaçtır. Ne ki, Türkiye'de bu gerçeğin kavranabilmesi için bugünlere ulaşılması gerekmiştir. Bugünlere değin ormanlar, hemen hemen yalnızca çeşitli ürünlerinin elde edilmesi amacıyla "işletilmiştir". Gerçekte "işletilmiştir", ne ekonomik ne de orman işletmelerinin evrensel özellikleri yönünden doğru seçilmiş bir yargı değildir. Daha önce de değinildiği gibi ormanların işletilmesi, Türkiye'de çoğu zaman ve yörede yalnızca ormanların kesilmesine dönüştürülmüş-

(26) Besalet Pamay; "Türkiye Koru Ormanlarında Gençleştirme Çalışmalarının Gelişimi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İÜ Orman Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 92.

tür: 1937'den bu yana ormanların devamlılığı yönünden zorunlu teknik çalışmalar, altyapı niteliğindeki yatırımlar gerektiğince yapılamaz ya da yapılmazken, orman ürünlerinin, özellikle de hammadde odunun hasadı, hemen hemen her zaman hedeflenenden daha fazla gerçekleşmiştir. Üstelik hasat edilen ürün miktarı 1970'li yıllara değin hızla artırılmıştır. Gerçekleştirilen asal orman ürünleri miktarları Tablo 10'da verilmiştir:

Tablo 10
Türkiye'de Dönemler İtibarıyla Hammadde Odun Hasatı
(1000m³)

Dönemler	*Yapacak Odun*	*Yakacak Odun*	*Toplam*	*Yıllık Ortalama*
1937-1949	6.601	41.613	48.215	3.709
1950-1960	15.364	92.689	108.053	9.823
1961-1970	33.810	118.070	151.830	15.183
1971-1982	76.746	177.261	254.007	21.167
1983-1989	49.798	72.607	122.405	17.486

Hammadde odun hasadındaki artışlar, özellikle ormancılık öğreniminden geçmemişler tarafından "sevindirici" bulunabilir. Böylesi gelişmeler, çok yakın zamanlara değin ormancılık kesimi çalışanları arasında da farklı biçimde algılanmamıştır. Öte yandan, daha önce de değinildiği gibi, görece olarak geri yahut yaşanan ekonomik bunalımlardan kolay çıkış yollarına başvuran yönetimlerin egemen oldukları ülkelerde doğal ormanlar her zaman madenler gibi önemli bir gelir kaynağı olarak görülmüştür.

DPT uzmanı Konukçu da ormancılık politikalarında *üretim artışına ağırlık ve öncelik verildiği* saptamasını yaptıktan sonra söz konusu gelişmeleri

şöyle değerlendirmektedir: "Yapılan araştırmalar ormanlardan yılda çekilen odun hammaddesi miktarının, planlı ve plandışı endüstriyel ve yakacak odun toplamı olarak 35 milyon m^3 dolayında bulunduğunu göstermektedir. Bu gerçek, hasat/servet oranının yüzde 3.7 olarak sonuçlanmasına neden olmaktadır. Halbuki, ormanların devamlılık prensibi, bu yüzdenin 2.3 seviyesinde olmasını öngörmektedir."[27] Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ormancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda da aynı gerçek şöyle dile getirilmektedir: "1976 yılında 22.612.000 m^3, 1977 yılında 22.441.065 m^3, 1978 yılında 22.531.427 m^3 1979 yılında 22.732.930 m^3, 1980 yılında 23.066.152 m^3, 1981 yılında 22.295.296 m^3 üretim gerçekleştirilmiştir. Oysa ki, ormanlarımızın etası 22.382.598 m^3 dikili gövde hacmıdır. Bütün bu yıllarda, kabuk payı düşülmeden, zayiatlar hesaba katılmadan bile etadan fazla kesim yapıldığı bilanço verilerine göre ortaya çıkmaktadır. Bu zayiat hesaba katıldığında 1972 yılından beri etanın üstünde kesim yapıldığı sonucuna varılır. (...) Şüphesiz bu durum ağaç servetinin azalmasını ve meşcerenin yapısının bozulmasını sonuçlandırmakta..."[28] Bu saptamalar yapılırken, yasadışı yollarla yapılan yararlanmaların kapsam dışında tutulduğu göz önünde bulundurulursa yaşanan sürecin boyutları daha kolay kavranabilecektir.

Yasal ve yasadışı orman ürünü hasat çalışması sonucu elde edilen ürünlerin, yurtiçi gereksinmeyi karşılayamadığı belirlenmiştir. Orman Genel Müdürlüğü'nün belirlemelerine göre 1990 yılında, 2,4 milyon m^3'ü tomruk olmak üzere sanayide kullanı-

(27) Mustafa Konukçu, a.g.e., s. 14

(28) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ormancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, Eylül 1985, s. 361, 363.

labilecek odun gereksinmesinin 3 milyon m^3'ünün yurtiçinden karşılanması olanaklı değildir. Öngörülere göre bu açık, 2000 yılında 4.4; 2010 yılında da 6.6 milyon m^3'e ulaşacaktır. Yakacak amacıyla kullanılabilecek oduna yönelik gereksinmenin ise 1990'da 20.9 milyon m^3'e ulaşacak ve bu miktarın da 7.6 milyon m^3'ü yurtiçi üretimle karşılanamayacaktır. Öngörülere göre yakacak odun açığı, ancak 2006'da kapanabilecektir.[29] Yakacak odundaki açığın, ormanlardan teknik dışı yollarla karşılanacağı göz önünde bulunursa, sorunun yol açabileceği orman yıkımının boyutları daha kolay kavranabilecektir.

Öte yandan, Türkiye'nin, artık orman ürünü dışalımcısı bir ülke konumuna geldiği söylenebilir. Gerçekten de; uygulanan çeşitli teşvikler nedeniyle 1980'li yılların başlarına değin dışsatım fazlası veren Türkiye, bu teşviklerin kaldırılması ve dışalımın serbest bırakılması sonucu giderek büyüyen miktarda orman ürünü dışalımı yapmaya başlamıştır. Örneğin, 1982 yılında, 16.8 bin m^3 yuvarlak odun dışalımı yapılmasına ve bu nedenle 6.4 milyon dolar ödenmesine karşılık 647.8 bin dolar karşılığında 445.2 bin m^3 dışsatım yapılmıştır. Oysa 1987 yılında dışalım 168.8 milyon dolar karşılığında 1.6 milyon m^3'e çıkmış; dışsatım ise 38.4 milyon dolara ve 142.6 bin m^3'e düşmüştür.[30] Gelinen nokta ortadadır.

Açıktır ki; ormanların işletilmesi yalnızca hammadde odun hasadı boyutuna sahip değildir: Reçine, sığla yağı, mantar, yaprak vb. ikincil ürünlerin hasatının yanı sıra avcılık, kampçılık vb. olanakla-

(29) *Ormancılık Ana Planı 1990-2009*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara 1988, s. 32.

(30) *Kuruluşunun 150. Yılında Ormancılığımız*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara, 1989, s. 67.

rın şağlanması da ormanların işletilmesi kapsamında değerlendirilmesi gereken etkinliklerdir. Ayrıca, bu türden gelir elde edilebilir işletme etkinliklerinden başka, "ormanların toplumsal hizmetleri" olarak da anılan, ancak ülkemizde henüz fiyatlandırılamayan toprak ve su dengesinin korunması, iklimin ılımanlaştırılması, sağlıklı soluma ve rekreatif yararların devamlılığının sağlanmasına yönelik etkinlikler de devlet orman işletmelerinin işletme etkinlikleri kapsamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, özellikle ulusal parkçılık ve doğal hayatı koruma amaçlı çalışmalar göz önünde bulundurulmalıdır: Sözgelimi, 1989'a değin açılan ulusal park sayısı 21'e; bu amaçla ayrılan alanların toplamı ise 263.575 hektara ulaşmıştır. Bu parkların yanı sıra 350 dolayındaki ormaniçi dinlenme yerinde her yıl yaklaşık 10 milyon yurttaşımız yararlanabilmektedir. Yine bu bağlamda, 1987 ve 1988 yıllarında "Tabiatı Koruma Alanı" olarak, toplam 25.492 hektar genişliğinde 18 yerin korunmaya alındığı söylenebilir.

Öte yandan; hasat edilen çeşitli orman ürün ve hizmetlerinin nitelik ve niceliği ile ormanların verim gücüyle ilişkisi ormanların işletilmesinde gözetilmesi gereken yalnızca bir boyutudur. Orman ürünü ve hizmetlerinin hasadına yönelik etkinliklerinin nasıl bir işlendirme düzeni içinde gerçekleştirildiği, hasat edilen ürün ve hizmetlerinin değerlendirilmesi sırasında somutlaşan değerin bölüşümünün de kısaca irdelenmesi; devlet orman işletmeciliği düzeninin tüm boyutlarıyla kavranabilmesi yönünden zorunludur.

Onlarca yıldır sürdürülegelen uygulamaya göre, devlet orman işletmeleri orman ürünlerinin hasadı sırasında çevredeki köylülere yaptırtmaktadır. Özellikle ağaç kesme, tomruklama ve odun yapma ile ke-

sim yerinden ormaniçi depo (ya da rampalara) sürütme, son depoya (ya da satış deposuna) taşıma işlerindeki bu uygulama devlet orman işletmeciliği öncesi dönemden kalmadır: İşletmeler orman ürünlerinin hasadı başta olmak üzere ormancılık çalışmalarını, genel olarak *"vahidi fiyat"* düzeniyle yaptırtmaktadır. Açık ve geniş alanlarda yapılan işin özellikle niceliğinin (ya da birim zamandaki işgücü veriminin) denetlenemeyeceği kaygusunun ürünü olan bu düzenle çalıştırılanlar toplumsal güvenlik, sendika ve iş yasaları yönünden işçi sayılmamakta, bu nedenle işçilerin sahip oldukları ekonomik ve demokratik haklardan yararlanamamaktadır. Bu durum, en somut biçimde, işin köylülere verilmesi ve vahidi fiyatların belirlenmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin 6831 sayılı yasanın 40. maddesine göre; "köylülerin işgüçlerinin yeterli bulunmaması veya işe ehil olmamaları veya aşırı fiyat istemeleri veya işin dağıtımı ve yapılması ile ilgili konularda çözülmesi mümkün olmayan ihtilaflar çıkarmaları gibi" hallerde işi başkalarına verebilmektedir. Orman işlerinde çalışacak köylülerin üstlenecekleri işin birim bedeli üzerinden pazarlık yapabilme olanaklarını ortadan kaldıran bu yaptırım, bu bedellerin yani birim fiyatların görece olarak düşük belirlenmesi biçiminde somuta yansımaktadır. Örneğin; ağaç kesme, tomruklama, sürütme ve taşıma işlerinde birim fiyatlar, toptan eşya fiyatlarındaki artışların çoğu zaman altında artmıştır. 1970-1986 döneminde toptan eşya fiyat endeksleri 105.6 kat artarken ağaç kesme ve tomruklama birim fiyatları 94.4; sürtünme birim fiyatları 36.4 ve taşıma birim fiyatları da 27.1 kat artmıştır. Oysa aynı dönemde, devlet orman işletmelerinin, örneğin piyasaya yönelik tomruk satışlarında fiyatlar 302.3 kat artmıştır.

Başka bir söyleyişle orman işçiliği yapan köylülere ödenen ücret, yarattığı değer içindeki payı, toplam (kesme-tomruklama, sürütme ve taşıma) yüzde 6.1 dolayındadır. Bu miktar içinde köylülerin çekim hayvanı, motorlu testere, traktör, kamyon vb. araçlarının yıpranma paylarını da içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Devlet orman işletmelerinden satın alınan tomruğun el değiştirmesi, giderek keresteye dönüştürülüp satılması durumunda oluşan fiyatlar ele alındığında bu payların daha da düşeceği söylenebilir. Bu noktada; vahidi fiyatla çalışan köylülere yalnızca bu ücret düzeniyle çalışmaları koşuluyla sağlanan kimi olanaklar akla gelebilir. Daha önce de değinildiği gibi ormancılık çalışmalarında vahidi fiyat bedel düzeniyle işlendirilen köylülere yaptıkları işin nitelik ve niceliği göz önünde bulundurularak çeşitli ödemeler yapılabilmektedir. Örneğin, 6831 sayılı yasanın 34. maddesi uyarınca yapılan işe ilişkin hakediş bedelinin yüzde 2'si oranında yapılan "istihkak fazlası" ödemeleri, 1982 yılında 96.4, 1983 yılında 120.5 ve 1984 yılında da 231.4 milyon TL olmuştur. Ancak, bu değerlerin aynı yıllardaki hasat giderleri ve satış gelirleri içindeki paylarının, sırasıyla; 1982 yılında yüzde 0.67 ve yüzde 0.16, 1983 yılında yüzde 0.58 ve yüzde 0.12, 1984 yılında da yüzde 0.65 ve yüzde 0.13 olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Ayrıca, "istihkak fazlası" uygulamasının yalnızca kesilip tomruklanan ya da oduna dönüştürülen ürünün satış istif yerlerine taşınması durumunda sözkonusu olabildiği ve bu gereği de her köylünün yerine getiremediği; ancak taşıma aracı da edinebilecek ya da kiralayabilecek güçte olanların bu uygulamalardan yararlanabildiği bilinmelidir. Öte yan-

dan; yasanın aynı maddesine dayanılarak yapılan "köylü pazar satışı"ndan da, giderek yaygınlaşan bir eğilim olarak orman işletmelerinden işi alabilen işveren konumundaki kişilerin yararlanabildiği söylenebilir.

Kısacası; devlet orman işletmeciliği düzeninde, ormanlarda yaratılan değerden "devlet" en büyük payı almakta, devlet orman işletmelerinin depolarında satılan ürünün piyasa sürecindeki olağanüstü değerlenmesinden ise, çoğunluk, aracı, kısmen de sanayici kesimler yararlanmakta; orman işçiliği yapan köylüler ise çoğu zaman işgüçlerinin bile karşılığını alamamaktadır. Ek olarak birim fiyatların tek yönlü biçimde yönetim tarafından belirlenebilmesi olanağı iktidarlar tarafından özellikle seçim öncelerinde kullanılarak büyük artışlar yapılabilmekte; böylelikle vahidi fiyat düzeninin işlerliğinden politik amaçlarla da yararlanılabilmektedir.

Orman Yetiştirme

Türkiye'de orman yetiştirme, özellikle de ağaçlandırma çalışmalarına öncelikle bataklıkların kurutulması ve maden direği elde edilmesine yönelik okaliptüs ormanlarının yetiştirilmesiyle başlatılmış; bu arada köy ve belediyelerin ağaçlandırma yapmaları için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu çalışmalar sonunda 1956 yılına değin 852.8 hektar okaliptüs ormanı yetiştirilebilmiş, köy ve belediyeler tarafından da Orman Genel Müdürlüğü'nün desteğiyle 4.924.2 hektar alan ağaçlandırılmıştır. Aynı dönemde devlet orman işletmeleri tarafından ancak 1946 yılında başlatılan çalışmalarla 3.506.2 hektarı ormandışı, 34.504.6 hektarı da orman içinde olmak üzere toplam 38.010.8 hektar alan ağaç-

landırılabilmiştir.[31] Devlet orman işletmeciliği düzeni içinde 1956-1990 döneminde yapılabilen yetiştirme çalışmalarının nitelikleri ve yıllara göre dökümü Tablo 11'de verilmiştir.

Son yıllardaki orman yetiştirme, özellikle de ormaniçi ağaçlandırma çalışmalarındaki hızlı artışların parasal kaynağı, "orman bakım" payının, dolayısıyla da "orman imar giderleri" adı altında orman ürünlerinin satışından sağlanan gelirlerle elde edilmiştir. Gerçekten de; 1970'li yıllarda devlet orman işletmelerinin toplam giderleri içinde yüzde 20'lik paya sahip olan "orman bakım" giderleri, sözgelimi 1982'de yüzde 31.2, 1983'de yüzde 33.5, 1984'te yüzde 30.9, 1985'de yüzde 31.8 ve 1986'da da yüzde 35.9'a çıkmıştır. Orman bakım giderlerinin ortak dağıtıma tutulan giderler içindeki payı ise 1986'da yüzde 48.7 iken, düzenli bir artışla 1987'de yüzde 74.7'ye yükselmiştir. Öte yandan "orman bakım giderleri" içinde doğrudan orman yetiştirmeye yönelik payda artırılmıştır: Örneğin; 1984 de yüzde 27.2'lik bir paya sahip bulunan "ağaçlandırma giderleri", 1985'te yüzde 36, 1986'da da yüzde 34.5 olarak gerçekleşmiştir.[32]

Öte yandan, son yıllardaki orman yetiştirme çalışmalarında gözlenen hızlı artışların yanı sıra yetiştirme amaçları da farklılaştırılmıştır: Kentsel yerleşmelerin çevresindeki "Yeşil Kuşak" çalışmalarıyla toprak koruma amaçlı çalışmalar bu bağlamda sayılabilir. Ancak, ormaniçi ağaçlandırmalarda tür seçimlerinde, ormanların ağaç türü zenginliğinin ko-

(31) Metin Özdönmez; *Türkiye'nin Ağaçlandırma Problemleri Üzerinde Ormancılık Politikası Yönünden Araştırmalar*, İÜ Orman Fakültesi, İstanbul, 1971, s. 24, 32, 34-36.

(32) Orman Genel Müdürlüğü 1988 Yılı Döner Sermaye Bütçesi, s. 90.

Tablo 11

Türkiye'de Orman Yetiştirme Çalışmaları (Hektar)

Yıllar	*Ormaniçi*	*Ormandışı*	*Erozyon K. Kontrol*	*Mer'a Islah*	*Gençleştirme*	*Enerji Ormanı*	*Toplam*
1981'e kadar	591.928	25.071	120.598	38.826	422.532	29.797	1.228.752
1982	52.341	1.339	4.826	2.017	75.323	15.948	151.794
1983	63.785	2.425	13.635	3.915	47.377	26.786	157.923
1984	85.471	2.156	12.608	1.838	46.941	40.759	189.773
1985	98.198	2.211	15.907	3.395	51.406	55.606	226.723
1986	106.875	1.834	12.080	2.189	48.169	65.494	236.641
1987	111.057	2.987	14.264	3.000	47.951	79.610	258.869
1988	114.898	4.671	23.806	3.640	45.751	61.600	254.366
1989	93.786	3.740	25.555	3.530	46.010	57.668	230.289

Kaynak: Orman Genel Müdürlüğü Ağaçlandırma ve Sivilkültür Dairesi Başkanlığı.

runması için gerektiğince özenli davranılamamıştır. Örneğin 1990 yılına değin yapılabilen 1.1 milyon hektar ormaniçi ve dışı ağaçlandırma çalışmasının, yüzde 47'si kızılçam olmak üzere yüzde 87.6'si çeşitli çam türleriyle gerçekleştirilmiştir. Geniş yapraklı türler ile ağaçlandırılabilen alan ise yüzde 5.2'lik bir paya sahiptir. Ek olarak, yapılan ormaniçi ağaçlandırma çalışmalarının, hemen hemen tümü hammadde odun elde edilmesi amacına yönelik olmakla birlikte, bu amaçlar ayrıntılaştırılamamıştır.

Türkiye'de olabildiğince kısa zamanda ağaçlandırılması gereken alanın 15 milyon hektar dolayında olduğu göz önünde bulundurulursa, sürdürülegelen çalışmaların niceliksel yetersizliği daha kolay kavranabilecektir.

Orman-Köy İlişkileri

Daha önce de değinildiği gibi Türkiye'de ormanlarla içinde ve bitişiğinde yerleşik köylülerin ilişkisini ormanlara zarar vermeyecek biçimde düzenleme amacıyla iki boyutlu bir uygulama sürdürülmektedir.

a) Köylülerin Öz Gereksinimlerinin Düşük Bedellerle Karşılanması: Ormanların içinde ve bitişiğinde yaklaşık 10 milyon kişi yaşamakta ve orman ürünü gereksinmesini çevrelerindeki ormanlardan karşılamaktadır. Bu amaçla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1920 yılında çıkarılan ve köylere hane başına 18 dönüm üzerinden "baltalık" ayrılmasını öngören Baltalık Kanunu, bu yasayı yürürlükten kaldırarak köylülerin çevrelerindeki ormanlardan yararlanması yeniden düzenleyen 484 sayılı "Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkına Dair Kanun", giderek, uygulamaya yeni bir işlerlik

kazandıran 3116 sayılı yasanın 17-20.maddeleri, sonra da 6831 sayılı yasanın birçok kez değiştirilen 32-38. maddeleri, köylülerin bireysel ve ortak orman ürünü gereksinmesinin karşılanması amacına yönelik düzenlemelerdir. Bu düzenlemelere dayanılarak yapılan uygulamalar sırasında söz konusu gereksinmenin orman içi ve bitişiği ile ormanlara 10 km. uzaklıktaki köylerde, sonra bir ara kasabalara ya da "kasaba niteliğinde köylerde" yaşayanlardan gelmesi, gereksinim duyulan ürünün niteliği, gereksinimin bireysel ya da ortak olması durumlarına göre değişen oranlarda indirimli fiyatlarla orman ürünü satışı yapılmıştır ve yapılmaktadır. Bu yolla yalnızca 1982-1987 döneminde; 2.9 milyon m^3 yapı odunu (yapacak odun) ve 56.7 milyon ster (yaklaşık 42.5 m^3) yakacak odun indirimli fiyatlarla "orman köylüleri" ne verilmiştir. İndirimlerin parasal tutarı, 1982'de 27.3 milyar TL iken 1987'de 94.8 milyar TL olmuştur.

b) "Orman Köylüleri"nin Kalkındırılması: Bilindiği gibi 1956 yılında çıkarılan 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 13. maddesiyle yasal olarak gündeme getirilen "Orman Köylülerin Kalkındırılması" sorunuyla ilgili olarak sonraki yıllarda da çeşitli anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmış; ödenekler ayrılmış, fonlar oluşturulmuştur. Somut olarak 1970'li yıllarda başlayan, ancak, ORKÖY'ün kurulmasıyla birlikte yaygınlaşıp çeşitlenen uygulamalar sırasında yalnızca 1974-1985 döneminde, 1985 yılı fiyatlarıyla 44.5 milyar TL'si bireysel ve 8.9 milyar TL'si de kooperatif projelere, toplam 53.4 milyar TL kaynak aktarımı yapılmıştır. Bu aktarımdan 166.122 köylü ve 310 "orman köyü kalkındırma kooperatifi" yararlandırılmıştır.

"Orman Köylülerinin" kalkındırılmasına yöne-

lik olarak gerçekleşmeler yalnızca parasal kaynak aktarımıyla sınırlı olmamıştır: 2924 sayılı "Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun"un ve uygulanmasını düzenleyen yönetmeliğin yürürlüğe konmasıyla birlikte, "ormaniçi köyler halkına" toprak dağıtımına başlanmıştır. 6831 sayılı yasanın 2.maddesinin uygulanmasıyla "orman olarak muhafazasında yarar görülmediği" için ormancılık düzeni dışına çıkarılan alanlardan 4-5 bin hektar,"ormaniçi köyler halkı"ndan sayılan kişilere dağıtılmıştır. Ancak bu tür uygulamalar yaygınlaştırılamamıştır.

Örgütlenme

1980'li yılların başında on yıldır etkinlikte bulunan Orman Bakanlığı'nın kapatıldığına; orman-köy ilişkileri, milli parklar ve avcılık ile ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarını yürüten genel müdürlüklerin de daire başkanlıklarına dönüştürüldüğüne daha önce değinilmişti. İzleyen on yıl içinde bu düzenleme hem ormancı çalışanlar arasında hem de muhalefet partileri ve meslek örgütlerinin temel yakınma konularından biri olmuştur. Gerçekte, "bakanlıksız" on yıllık dönemde, yoğun yasal ve kurumsal karmaşaya karşın ormancılık çalışmaları, en azından niceliksel olarak hızlanıp yaygınlaşmıştır. Ancak, yakınmalar, giderek, açık bir söyleyişle "bakanlık fetişizmi" boyutlarını kazanmıştır: Öyle ki, bakanlık düzeyinde örgütlenmeyle birlikte tüm sorunlarının çözümlenebileceği düşünülmeye başlanmıştır. Ancak, dönem boyunca bakanlı ve bakanlıksız dönemlerin bilimsel bir değerlendirilmesi; çalışmaların hangi örgütlenme biçimiyle daha verimli, etken kılınabileceğine yönelik

herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Sonunda, siyasal iktidar da deyiş yerinde ise "havaya girmiş"; 1991 yılı Ağustos ayında Orman Bakanlığı yeniden kurulmuştur. Ancak, bu kez bakanlık düzeyinde örgütlenme isteminin temel gerekçelerinden biri olan uğraşı alanları yalnızca merkezde genel müdürlükler düzeyinde örgütlenmiş; Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü, Milli Parklar ve Yaban Hayatı ile Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlükleri kurulmuştur. Henüz ilgili yönetmelikler çıkarılmadığı için bu genel müdürlüklerin gerekli kaynakları nereden sağlayacağı; nasıl bir düzen içinde çalışacakları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, genel bütçeden kaynak sağlanacağı ve daha önce oluşturulmuş, örneğin "Orman Köylülerini Kalkındırma Fonu" ve "Ağaçlandırma Fonu"ndan da yararlanılacağına ilişkin belirtiler bulunmaktadır.

Öte yandan, yeni bakanlık örgütlenmesinin öncekinden çok daha "geri" bir yapılanmaya sahip kılındığı da söylenebilir: Örneğin, 1960'lı yılların sonlarında kurulan Orman Bakanlığı'nın örgütlenmesinde bulunan "Yüksek Fen Kurulu" ve "Ormancılık Yüksek Danışma Kurulu" vb, bir anlamda demokratik, katılımcı kurumlara yeni bakanlık örgütlenmesinde yer verilmemiştir. Ayrıca, 1980'li yıllarda 6831 sayılı yasada yapılan ve daha önce sözü edilen değişikliklerle, örneğin orman sınırlandırma; herhangi bir yeri "orman olarak muhafazasında yarar görmeyerek" "orman" saymama; "orman köylülerinin" devlet ormanlarının içine yerleştirilmesi ya da başka bir söyleyişle "orman köylülerine" toprak dağıtılması vb. uygulamalarında Orman Bakanına sağlanan yetkililerle birlikte ele alındığında, bu durum siyasal iktidarların denetlenmesi olanaklarının tümüyle ortadan kaldırılması biçiminde değerlendirilebilir.

SONUÇ

Türkiye ormanları ve ormancılığı pek çok yönden azgelişmiş ülkelere özgü niteliklere sahiptir. Ülke nüfusunun yarısına yakın bir kısmının kırsal kesimde, bunların da yaklaşık yarısını oluşturan en yoksul kesiminin ormanların içinde ve bitişiğinde yerleşik olması, ormanlar ve ormancılık üzerinde çeşitli baskılara yol açmıştır. Siyasal iktidarlar ve/veya iktidar savaşımı içinde olanlar, her durumda bu koşullardan yararlanma çabası içinde olmuştur. Bu nedenledir ki, Türkiye'de gerçekçi ormancılık politikaları çoğunlukla üretilememiş; üretilebilenler de kararlılıkla uygulanamamıştır. Öyle ki, eninde sonunda orman yıkımlarına yol açabilecek anayasal ve yasal düzenlemeler yapılabilmiştir. Ormancı çalışanları, zaman zaman "devlete karşı" çalışmak zorunda bırakan bu düzenlemeler nedeniyle ormancılık örgütü ile ormanların içinde ve bitişiğindeki yerleşmelerde yaşayanlar her dönemde çatışmalı ilişkiler içinde olmuştur. Bu çatışmalar, kimi dönemlerde, ormancı çalışanların öldürülmesine yol açabilecek boyutlar da kazanmıştır.

Öte yandan; ormancılık dışı kamuoyu, ormancılık kesiminde yaşayanların hemen hemen hiçbir yanıyla ilgilenmemiştir. Öyle ki, ormancılık kesimindeki gelişmeler doğayı, çevreyi koruma amaçlı duyarlılıkların yaygınlaşıp güçlendiği dönemlerde bile, ülke aydınlarının tartışma gündemlerine gire-

memiştir. Bu ilgisizlik ormanların yıkımına yol açabilecek düzenlemelerin gündeme getirilmesi ve uygulanmasını son derece kolaylaştırmıştır.

Söz konusu olumsuzluklar nedeniyle ormanlar, giderek azalmış; kalanların da niteliği büyük ölçüde bozulmuş; ülke yüzeyine dağılımları daha da dengesizleşmiştir. Ormansızlaşmanın kaçınılmaz sonuçları ise, artık daha sık yaşanır olmuştur: Doğu Karadeniz başta olmak üzere ülkenin çeşitli yörelerinde yaşanan toprak kaymaları ve su baskınları; içme ve sulama amaçlı baraj ve göletlerin kısa sürede kullanılamaz duruma gelmesi; ülke yüzeyinin yüzde 85'inde yaşanan şiddetli ve çok şiddetli toprak aşınması ve taşınması; orman ürünleri sunum yetersizliği vb. biçimlerde ortaya çıkan bu sonuçlar, toplumsal ve ekonomik yaşama giderek büyüyen yıkımlar getirmektedir.

Türkiye'deki ormansızlaşma süreci; artık, sektörel bir sorun sayılamayacak boyutlar kazanmıştır. Durdurulması, ulusal düzeyde politikaların geliştirilmesini ve kararlı olarak uygulanmasını gerektirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Ortak Geleceğimiz, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Çeviren: Belkis Çorakçı), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1989, Ankara.

Cumhuriyetimizin 60. Yılında Ormancılığımızda Gelişmeler, Orman Genel Müdürlüğü, 1983, Ankara.

Kuruluşunun 150. Yılında Ormancılığımız, Orman Genel Müdürlüğü, 1990, Ankara.

Bernhard, R.; *Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri*, TC Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1935, Ankara.

Çağlar, Yücel; *Türkiye'de Ormancılık Politikası-Dün*, 1979, Ankara (Özel Basım).

Çağlar, Yücel; *Türkiye'de Devlet Orman İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Çevre ve Ormancılık Dergisi Yayını, 1989, Ankara.

Çepel, Necmettin; *Orman Ekolojisi*, İÜ Orman Fakültesi, 1983, İstanbul.

Çepel, Necmettin; *Peyzaj Ekolojisi*, İÜ Orman Fakültesi, 1988, İstanbul.

Çepel, Necmettin; *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*, İÜ Orman Fakültesi, 1988, İstanbul.

Gökmen, Halil; *Kapalı Tohumlular-Angiospermae*, Orman Genel Müdürlüğü, 1973, Ankara.

Kalıpsız, Abdülkadir; *Orman Hasılat Bilgisi*, İÜ Orman Fakültesi, 1982, İstanbul.

Kayacık, Hayrettin; *Orman ve Orman Ağaçlarının Özel Sistematiği, I. Cilt, Gymnospermae (Açık Tohumlular)*, İÜ Orman Fakültesi, 1980, İstanbul.

Konukçu, Mustafa; *Türkiye'de Ormancılık*, 1984, Ankara (Özel Baskı).

Kutluk, Halil; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 893-1339, (1478-1923), Cilt 1*, Orman Genel Müdürlüğü, 1948, İstanbul.

Kutluk, Halil; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1202-1341. (1787-1925)*, Orman Genel Müdürlüğü, 1967, Ankara.